

Aylık Tarih

ıl: 2 Sayı : 19 Eylül 2024

**İstanbul'daki Semt İsimleri Nereden Geliyor?
Anadolu'da Türk Devleti Nasıl Kuruldu ?
Tarih Boyunca Vaba
Muharrem Ayinleri
Tanınmış Edebiyatçılar İstanbul'da Nerede
Oturdular?
Türk Toplumunda Kadın
Humbaracı ve Deli Süvarisi
İstanbul'un Aynası (Mir'at-ı İstanbul)
Eski İstanbul Abideleri ve Binaları**

İçindekiler

- İstanbul'daki Semt İsimleri
Nereden Geliyor? 3**
- Türk Devleti Nasıl Kuruldu 14**
- Tarih Boyunca Veba 16**
- Muharrem Ayinleri 20**
- Tanınmış Edebiyatçılar İstanbul'da
Nerede Oturdular 24**
- Türk Toplumunda Kadın 28**
- Humbaracı ve Deli Süvarisi 34**
- İstanbul'un Aynası (Mir'at-ı İstanbul) 36**
- Eski İstanbul Abideleri ve Binaları 44**

İSTANBUL'DAKİ SEMT İSİMLERİ NEREDEN GELİYOR?

*İstanbul'daki
semtlere, sokaklara ve çeşitli yerlere
verilen isimlerin kökeninin ne olduğu ve nereden
geldikleri hakkında çeşitli kaynaklarda değişik bilgiler
bulunmaktadır.*

Derleyen ve fotoğraflar: Y.Müh. H.Veyssel Gülerüz

Abbas Ağa Mahallesi (Beşiktaş):

Bu mahallede Osmanlı devri darüssaa-
de ağalarından Abbas Ağa'nın 1656 ta-
rihinde yaptırmış olduğu bir cami var-
dır. Yapımına [beyt-i ma'mur câmi-i aksi]
tamlaması ile tarih düşülmüştür. Ken-
disi Mısır'da İmâm-ı Şâfi hazretleri-
nin civarında gömülüdür. Çeşitli yer-
lerde Kuran okuma mekanları ve kız-
lara özgü ilkokulu ve İstanbul'da on iki
yerde ve Üsküdar'da iki yerde çeşme-
si vardır. Bunlardan başka Lâleli'de çift-
te hamamı ve Nöbethâne yakınında da
bir tek hamamı ile yakınında okulu ve
sebili vardır.

Ağa Camii (Taksim): Bu câmi 1594
tarihinde ölen Hüseyin Ağa tarafından
yaptırılmıştır. Bu kişi Galata Saray ağa-
sıdır. Şeyhülharem rütbesini almış ve
orada ölmüştür. Bu câmi iki kez Sultan
Mahmud tarafından yenilenerek tamir
olunmuştur.

Ahmediye (Üsküdar): Doğancı-
lar yakınında bulunan bu mahalle-
de Sultan Üçüncü Ahmed zamanın-
daki hayır sahiplerinden Tersane mü-
dürü Ahmed Ağa'nın yaptırmış oldu-
ğu cami ile medrese, sebil, kütüpha-
ne ve çeşme bulunmaktadır. Bu cami-
nin yanında, eskiden civarında gömülü
olan [Kefce Mehmed Dede] isiminde-
ki kişinin bir mescidi de bulunmaktay-
mış. Sonradan Ahmed Ağa tarafından
kârgir olarak hemen yanına bu cami ile

medrese, sebil, okul, çeşme, muvakkit-
hane yaptırılmış olduğundan Ahmedi-
ye Camii ve Caddesi denilmekte ve bu-
radan Doğancılar'a giden cadde de Kef-
ce Sokağı adı ile anılmaktadır. Ahmed
Ağa, 1733 senesinde, Sultan Birinci Mah-

mud zamanında vefât etmiş ve caminin
haziresine gömülmüştür.

Aksaray (Fatih): Fatih'in İstanbul'u
fethinden sonra, İstanbul'a ülkenin çe-
şitli yarlarından getirilen halk yerleş-
tirilmiştir. Bugünkü Aksaray semtine

Ağa Camii.

Ahmediye.

Anadolu'nun Aksaray şehriden bir rup halk yerleştirildiğinden bu mahalleye Aksaray adı verilmiştir.

Altın Boynuz. Haliç: Haliç'in eski ismi Hirisokeras (Chrylso Keras)'dir. Altın anlamına gelen (chryso) ve boynuz anlamına gelen (keras) kelimelerinden oluştuğu görülür. Buna daha sonraları ve hattâ günümüzde Avrupalılar Altın Boynuz anlamında (Korn dor) Corna d'or derler. Yazar Esterabon (Strabon) (Lib.VII,6) buna boynuz denilmesinin nedenini Haliç'in Kağıthane ve Alibey Köyü sularıyla beraber bir geyik boynuzuna benzerliğinde olduğunu söylediğini, Çihaçef (Tchihatchef) «Bosphore» isimli eserinde anlatıyor. Gene aynı yazar Yunan mitolojisindeki İyon (İon)'un kızı olan Karaesa (Karaessa)'ya dayandırılarak verildiğini anlatılan söylenti-yi de doğru bulmuyor. Herhalde en büyük gemileri bile barındırmaya uygun olması deniz ticaretince önemi nedeniyle altın ve şekli için de eskiden beri taşınan keşkül ve boynuz benzerliği nedeniyle Altın-Boynuz anlamında Hirisokeras (Chrylso Keras) adı verildiği sanılmaktadır. Haliç yaklaşık on bir kilometre kadar uzun ve ortalama olarak 450 metre enindedir. En derin yeri ise 34 metredir.

Altûnîzâde (Üsküdar): Burada 1871'de Altûnîzâde İsmail Paşa tarafından yaptırılmış bir cami vardır. Bu semt, eskiden Altûnîzade İsmâil Paşa'ya ait olduğundan bu ismi almıştır. Altunizade İsmail Paşa'nın babası altın esnafından olup kendisi de sanatkâr olmuştur. Bina inşaatı işlerinde çalışarak yükselmiş ve büyük binaların yapımında çalışmıştır. Özellikle Dolmabahçe Sarayı'nın inşası sırasında

bina sorumlusu olmuştur. Ödül olarak İkinci Ülâ (vezirlikten önceki sivil rütbe) ile Askeri Şûrâ üyeliğine seçilmiştir. 1860 tarihinde görevinden alınarak ticaret yapmış ve servetini çoğaltmıştır. Zenginliğiyle ahiret için hazırlığını yapmak için, evlere yemek vermiş ve hayır için çeşitli yapılar inşa etmesiyle ün bulmuş ve iyi ahlaki sayesinde 1877 yılında Rütbe-i Bâlâ (kazaskerlikten daha yüksek rütbe) ve 1878'de vezirlikle görevlendirilmiştir. 16 Ocak 1888'de ölmüştür. Vücudu Tophanelioğlu'nda bulunan kendi camisine gömülmüştür. Oldukça büyük bir camisi, okulu ve hamamı ve birçok yerde hayır eserleri vardır. Rusya savaşında bir-iki taburu giydirip, oyurarak fazilet göstermiştir. Merhum, iyi huylu, Allah'tan çekinen, fakirlere yardım eden, iyi vasıflı bir kişiydi.

Anadolu Hisarı: Venedikliler'den kalma olup Sultan Yıldırım Bayezid Han hazretleri tarafından tamir edilmiştir. Bu yerde kurulmuş olan köprüler aracılığıyla [Dârâ-yı] Evvel'in (İran hükümdarı Keykubat'ın), [Sikitler (İskitler)] üzerine hareket eden [700.000] yedi yüz bin askerden oluşan ordusunun Avrupa üzerine geçmiş olduğuna dair tarihsel bir rivayet vardır. Karadeniz Boğazı'nın en dar yerinde ve Anadolu kıyısında eski bir hisardır. İran hükümdarı birinci Dara (Darius) bütün ordusuyla Anadolu Hisarı'na kadar gelerek oradan gemiler üzerinde kurduğu bir köprü ile Rumeli kıyısına geçmiş ve Bizanslıların terk ettikleri Bizans şehirlerini kuşatarak zapt etmişti. Bizans, İranlıların yönetiminde uzun süre kalmamıştır. Mi-

lattan 479 yıl önce oluşan Plate savaşını izleyerek İspartalıların komutanı Pozaniyas (Pausanias) tarafından zapt olunmuştur. «Oligarşi» sûretiyle yönetilen Bizans hükümeti o zamandan beri Yunanistan hükümetleri arasında süre gelen iç çekişmelerin etkisinde kalmıştı. Atinalı General Simon, Bizans şehri- ni Lasedamonyalılar'ın (Lakedaimonialılar) elinden almış ise de az zamanda Atinalılar sınır dışı edilmişti. Sultan Yıldırım Bayezid zamanında ise Bizans İmparatorunun Macar, Sırp ve Fransız kralılarıyla birleşmesi üzerine padişah Edirne üzerinden geçip Osmanlı ordusunu İstanbul surları önüne getirdi. Kuşatma altı ay kadar devam ettiyse de Haçlıların Niğbolu üzerine hücumu Osmanlıları kuşatmayı burakmaya zorladı. Niğbolu zaferinden sonra Yıldırım Bayezit tekrar ikinci kez olarak İstanbul'u kuşatmak üzere Timurtaş Paşa'nın oğlu Tahsin Bey'i öncü olarak İstanbul üzerine gönderdi. Boğaziçi'nde (Jupiter Urillo) mabedinin harabesi üzerine yapılan Anadolu Hisarı'nın inşası bu zamana rastlar. Bizans'ın kuşatılması ve fethini sağlamak amacıyla 1395 yılında Yıldırım Bayezid tarafından yaptırılmıştır. Asıl adı Güzelce Hisar'dır. Bu durumda Anadolu Hisarı, İstanbul'dan 59 yıl önce feth olunmuş demektir. Bu hisara o zamanlar Güzelce Hisar adı verilmişse de, günümüzde Anadolu Hisarı olarak bilinmektedir. Bu hisarın semtte bulunuşu nedeniyle buraya Anadolu Hisarı denilmektedir..

Arap Camii (Karaköy): Galata'da ve Azap Kapısı'na az bir uzaklıkta bulunan bu büyük bina için bazıları Bizans'ın eski bir kilisesi deselerse de gerçek tarihi bilgiye göre Cenevizliler tarafından Katolik kilisesi olmak üzere yaptırıldığı şüphesizdir. Fakat ne isim ile tanınmış olduğu bilinmemektedir. Hicretin doksan yedinci ve milâdın on birinci yüzyılında Emevilerin büyük devlet adamlarından Mesleme bin Abdülmelik tarafından câmiye dönüştürülmüştür. Bu tarihte Abdülmelik Gelibolu üzerinden geçerek Selânik ve Edirne çevresini fetih ve zapt ettikten sonra İstanbul'u kuşatmışlardı. Kardeşi Süleyman da denizden donanma ile gelmiştir. İstanbul'un fethi mümkün olacakken Bulgarlar'ın Bizans'a yardımı ve asker arasında kıtlığın baş göstermesi nedeniyle barış yapmaya karar verilmiştir. İşte bu sırada ganimet olarak, Galata'nın fethi sağlandığından, bu bina hemen kiliseden câmiye dönüştürülmüştür. Bu bina dışarıdan dikdörtgen şeklinde olarak adi taştan yapılmış ve

Anadolu Hisarı.

Arap Camii.

üzeri beşik örtüsü bir dam ile örtülmüştür. Duvarları eyvan mîmârî tarzında yapılmış sütunlarla süslenmiş ve donatılmış olup bu sütunların arasından pencereler açılmıştır. Sokaktan avluya giriş yapılan kapının kuzey tarafında kare prizma şeklinde ve üzeri piramit bir çatı ile öntülü bir kule vardır ki günümüzde minare görevi yapmaktadır. Avlusunda bir çok büyük ağaç vardır. Bu arada şekli sekiz köşeli olan bir yapının altında abdest alınan havuzlu bir şadırvan gözümüze çarpar. Bu şadırvan Sâliha Sultan tarafından yaptırılmıştır. Bu câmînin düzeni ve iç süslemesi pek sade olup ayrıntıları ve hattâ koridorları ile duvarları tamamen ahşaptır. Sultan Birinci Mahmudun annesi Sâliha Sultan, Azap Kapısı içerisinde sebîl ve çeşme ve yukarısında okul gibi bazı hayır eseri yaptırdığı sırada bu câmîyi de yenileyerek genişletmiş ve hizmetlilerin maaşlarına zam yaparak mevlid ve kuran okunması için vakıf belirlemiştir. Araplar Galata tarafına yerleştikleri zaman, Arap Camisi ve Azapkapısı civarlarında sahile yakın bir kısmının işgal ederek, benzeri kötü ihtimallere karşı mahallelerini bir duvarla ayırmışlardı. Araplar İstanbul'dan çekildikten sonra, Arap Camisi Rumların eline geçti. Mösyö Belen'in eserinde deniyor ki: "Cami acaba cami olarak mı kaldı? Yoksa kiliseye mi çevrildi? Bu sorulara cevap verebilecek bir belgeye rastlayamadım. Şurası muhakkaktır ki Rum İmparatorları zamanında Müslümanların İstanbul'da camileri vardı. İşte Arap Camisi bu camilerden biridir. Araplar İstanbul'dan çekildiği zaman, bu caminin bir ihtilâl zamanında yakıldığı zannediliyor" Latinler İstanbul'u zapt ettikleri vakit burası Sen Hiyasinet ve Dome-

niken rahiplerine verildi. Mösyö Paspati o zaman burasının Rumlar tarafından işgal edildiğini söylüyor. Arapların inşa etmiş oldukları binanın o vakte kadar mevcut olduğu veyahut yanmış olarak, yerine bir kilisenin bina edilip edilmediği belli değildir. Her halde, muhakkak olan bir şey var ise, oradaki kilisenin Domenikenlere Lâtin fethinden sonra yani 1232 senesinde geçmiş olmasıdır. Cenevizler bu kiliseye "San Dominiko" derler ve kuruluşunu azadan "Sen Dominik" in elinden bizzat ruhani elbise almış olan Heyasinte atfederler. Sen Heyasint İstanbul'daki Domenikenlerin kurucusudur.

Arnavutköy: Fatih'in İstanbul'u fethinden sonra, İstanbul'a ülkenin çeşitli yarlarından getirilen halk yerleştirilmiştir. Bugünkü Silivri kapısının dışındaki Arnavutköy semtine Balkanlardan getirilen Arnavutlar yerleştirilmiştir;

Asmalı Mescit (Beyoğlu): Burada bulunan mescide Asmalı Mescit denilmesinden dolayı bu isim verilmiştir. Beyoğlu'nda dort yol ağzını oluşturan sokaklardan biridir ki Tepebaşı'nın biraz altına inen bu sokağa bu ismi kazandıran mescitten günümüzde eser yoktur. Burada yalnız bir mezar görülmektedir.

Aşçıbaşı (Beyoğlu): Bu semtte Sultan Dördüncü Mehmed zamanında Baş Tabib olan Mehmed Ağa'nın yaptırıp yeniden inşa ettirdiği mescit vardır. Kendisi bu mescidin hazîresinde gömülmüştür. Ölümüne [sâat-i selâmet (selâmet vakti) 1652] cümlesi ile tarih düşülmüştür. Minberini Sultan Üçüncü Ahmed devrinde gene Baş Aşçı olan Selim Ağa koydurmuştur. Bu nedenle semtin adı Aşçıbaşı olmuştur. Baş aşçı

Selim Ağa'nın mezarı Hint Elçisi mezarlığındadır.

At Pazarı (Üsküdar): At Pazarı denilen yerin bu isim ile anılması, buradaki küçük meydanda hayvan pazarı kurulmasından ileri gelmiştir. Burada küçük ahşap bir mescit vardır.

Ayazma (Anadolu Kavağı): Anadolu kavağında bir ayazma bulunduğundan bu isimle anılmaktadır. Bu yerde yalnızca tarihsiz bir çeşme vardır. Anadolu Kavağı'nın oldukça büyük bir çarşısı olup, içerisinde büyük bir çeşme ile 1861'de Veznedar Ali Bey tarafından hayır için yapılmış bir zincirli kuyu vardır.

Ayrılık Çeşmesi (Kadıköy): Çeşmenin bu isim ile anılmasının nedeni, her yıl bu yerde, Hac için gidenlerin kervanı kalkacağı zaman, dua edilmesiyle herkesin dostları ve akrabalarına veda ettiklerindedir.

Azap Kapısı (Beyoğlu): Burada bulunan tersanede Azeb askerleri çalıştırılmaktaydı. Azeb, bekar anlamında olup tersane ocakları arasında kullanılan bu asker sınıfına da bekar olmaları nedeniyle onlara da azeb denilirdi. İstanbul dışında görevli olan azebler sayıca sınırlı ve belirli olmayıp birbirlerine bağlantılı olmamak üzere ülkenin bölgelerine göre bir çok küçük müfrezelere ayrılmış bulunur ve bu müfrezelere de kapı kulu ocaklarındaki bölümlenmeye göre «orta» adı verilirdi. Her sancak ve vilayetteki azebler azeb ağası ve azeb katibi isimlerindeki iki ve her orta da oda başı ve bayraktar isimlerinde iki subayın komutasında bulunurlardı. Bu nedenle Haliç Tersanesi'nin buradaki kapısını Azeb Ka-

Ayrılık Çeşmesi.

Azap Kapısı Camii.

pısı, ve zamanla değişerek Azap Kapısı adı verilmişti.

Azap Kapısı Camii (Beyoğlu): Unkapanı köprüsü yakınında olan bu câmi Sultan Üçüncü Selim'in damadı ve İsmihan Sultan'ın eşi bulunan Mehmed Paşa tarafından zeminden yüksek olarak yaptırılmıştır. Bu câminin hünkar mahfili ve gerekli her türlü malzemesi tamdır. Bitimine [Cennet-ül-kerân – 1577] tamlaması ile tarih düşülmüştür. Minaresi tek şerefeli ve taştan yapılmış olup biraz ötede bir yerdedir. 1807 yılında oluşan bir yangında yanmış ve daha sonra çok güzel bir şekilde yenilenerek tamir edilmiştir. Mehmed Paşa'nın türbesi Eyüp Sultan câmisi civarındadır.

Azap Kapısı Çeşmesi: Sultan Ahmed çeşmesi ile aynı zamanda yaptırılmış olan bu çeşmelerin mîmârî tarzı her ikisinin de aynıdır. Şu kadar ki bulunduğu yerin dar ve uygunsuz olması dış şeklinde mîmârî olarak bazı değişiklikleri zorunlu kılmıştır. Çeşme aslında dikdörtgen şeklinde yapılmış nefis bir abide olup arka tarafına rastlayan kısmında altı saçaklı bir sebül bulunur. Süslemelerinden olan altı mukarnas (sarıktılı) sütun tarafından süslü parmaklığı yaprak ve gül şeklini gösterir. Sebülün iki tarafında Sultan Ahmed çeşmesine benzeyen iki çeşme vardır. Bu çeşmelerin mermerleri Sultan Ahmed'deki gibi Arap mîmârîsi tarzında işlenmiştir. İşlemenin bu kadar çok göz almasına, bu kadar çokluğuna diğer hiç bir çeşmede rastlanılamaz. Saçağı bir kaç kez onararak yenilenmiş ve her onarım yapımında kırk şekli ve kırk süsü değişmiş

ve bozulmuştur.

Bağdat Caddesi (Kadıköy):

Çamlıca'nın Marmara kıyısına doğru olan eteklerinde Haydarpaşa vadisi vardır ve Bağdat yolu buradan geçer. Eskiden Anadolu'ya sefere gidecek olan Bizans ordusu burada toplanır ve buradan yola çıkardı. Hatta Osmanlılar zamânında bile yolcuları buraya kadar getirirler ve burada Ayrılık Çeşmesi denilen çeşmeye kadar gelip oradan uğurlarlardı.

Balat (Fatih): Fatih'in İstanbul'u fethinden sonra, İstanbul'a ülkenin çeşitli yarlarından getirilen halk yerleştirilmiştir. Balat'tan getirilen Mısır halkı buraya yerleştirildiğinden bu mahalleye Balat adı verilmiştir.

Balta Limanı: Eski adı [Mejbinakun partus] dur. Boyacı Köyü'nün güney tarafında boğaza ulaşan bir dere nin ağzı bulunduğu gibi çevresinde Balta Limanı adıyla bilinen bir mesire vardır. Bu küçük limanın ismi [Fidalya] olup, İstanbul'un fethi sırasında Osmanlı devletinin donanma komutanı bulunan Baltacıoğlu Süleyman, bin adet gemiden oluşan donanmayı orada topladığından bu isim ile tanınmıştır. Bazı yazarlar gemilerin oradan başlayarak Haliç kıyısındaki Kağıthane'ye gönderildiğini yazmışlarsa da bu uzaklık çok fazladığından denizden Beşiktaş'a ve oradan Haliç'e gönderilmeleri daha uygun görülmektedir. Süleyman Bey Osmanlı Devleti'nin birinci donanma komutanı olup Midilli adasını ve sonra Kalloni kasabasını zapt etmiş ve Fatih Sultan İkinci Mehmed İstanbul'un fethine girişti-

ğinde Baltacıoğlu da Gelibolu'dan [420] küçük gemiden oluşan bir Osmanlı Donanması'nı o zaman Boğaziçi'nin [Mejbinakun partus] adıyla tanınan Balta Limanı'na getirmişti. Yedi yıl kadar donanma komutanlığında bulunmuştur.

Bebek, Diğer Adıyla Hümâyun-u Âbâd: Burasının Hümâyûn-u Âbâd olarak tanınmasının nedeni câmisinin yanında bu isimde bir köşkün yapılmış olmasından ileri gelmiştir. Fakat günümüzde halk arasında Bebek Köşkü olarak bilinir. Bebek denilmesinin nedeni ise burada subay olması için Sultan Mahmud'un görevlendirdiği bölükbaşı, Bebek adıyla tanındığından bu yer de onun adıyla meşhur olmuştur. Şimdiki Bebek'e, oranın bir liman olması nedeniyle "Şile" veya Rumca iskele anlamına gelen Skely derlerdi. Burada putpeştlik devrinde bir Diyana (Diane) mabedi varmış. Buranın eski ismi [Gelaiye] dir. İki câmisi, bir kilisesi ile iki tekkesi vardır.

Belgrad: İstanbul'un [19] kilometre kuzeyinde ve Büyükdere'nin [9] kilometre batısında büyük bir yer olup çevresindeki ormanları ve civarındaki su bendleriyle tanınmış ve Pâyitaht'ın (başkent) en görülmeye değer mesirelerinden sayılır. Belgrad, Sırp dilinde [Ak Hisar] demektir.

Bendler: Burada, Sultan Mahmud Bendi ve Valide Bendi bulunduğundan bu isim verilmiştir.

Beşiktaş: Bizans zamanında Topخانه ve çevresi ormanlıktı. Fındıklı'dan sonra Diplokiyoniyon (Diplokionion) köyü gelir idi. Bu da şimdiki Beşiktaş'tır. Diplokiyoniyon (Diplokionion) ismi çifte sütun anlamında olup buna beşik anlamında Gonella (Gounella) da denildiği için Osmanlılar da Beşiktaş demişlerdir. Sultan İkinci Mehmet İstanbul'un fethinde donanmasını buraya yanaştırıp gemileri oradan itibaren Kağıthane'ye aktarmışlardı. Bir rivayete göre merhum Hayrettin Paşa, Akdeniz'e gideceği zaman gemileri bu yerde demirmek için halatları bağlamak üzere deniz kıyısına beş tane taş direk diktirmiş ve çoğu zaman gemiler o direklere bağlandıklarından burası [Beş taş] adıyla tanınırken geçen zaman ile Beş Taş [Beşiktaş] karşılığı olmuş ve burası hâlâ Beşiktaş adıyla tanınmaktadır.

Beyoğlu: Türk'ler "Pera" ismini kullanmışlardır. Galata sirtlarına doğru büyüdüğü zaman oralarına da "Beyoğlu" ismini vermişlerdir. Bunun böyle isimlendirilme sebebi ise o civarda konağı bulunan ve "Beyoğlu" diye isimlendiril-

len Gritti'den dolayıdır.

Bosphorus: Boğaziçi'ne Bizanslılar Bosphorus (Bosphoros) derlerdi. Bu tanımlama Yunanca öküz anlamında olan (Bouç) ile geçit anlamında olan (Popoç) kelimelerinden geliyor. Yani Öküz Geçidi deniliyor. Bu şekilde tanımlamanın kaynağını aramak için Yunan Mitolojisine göz atmak gerekir. Söylentiye göre Argolid (Argolis) hükümdarı İnakhos'un kızı, Yunanlıları tanrısı olan Zeus yani Jüpiter tarafından sevilerek onu bir buzağı şekline sokmuş ve bundan haberi olan eşi Juna'nın kızgınlığından kaçarken Bogaziçi'ni bir kıydan diğerine yüze rek geçmiş imiş. İnakhos (Inakhos) bir Fenikeli olup bir süre Mısır'da oturduktan sonra birçok Mısırlı, Fenikeli ve Araplarla birlikte Mora yarımadasına gelerek İsa'nın doğumundan 1850 sene önce bir devlet kurmuş ve bu devlete Argolid (Argolis) adı verilmiştir. Bir söylentiye göre de Döküleyon (Deucalion) tufan zamanında dağa çıkmış ve daha sonra devleti oluşturmuştur. Yarı tanrı sayılan bu kralın İyo (İo) isminde bir kızı olup Yunanlıların tanrısı Zeus (Jüpiter) bu kızla sevişmek için ve eşi olan Hera (İuno) bunu kıskandığından Jüpiter onu saklamak üzere buzağıya dönüştürmüştü. Hera bu gizemi anlayınca bu buzağıyı istemiş ve Jüpiter de reddedememiş. Hera buzağıyı Argos'un gözetiminde hapsedmiş. Merkür isimli tanrı ise yüz güzeli bekçisini düdükle uyutarak kafasını kestikten sonra İyo (İo)'yu kurtarmış. Bundan haberi olan Hera, İyo'ya bir karasinek musallat etmiş ve çaresiz prenses bu sinekten kurtulmak için bütün dünyayı dolaşmış ve sonunda Mısır'a kadar gelmiş ve sanki Mısırlıların İziz (İsis) diye andıkları tanrı bu imiş.

Bostancı: Bostancı'da bir kârgir karakol ve akan bir çeşme ve karakolun bitişiğinde bir namazgâh vardır. Burada Kayış Dağı yönünden gelen, yani kuzeyden güneye doğru olan ve bahar mevsiminde akan bir dere üzerinde küçük kârgir bir köprü vardır. Bu köprü, Üsküdar'dan Bağdat'a kadar giden en büyük Anadolu Caddesi için inşâ olunmuş ve bir zamanlar bu yerde yolcuların tezkeresi sorulup yoklanmaktaymış. Bu köprüye Bostancı Köprüsü ve caddeye de Bağdat Caddesi denilir. Eskiden Bostancı tarafındaki sebze bahçelerinde bahçıvanlık yapılırdı. Osmanlı devrinde Bostancı, İstanbul'un giriş kapısıymış. Eskiden burada bir karakol bulunmuş ve İstanbul'a Anadolu'dan gelenlerin İstanbul'da herhangi bir iş-

Bostancı köprüsü ve Bostancı (Derbent) Namazgâhı.

leri olup olmadığına veya bir yakınlarının bulunup bulunmadığına bakılmıyış. Eğer bu kişi bir yakını olduğunu veya işi olduğunu belgeleyemezse İstanbul'a alınmaz ve geri çevrilirmiş. Bu kapıya Derbent adı veriliyormuş. Karakolda görevli olanlar Bostancıbaşı'nın kontrolünde yönetilmekte olduğundan semte Bostancı adı verilmiştir. Çok eski çağlarda buranın bir yerleşim yeri olup olmadığı konusunda fazla bir bilgi yoktur. Ancak, Bizans döneminde var olduğu, o dönemdeki adına "Poteatkinio" denildiği bilinmektedir. Bostancı'nın, İmparatorun sefer dönüşünde şehrin yöneticisi tarafından karşılandığı bir yer olduğu tarihsel kayıtlarda yer almaktadır. Bu nedenle imparatorların sefer yorgunluğunu atabilecekleri saray ve köşk benzeri yapıların bu bölgede bulunması varsayılmaktadır. Yapılan kazılar ve rastlantı eseri bulunan kalıntılar da burasının Bizans döneminde özel bir yerleşim yeri olduğunu kanıtlamaktadır. Bostancı, Bizanslılarda olduğu gibi, Osmanlı döneminde de sefer kapısıydı. Zaten adı da buradan gelmektedir. Eskiden burada çok bostan olduğu için bu ad verildiği söylenmekteyse de bu bölge Osmanlı devrinde Bostancıbaşı denilen bir yeniçeri ağasının kontrolünde bulunmaktaydı. Bostancıbaşı İstanbul'un güvenliğini sağlayan yeniçeri ağasına verilen isimdir. Bu bölge Derbent, yani İstanbul'un bir giriş-çıkış kapısı olduğundan Bostancıbaşı'nın kontrolü altındaydı. Bu nedenle bu bölgeye Bostancı adının verildiği sanılmaktadır. Bostancıbaşı: Eskiden devşirme yöntemiyle toplanan ve «acemi oğlanları» adı verilen hıristiyan çocuklarının bir

kısmı İstanbul'daki padişah saraylarıyla saray bahçelerinde ve Edirne ile Gelibolu şehirlerinde bulunan saray ve bostanlarda bostancılık hizmetini yapmak üzere ayrıldığından bunlara «bostancı» denilip bostancı başı da bir büyük zabitanın yönetiminde bulunurdu ki aradan geçen zamanla bu bostancılar bir «asker ocağı» şekline girmiş ve başları olan «bostancıbaşı» boğaziçi ile saray bahçeleri ve civarının güvenliğini sağlamakla görevlendirilmişlerdir. Bostancıbaşı'nın maiyetinde haseki ağa, baş tebdil ağa, karakulak ağa, vezir karakulak ağa, bostancılar kethüdası ve bostancılar oda başısı isimlerinde çeşitli zabitanlar vardı.

Büyük Dere (Sarıyer): Büyük Dere'nin eski ismi Vatikolepos'dur (Bathycolpos) aynı zamanda Megas Agros'da derlermiş. Birinci Haçlı Ordusunda Fransız ve Almanları Kudüs üstüne gönderen meşhur Godfruva Dö Buyon'un (Godfrroi de Bouillon) ordugâhını buraya kurduğu sanılıyor.

Büyük Hendek ve Küçük Hendek Sokakları: Galata Surlarının kalınlığı muhtelif ise de genellikle iki buçuk metre kadardı. Deniz tarafındaki surlar denize bitişik olmayıp sur ile deniz arasında İstanbul tarafında olduğu gibi bir kısım arazi vardır. Burası gerek ticari malların indirilmesi ve gerekse gemilerin kalafat edilmek üzere çekilmeleri ve benzeri işlemler için kullanılırdı. Burada kulübe ve barakalar vardı. Surların üzerlerinde hisar kaviscikleri vardı. Bazı kısımları kemerler üstünde devriye ve seyir yollarını içine alırdı. Fakat bu kaleler İstanbul tarafındaki surlara oranla daha cılız ve zayıftı. Surların tamamı taştan ve Horasanlı harçtan yapılmıştı. Kale kara ta-

rafından çevresi hendekle kuşatılmıştı. Bu hendeğin genişliği 15 metre kadardı. Hatta bu gün Lüleciler Hendeği ile Büyük ve Küçük Hendek Sokakları eski hendek yerleridir. Hendeğin İstanbul Surlarında olduğu gibi iki tarafı duvarla örülüdür. İçindeki de suyu tutmak üzere kademeli set duvarları yapılmıştı. Skarlatos Bizantiyus Hendek Caddesinin Türkler zamanında Yeniçerilerin çarpışma yeri olduğunu ve hatta bir başkasıyla vuruşmak istedikleri zaman Fransızların "Bolonya, Ormanı'nda buluşuruz" dedikleri gibi Yeniçerilerin de "Hendek'te buluşuruz" dediklerini yazıyor.

Büyük Karaman: Fatih'in İstanbul'u fethinden sonra, bugünkü Karaman semtine Anadolu'nun Karaman şehrinden bir grup halk yerleştirildiğinden bu mahalleye Karaman adı verilmiştir.

Caferağa Mahallesi (Kadıköy): Bu mahallede dârüssaade ağalarından Câfer Ağa'nın yaptırdığı bir mescid vardır. Bu mescid bundan yüz on beş sene önce oluşan bir yangında yanmıştır. Kendisi de orada gömülüdür.

Ceneviz Kalesi (Anadolu Kavağı): Yûşa Dağı ve Anadolu Kavağı'nın kuzeyinde ve Kavağın üstünde Ceneviz Kalesi adı ile bilinen eski bir kale bulunur. Bu kale Boğaz'ın Karadeniz kısmı ile Büyükdere önlerine hâkim bir yerde çok sağlam bir korunaktır. Eski adı [Yoros]'dur. Kavak yakınında olan bu yerde Sultan Bayezit tarafından zeminden yüksek olarak olarak bir mescit yapılmıştır. Eskiden kale içerisinde bir çeş-

Eskiden Çiçekçiler Kahvesi'nin bulunduğu yer ve önünde Ayşe Ofha İfkfnwforç

me ile bir hamam varmış. Fakat günümüzde bunların yalnızca harabesi görülmektedir. Bu kale civarında Hızırtaş denilen bir taş vardır ki halkın ziyaretgahıdır. Bu taş yaklaşık iki metre yüksekliğinde ve kucaklanamayacak derecede büyük olup yalnızca ucundan biri yere dayanmış olduğu halde durmaktadır.

Cihangir (Beyoğlu): Bu semtte Kânûnî Sultan Süleyman'ın ölen şehzâdesi Sultan Cihangir'in rûhu için 1559 tarihinde yaptırmış olduğu bir cami bulunmaktadır. Şehzâde Sultan Cihangir 1552 yılında Halep şehrinde ölmüş ve cesedi İstanbul'a getirilip büyük kardeşleri Sultan Mehmed'in rûhu

için yapılan Şehzâde Câmisi civarında kardeşinin türbesine gömülmüştür.

Çamlıca: Üsküdar'ın arkasına rastlayan Çamlıca dağlarına, yuvarlak tepe anlamında Diskos (Discos) derlerdi. Bu deyim daha sonra kaybolup Penkya (Penkia) yani çamlık anlamına dönüşmeye başlamıştır ki Türkçe'ye de Çamlıca diye geçmiştir.

Çarşamba (Fatih): Fatih'in İstanbul'u fethinden sonra, bugünkü Çarşamba semtine Anadolu'nun Çarşamba ilçesinden bir grup halk yerleştirildiğinden bu mahalleye Çarşamba adı verilmiştir.

Çengelköy: Üsküdar mutasarrıflığına bağlı ve Kanlıca Belediyesi Dairesi'ne tâbidir. Bu isimle tanınmasının nedeni burada ilk kez Çengeloğlu Tâhir Paşa'nın bir mescit yaptırmasından ileri gelmiştir.

Çiçekçi: Üsküdar'da Karacaahmet mezarlığı civarında çok eski ve meşhur bir Çiçekçiler Kahvehanesi vardı. Tıbbiye caddesiyle Haydarpaşa tarafından gelindiğinde, Üsküdar'ın başladığı yerde olan Duvardibi'nde, Sultan Üçüncü Selim çeşmesinin hemen karşısında, bir bahçe içinde toprak üstü tek katlı ahşap bina idi. Önünde, bahçesi içinde bir namazgah taşı vardı. Semtin adı bu Çiçekçiler Kahvehanesinden gelmektedir. Şehirde kıyafet değiştirerek sık sık dolaşan ve kendisini Topkapılı Osman Ağa diye tanıtarak halkın dertlerini dinleyen Sultan Üçüncü Osman, Üsküdar'a geçtiği zamanlar hemen daima bu kahvehaneye uğradı. Üsküdarlı halk şâiri Vâsıf Hiç'in bir anısı aşağıdadır: «Bu kahvehanenin hemen bütün müşterileri, üdebâ, zürefâ, ilim, sanat ve marifet erbabı idi. Nice beyler,

Cihangir Camii.

paşalar, olgun dolgün kalem efendileri bu kahvehaneye çıkarlardı, içlerinde mütekaidin, hattâ gecelik entarileri üstüne bir ceket, sako, palto alıp gelirlerdi. Dedikodu yapılmaz, edibâne, hakimane, rindâne sohbet ve muhabbetle vakit geçirilirdi. Bazan Cemil Bey pehlivan ve Esvabcıbaşının Alâeddin Bey gibi azılı kabadayılar da gelirdi, fakat edepleriyle otururlar, oranın varkarlı havasını asla bozmazlardı» Aşağıdaki satırları Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in 1962 yılında Türk Etnografya dergisinin 5 numaralı sayısında yayınlanmış olan «Türkiye'de Kahve, Kahvehaneler» başlıklı makalesinden alıyoruz: «Tunusbağı'ndan Karacaahmed'i sola alarak Duvardibi'nde Pertev Paşa Camiine (Selimiye dergâhına) gelirken, (Duvardibi'ne Üsküdar tarafından gelindiğine göre) İhsaniye'de namazgâh'a sapan yol başında ve Üçüncü Selim tuğralı çeşmenin karşısına rastlar. Bir katlı ve kırmızıya boyalı, bahçe içinde bir binadır. Hâlen kapalıdır. Kiralık ev gibi kullanılmaktadır. Sahibine hacı derlerdi. O da Çiçekçi Aziz'den tutmuştu. Bundan 45 sene evvel açıktı. Yazın bahçesinde oturmak mütad idi. Vaktiyle yeri bir namazgah imiş ve mihrabı, taşı ve abdest musluğu için tulumbalı kuyu vardı ki, ben hatırlarım.» Ayşe Hatun Namazgâhının bulunduğu Çiçekçi Kahvesi, Üsküdar'ın en önemli uğrak yerlerinden biriydi. Üsküdar'ın âlim, sanatkâr ve şairleri buraya gelir, onlarla olmak, onları dinlemek isteyen ahali de kahveyi doldurur taşırırdı..

Çubuklu: Çubuklu bölgesi, Kanlıca ile Paşabahçe arasında ve içinden Çubuklu adında bir dere akan bir mesiredir. Bu mesire yakınında merhum Rifat Paşa'nın ailesine ait yalı ile Boğaziçi'nin en latif yalıları vardır. Çubuklu mesiresi ile bu yalılar arasında bir bayır üzerinde bu merhumun yalnızca oraların imarı amacıyla bedava verdiği arazi içerisinde bir takım kişiler evler yaptırmışlar ise de poyraza karşı bulunması ve bundan dolayı kış mevsiminde oturmanın zorlaşması, burasının gelişmesini engellemiştir. İşte buraya, bu nedenle Rifat Paşa Mahallesi denilmiş ise de şimdiki durumda gene eski ismi olan Çubuklu adını almıştır. Çubuklu civârında eski zamandan beri çalışan büyük kireç ocakları vardır. Burasının Kanlıca yönünde ve Büyük Dere'ye doğru korunmaya çok uygun olan [Çakal Burnu] adındaki yerde Çakal Burnu karakolu vardır. Burada bulunan havuz ile sütun ve çeşme Sultan Üçüncü Ahmed'in damadı olan İbrahim Paşa'nın hayır eseri-

Doğançılar Camii.

dir. Havuz yaklaşık on beş metre kadar genişliktedir.

Darüşşifa (Üsküdar): Atik Vâlide yakını ve çevresinde bulunan hastahane Sultan Üçüncü Murad'ın annesi ve Sultan İkinci Selim'in eşi olan Nurbânû Sultan tarafından yaptırılmıştır. Burası, Sultan İkinci Selim zamânında yeniçerilere kışla olmuş ve sonradan okul yapılmıştır. Daha sonraları, yani Üçüncü Selim zamanında mühendis okulu ve Sultan İkinci Mahmud devrinde lise ve gerektiği için süvari kışlası ve 1822 tarihinde bir bölümü Mülkiye Orta Okulu yapılmış ve bir süre sonra asker deposuna dönüştürülmüştür. Minaresiz bir mescidi vardır.

Debbağlar (Üsküdar): Burada küçük bir meydanda Rifaîye Tarikatı'ndan Çarşamba Tekkesi ile Debbağlar mescidi vardır. Mescidi yaptıran Hacı Ferhat ve kardeşi Hacı Mehmed isimdeki kişilerdir. Bunlar aslen Konyalı'dırlar. Atik Vâlide Camii'nin yapımına birçok hizmetlerde bulunmuşlar ve caminin yapımı bittiğinde bu kişiler artan malzeme-yi Vâlide Sultan'dan izin alarak istemişler ve bunlarla Debbağlar Mescidi'ni yaptırmışlardır. Her iki kardeş 1586'da ölmüş ve Seyyid Ahmed Deresi'nde gömülmüşlerdir.

Doğançılar (Üsküdar): Bu meydana da bir zamanlar pazar kurulurken daha sonraları Uncular Sokağı'na taşınmıştır. Gene caddede dârüssaade ağası Beşir Ağa'nın yaptırmış olduğu çeşme vardır. Bu çeşme 1868 yılında mükemmel şekilde tamir edilmiştir. Doğançılar Meydanı'nda Sultan İkinci Mahmud'un hanımı Üçüncü İkbâl Hanım'ın yenileyerek tamir ettiği Doğançılar Camii var-

dır. Doğançılar ve civarında eskiden saray için Doğan ve Çakır kuşları yetiştirilirdi.

Dolmabahçe Sarayı (Beyoğlu): Aripolis (Argyropolis) ile Diplokiyoniyon (Diplokionion) arasında bir liman vardı ki bu liman 1203 yılında Sultan Birinci Ahmet Han zamanında doldurularak bahçe haline getirilmiş ve ismine Dolmabahçe denilmiştir. Dolmabahçe, Üsküdar'ın karşısında ve Beşiktaş ile Bezm-i Âlem Vâlide Sultan Camii arasında bulunan, kuze-doğudan, güneybatıya uzanan bir kıyı üzerinde yapılmış bir padişah sarayıdır ki ön tarafı deniz ve arka tarafı Beşiktaş'a giden cadde ve güney-batı tarafı bir meydan ile çevrilmiştir. Bu meydan padişah sarayı İstabl-ı Âmire (saray ahır) ile Vâlide camisi arasında düz bir alan olup içerisinde bir saat kulesi ile bir karakol ve sarayın yakınındaki kısımda güzel bir bahçe vardır. Bu bahçe 1711 Ağustos'unda Sultan Birinci Ahmed'in emri ile doldurulmuştur. Halil Paşa'nın ikinci kez sadrazam oluşunda Beşiktaş ile Karebalı bahçeleri doldurulup padişaha hediye olarak sunuldu. Bezm-i Âlem Vâlide Sultan'ın hayır eserlerinden olan Dolmabahçe Camisi (Bezm-i Alem Valde Sultan Camisi) sudara bulunmaktadır.

Eğrikapı (Fatih): Fatih'in İstanbul'u fethinden sonra, bugünkü Eğrikapı semtine Anadolu'dan Eğridirli ve Edrmederliler yerleştirildiğinden bu buraya Eğritapı adı verilmiştir.

Ekmekçi Başı Ali Ağa Mahallesi: Bu mahallede, sultan sarayının ağalar dairesi içerisinde bulunan bir çeşme ile bir adet karakol ve Yâkub Dede adında bir kişinin türbesi vardır. Bu mahallede-

Dolmabahçe Sarayı.

ki mescit, Sultan Mehmed'in ekmekci-başısı Ali Ağa tarafından yaptırılmıştır. Mezarı belli değildir. Câmi içerisinde abdest almak için olan musluklar Kırşehirli Hacı Rüştü Efendi ile hanımı Refi'a Hanım'ın hayır eseridir.

Emirgan: Eski ismi [Kebparudi de Bizantin] olup sonradan Feridun Bahçesi ismi verilmişti. Bu yerin bu isimle ünlü almasına neden, İran'da [Erivan] valisi olan Mirgûn'dur. Bu kişi İran'a karşı birçok hizmetlerde bulunmuş ve daha sonra Sultan Süleyman'ın İran seferinde tutsak edilip, İstanbul'a getirilerek padişahın yanında görev almış ve padişahın birçok ödülü ile yardımlarına ulaşmıştı. Boğaziçinde günümüzdeki ismiyle tanınan Emirgan'da büyük ve çok süslü bir köşk yaptırıp, ara sıra kendisini ziyâret eden padişaha özgü bir taht da kurmuştu. Bu kasır, Sultan İbrâhim'in saltanatları zamanında Kara Mustafa Paşa'ya bağışlanmıştır. Burada ve deniz kıyısında bulunan câmi Sultan Birinci Abdülhamid'in emri ile yaptırılmıştır.

Erenköy (Kadıköy): Haydarpaşa - İzmit demiryolunun yapımı sırasında Erenköy, Cadı Bostanı (Cadde Bostan) ile [Nerdüban] Köy (Merdiven Köy) ortasında bulunan yere inşâ edilen [istasyonla] birlikte ortak yapılmış ve bugün bu yer Erenköy adını alarak buraların adları kullanılmamıştır. Asıl Erenköy'ün tren istasyonu Bostancı Başı (Bostancı) adındaki yerde bulunmakta ve burası deniz kenarındadır. Erenköy'ün bir yerleşim olarak kullanılmaya başlaması; Orhan Gazi'nin Bizans İmparatorlarından III. Andronikos'u yenip Üsküdar'a doğru ilerlediği zaman, komutanla-

rından Konuralp'ın Kayışdağı'nın batı eteklerini ve günümüzdeki yerleşim yeri olan İçerenköy'ü fethetmesiyle olmuştur. İlk yerleşimin temelleri burada 1331 yılında atılmıştır. 1335'te Eren Baba ve Ali Gazi'nin yönetimindeki ilk yerleşim yeri olan Tekkebağ Köyü'nün ismi 1465'ten sonra değiştirilerek "Eren Köyü" olarak kayıtlara geçirilmiştir. Erenköy ismi burayı ilk yerleşim yeri olarak seçen Eren Baba'dan gelmektedir.

Evliya Hoca (Üsküdar): Burada Kuşoğlu yokuşunun alt başında, Evliyâ Hoca Mehmed Efendi'nin yaptırmış olduğu mescit bulunmaktadır. Bu mescit 1885 yılında mahalleli tarafından yenilenerek onarılmıştır. Mehmed Efendi, mescidinin bahçesinde gömülüdür. Bahçe içerisinde ve bir parmaklık içinde Alemdar Ahmed Baba adında bir kişinin kabri vardır.

Eyüp: Haliç kıyısında Kozmidion (Cosmidion) isminde bir köy vardı. Şimdiki Eyüp'ün olduğu yeri kapsayan bu köyde büyük bir kilise ile çeşmeler ve şatolar bulunuyordu. Bu yerle saray arasında ahşaptan yapılmış bir sirk (Canbazhâne) vardı. Ahşap olduğu için Xbocerkos olarak isimlendirilen bu canbazhâne Sen Kozim (Saint Cosme) ve Damiyen (Damien) Manastırı'nın yanındaymış. Bu köye Kozmidion (Cosmidion) denilmesi de sanırız ki bu manastırın adından olsa gerektir. Osmanlılar şehri aldıktan sonra, Ak Şemsettin Hazretlerinin manevi bulşyla, Peygamber Efendimiz Hazretlerinin alemdarı olup Araplar'ın İstanbul'u ilk kuşatması sırasında, yani 672 yılında ölen Ebâ Eyyüb-el-Ensârî Hazretlerinin kabri-

ni bulmuşlar ve o zamandan beri burası Müslümanlar tarafından bir kutsal ve şerefli yer olarak kabul edilmiştir.

Fenerbahçe (Kadıköy): Kalamış körfezinin güney kıyısında eski Hieron (Hieron) burnu vardır (Fenerbahçe). İstanbul'un en güzel yeri olan burası, her tarafı denizle çevrili ve kara-ya bir taraftan bağlı bir yarımada olup burada İmparator Jüstinyen'in (Iustynianos) yazlık sarayı vardı. İmparatoriçe Teodora (Theodora) ihtilallerden ve İstanbul'un gürültülü hayatından yorulduğu zaman buraya sığınır ve dinlenirdi. Burası Bizans İmparatorlarınınca güzel yerleri nedeniyle saray yeri olarak seçilip Anadolu seferlerinde Haydarpaşa'da toplanan orduyu uğurlamak ve askerini gözetmek için imparatorlar buradaki saraya gelir ve kalırmış. Oradan kayıkla doğrudan Ahırkapı tarafındaki saraya geçermiş. Bizanslılar zamanında var olan limanın mendireği hala görülmektedir. Bu yarımada ucunda, Marmara'dan İstanbul'a doğru gelen gemilerin hareketini kolaylaştırmak için bir döner fener bulunması nedeniyle buraya Fenerbahçe adı verilmiştir. Bu yarımada ucunda bulunan ucu ile [Moda Burnu] arası 0,85 deniz mili olup hattın kuzey-batı kısmı 0,75 mil uzunluğunda bir koy oluşturur. Doğu tarafında kıyıda yapıların kalıntılarına ve bahçenin bazı yerlerinde geniş ve eski temellere rastlanılır. İmparator Makedonyalı Birinci Vasil'in (Baslios) zamanında oradaki bir sarnıcın temizletildiği ve yapıların onarıldığı bazı tarihlerde okunur. Fenerbahçe demiryolu yapılırken orada bulunan bir yarım kabartma taşın günümüzde Berlin müzesinde bulundu-

Fenedbahçe.

Firuzağa.

ğunu Mösyö Alber (G. Albert) Bosforus (Bosphorus) ismindeki Almanca makalesinde söylüyor. Bu taş birbiriyle kavuşan iki adamı gösteriyormuş ki bunlardan biri post giymiş ve bir kurt maskesi takmışmış.

Firuz Ağa (Beyoğlu): Cihangir ile Beyoğlu ve Tophâne arasında bulunan bir yer olup Beyoğlu tarafına yönelik olduğundan deniz tarafı görünmez. Tophâne yakını ve civârında olan bu mescit saray ağalarından Firuz Ağa isimli bir kişi tarafından yaptırılmıştır. Minberini hayır ve hasenat sahibi Emine Hâtun koydurmuştur. Bu câmi Sultan Mahmud zamanında yenilenmiş ve kapısı üzerine tarihi işlenmiştir:

Galata (Beyoğlu): Arapça Kal'a kelimesinin zamanla bozulmasından Galata'ya dönüştüğü sanılmaktadır. Galata isminin ne zamandan başladığı bilinmiyor. Üstelik çok eski olan bu isim bir zamanlar, şimdi Beyoğlu'na verilmiş olan Pera (Péra) ismi ile aynı yere verilmişti. Lâtinler üstelik resmi evraklarda bile Galata'ya her zaman Pera derlerdi. Bunun da aslının, karşı yaka veya geçit anlamında Perama veya Peramatis kelimelerinden geldiği kuvvetle olasıdır. Galata tarafı büyüyüp Beyoğlu sırtlarına doğru ilerledikten sonra, Pera ismi şimdiki Beyoğlu'na verilmiş, aşağıdaki kısma ise gene her isimden eski olması pek olası bulunan Galata isminin verildiği görülüyor. Hatta, Fatih'in Cenevizliler'e sunduğu fermanda bile Galata diye yazılıdır. Yazarların birçoğu bu Galata isminin oralarda eskiden inek ahırları ve süthaneler bulunması nedeniyle Rumca süt anlamını içine alan Gala ve Galatea'dan geldiği sanılıyor-

sa da buna tümüyle doğru olarak bakılamaz. Hatta Arapça (kal'ata) kelimesiyle bu isim arasındaki benzerlikten bile bir anlam çıkarmak isteyen yazarlara da rastlıyoruz. 1120 yılında İstanbul'da doğan ve 1180'de ölen tanınmış yazar ve şair Çeçes'in (Tzetzés) anlattığına göre (Goloa)'lara Rumlar (Galat) diyerek Selt veya Kelt denilen bu topluluğa ait kabileler akın ederken buradan geçmişler ve bu şehre kendi isimlerini bırakmışlardır. Rumların Lâtinlere yani bizim Frenk dediğimiz Batı Hıristiyanlarına genellikle Galos dediklerine bakılır ve bu şehri de öteden beri Frenklerin işgal ettiği düşünülürse, Galata deyiminin kaynağı bir dereceye kadar anlaşılabilir olur. Günümüzde Çankırı ve Yozgat sancaklarının doğu tarafına eski insanlar tarafından (Kelt) veya (Galad) toplumunun ülkesi anlamında Galata denilmesine bakılırsa Galata kelimesinin anlamı bir kat daha anlaşılır duruma gelir. Cenevizler kalelerini ve şimdi gördüğümüz büyük Galata Kulesi'ni yapmadan önce Bizanslılar'ın Galata'da bir kaleleri vardı. Galata Kulesi denilen bu kale eski kemerin yerine rastlıyor ve Haliç'i kapatan zincirin bir ucu bu kalenin burçlarından biri civarına bağlı bulunuyordu. Hatta Cenevizler'e Galata'yı bir hendekle çevrelemek ayrıcalığı verildiği zaman, bu kale sınırın dışında bırakılarak Bizanslılar'a ait kalmıştı. Şimdiki Galata Kulesi ise Cenevizler tarafından surlarının sonu ve dönme noktasında yapılmış olup, eski ismi Tour de Christ yani Kule-i Yesui (İsa Kulesi) idi. Deniz kıyısında bulunan Galata Kulesi'nin bir burcuna da Tour de Saint Croix Kule-i Salib (Haç Kulesi) denildiğinden ve Ga-

lata Kulesi'nin tepesinde eskiden büyük bir haç bulunduğundan, bazı yazarlarca her iki kule birbirine karıştırılmış ve Galata Kulesi'nin İmparator Jenon (Zenon) tarafından beşinci yüzyılda yapıldığına dair görülen bazı anlatımlar, Fransızca kitabımda beni bile şaşırtarak deniz kıyısındaki kaleye ait olması gereken bu tarihi binayı Galata Kulesi'ne ait sanmama neden olmuştu. Galata Kulesi'nin yerinde ise eskiden başka bir kulenin varlığına dair güvenilir bir belgeye rastlamadım. Yazarların birçoğu bu Galata isminin oralarda eskiden inek ahırları ve süthaneler bulunması nedeniyle Rumca süt anlamını içine alan Gala ve Galatea'dan geldiği sanılıyorsa da buna tümüyle doğru olarak bakılamaz.

Galata Kulesi (Beyoğlu): Bu kaleye (Castrum Sanetoe Crucis), (Chastel de Pere) yani Mukaddes Haç Kalesi veya Galata Kalesi diye adlandırılıyordu. Fetihden sonra Galata Kulesi ile beraber bu kalenin de yıkıldığı bazı eserlerde bahsediliyorsa da bu hususta çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Özellikle burasının barut mahzeni olarak kullanıldığı ve bir gün patlayarak harap olduğu da herkes tarafından anlatılır. Skarlatos Bizantiyos bu kaleye "Manganon" diyor. Manganon kelimesi savaşta kullanılacak alet ve malzemelerin muhafazası için özel bir yer anlamına geldiğine göre bu tabir rivayete de uygun düşüyor. Arapça Kal'a kelimesinin zamanla bozulmasından Galata'ya dönüştüğü sanılmaktadır. Galata Kulesi, Doğu Roma İmparatorlarından [Flavius Anastasius Augustus (I. Anastasius Dico-

Büyük Hendek caddesinden Galata Kulesi.

rus]] tarafından gemilerin limana giriş ve çıkışlarını kolaylaştırmak amacıyla inşa edilen bir tür fener kulesi olması için yaptırılmıştır. İlk başlarda küçük bir kule olarak yaptırılmış olan bu yapıyı 850 yılında eski Finikeliler gibi her tarafta ticaret yerleri bulunan Cenevizliler genişletmişlerdir. Sonradan Sultan Üçüncü Selim'in padişahlığı zamanında bazı değişiklikler yapıp genişletilerek tamir edilmiştir. Üst kısmının günümüzde görülen şekle dönüştürüldüğü de bilinmektedir. Cenevizliler aslen (Cenovalı) olup halk arasında şekli bozularak bu hale getirilmiştir. Galata Kulesi, kırk metre yüksekliğinde, kaba ve yüksekliğiyle genişliği uyumsuz bir yapıdır. Yapıldığı sırtın yüksekliği dikkate alınırsa zirvesi 150 metredir. Bu durumda bu kule yüz elli metrelik bir uzaklıktan denize hakimdir. İçerisinde mazgal deliklerinden başka hiç bir delik bulunmamakta, tüm çevresi yüksekliğinin üçte birinden itibaren üst üste olmak üzere iki sıra pencerelerle kaplanmıştır. Pencerelerin altısı büyük olup alt-üst, ikisi de küçük olup üst kattadır. Kulenin beden duvarlarının üzerinde biraz içerlek olmak üzere gene kârgir olarak inşa edilmiş bir kat vardır ve büyük bir salon

hâindedir. Burada on dört tane büyük pencere vardır. Pencerelerin genişlik ve yüksekliği içeriden az ve dışarıdan çok olduğundan ve kemeri yarım dâire şeklinde bulunduğundan gösterdiği manzara hem hoş ve hem de sempatiktir. Bu kısmın yüksekliği dört metredir. Bu kısmın üzerinde ahşap olarak yapılmış iki kat daha vardır ki bunlar, biri birinden küçük olup sekizgen şeklinde yüzeyli olup her yüzeyde bir pencere vardır. Yükseklikleri üçer metre olan bu katların en yüksek kısmına bir direk dikilmiştir. Osmanlı devrinde, resmi günler ve Cuma günleri buraya Osmanlı sancağı çekildiği gibi bazen Tersâne-i Âmire ile haberleşmek için işaret gerektiğinde işaret bayrakları asılmaktaydı. Kulenin büyük boş bir silindire benzeyen içine, güney tarafında açılmış olan dar bir kapıdan girilir. Bu kapıya dışarıdan on basamaklı bir merdiven aracılığıyla çıkılır. İçeride beş adet ahşap merdiveni vardır. Bu merdivenler, kulenin sağ tarafında olup biri biri üzerine sallandırılmış bulunan sahanlıklara bağlanmıştır. Merdiven helezon (sarmal) biçimde kule içinin sadece üçte birinde çevrelenir. Bu nedenle merdivenlerin birinden diğerine geçmek için sa-

hanlıkları dolaşmak gerekir. Bu sahanlıklardan biri eksilecek olursa yukarı kat ile aşağıdaki arasında bağlantı tümüyle kesilir. Bu nedenle merdivenler beş kata bölünmüş olup doksan altı basamaktan oluşur. Birinci kata taş merdiven aracılığıyla çıkılır. Yangın yerini belirleyecek ve haber verecek memur olan, nöbetçiye ayrılan salona girmek için bir kaç ufak merdiven daha vardır. Bu salona ulaşmak için toplam olarak 141 basamak çıkmak gerekmektedir. Yangın nöbetçisine ayrılmış olan salonun çevresi yüksekçe bir döşeme tahtasıyla çevrilmiştir. Salonun ortasında kırk basamaklı helezon bir merdiven vardır ve en üst katta son bulur. Burada eskiden Ayasofya Câmii'nden getirilmiş olan bir saat vardır. Tümüyle boş duran bu katın görevi, ziyaretçileri çevresi demir parmaklıkla çevrili olan koridora ulaştırmaktan ibarettir. Ortadan yirmi bir adımlık helezon şeklinde bir merdivenle güvercinliğe benzeyen köşke ulaşılır. Ancak buraya çıkmak için nöbetçilerin izni yoktur. Çıkılsa bile rüzgarın kuvveti insanı huzursuz eder ve inmek zorunda kalınır.

Galata Sarayı (Beyoğlu): Bu sarayın yeri aslında bir kilise yeri olup, Sultan Bayezid buraya büyük bir saray yaptırdığı sırada içerisine bir de mescit eklettirmiştir. Sultan İkinci Selim zamanında medrese ve Ocak 1715'de Mora fâtihi Şehit Ali Paşa'nın yardımlarıyla tekrar güzel bir saray yaptırılıp mescit de çok güzel bir şekilde tamir olmuştur. Hatta o zamanın şâirlerinden merhum Bahri'nin söylediği tarih bir levhaya yazılarak padişah hazretlerine sunulmuştur: Bu saray 1819 yılında Sultan Mahmud'un saltanatları zamanında yenilenerek tamir olduğu gibi Abdülaziz zamanında da yenilenerek tamir olunmuştur. Osmanlılar bu tarafa, hatta Yeniçerilere özel olan Galata Sarayının bulunduğu yere kadar bile Galata demişlerdir. İkinci Beyazıt zamanına kadar Galata'da Perşembe Pazarı (Voyvoda) konağının yukarısında hayvan avlamaya uygun ormanlık dağlar vardı. İkinci Beyazıt gençliğinde kış mevsiminde bu ağaçlık yerlerde avlanırdı. Bir gün ava gideceğini ferman buyurarak ava çıktı. Yüksek bir tepede şiddetli rüzgâr ve soğuğa maruz kaldı. Rahatsızlandı. Vücudunu ısıtacak bir yer araştırmaya başladı. Tophane'den Beyoğlu'na doğru çıkan, Galata sarayının güneyinde, Boğazkesen ağaçlıklarında bulunan bir kulübeden duman çıktığını gördü. Bunun üzerine oraya yöneldi. Kulübenin içinde taze gülfidanları arasında kendini ibadete vermiş bir aziz vardı. Padişah

Galatasaray Lisesi.

Garipçe.

kulübeye girdi. Kendisinin de dine muhabbeti vardı. Azizden haz aldı, ondan hoşlandı. Azize (Gül Baba) bir isteğiniz var mıdır, buyurdularında aziz "Padişahım şu zirveciğe bir irfan mektebi kurulmasını ve yapılmasını buyur da orada okuyup yazanları padişahlık hizmetinde çalıştır. Bir gün devletine lazım olur" diye cevapladı. Bu cevap üzerine bir duvar çekilerek bir cami ile ikişer yüz kişiyi içine alacak şekilde üç koğuş ve her koğuşa birer hamam ve zabıt dairesi ve mutfak inşa edildi. Deneysel, bir Ağa zabıt olarak Galata Sarayı ağası tayin edildi. Başlangıç dersleri hocalığı bizzat Gül Baba tarafından verildi. Galata Sarayın bu ilk kuruluşundan sonra, Enderun-ı Hümayun ikinci kademesi olarak tesis edildi. Buna Saray-ı Hümayundaki küçük oda tahsis edilmişti. Daha ileri tahsil düzenlemeleri Süleyman Han zamanında tamamlandı. Sultan Selim zamanında 978 tarihinde Galata Sarayı'ndaki ağalar Enderun'a ve eski saraya taşınarak Galatasaray medrese yapılmıştır. Rivayete göre Üçüncü Murat zamanında yine Saray olmak üzere ağalar atanmış olup Birinci Ahmet zamanında bir defa daha tahliye ile yine medreseye dönüştürülmüştür. Buna sebep olarak burada ilim talebelerinin bir şey öğrenemedikleri gösterilmiştir. İkinci Osman zamanında üçüncü kere saray yapılmasına karar verildi. 1076 da Dördüncü Sultan Mehmet zamanında, Köprülü Zade Fazıl Ahmet Paşa'nın sadrazamlığı zamanında tekrar Ağa'lar Enderun'a nakil edilerek medreseye çevrildi. 1126 Muharrem'inde (m. 1714) Sultan Üçüncü Ahmet'in sadrazamlarından Silahtar

Şehit Ali Paşa'nın gayretleriyle tekrar saray olacak şekilde düzenlendi, şekli çizildi. Yüksek bir saray yapıldı. Dördüncü kez olarak saray yapıldığına dair içindeki bir levhada şair merhum Bahri Efendi'nin tarih düşürdüğü şiir yazı olarak asılmıştır. (Tarih-i Ata, Cilt I Sayfa79) Sultan Birinci Mahmut zamanında yine tamir edilmiştir. Ağaların buraya gelmesiyle saray olarak kullanılmıştır. 1235 Sultan İkinci Mahmut zamanında bu saray tamamen yıkılarak yeniden yapılmıştır.

Garipçe (Sarıyer): Fenikeliler Karadeniz'e kuzey denizi anlamında Aşkenas (Achkenas) derlerdi. Bizanslılar bu deyimleri Oksinos (Euxinos)'a dönüştürmüşlerdir. Bunun Rumcada anlamı ise misâfirperver demektir. Hâlbuki gemiciler için çok tehlikeli sayılan Karadeniz'e misâfirperver deyiminin denizin perisini kızdırmamak için üstü kapalı olarak söylenilmiş olması akla gelmektedir. Fenikeliler için Karadeniz çok ürkütücü ve tehlikeli bir deniz sayılır ve orada seyahate çıkanlar ölümü göze alırlardı. Hattâ boğazın civarında bulunup bizim Garipçe dediğimiz köye onlar Garibdz (Charybdis) yâni derinlik veya ölüm kapısı derlerdi. O zamanki yazarlar Boğaziçi'nin Çanakkale boğazıyla beraber Dokaliyon (Deucalion) zamanındaki bir tufan sırasında açıldığı fikrindeydiler. Yunan mitolojisinde Dokaliyon (Deucalion), Promete (Prometheus) denilen yarı tanrının oğlu ve Pirra (Pyrrna)'nın eşidir. Bunlar zamanında büyük bir tufan olmuş ve bu nedenle onlardan başka yeryüzünde insan kalmamış. Bunlar Parnas dağı üzerine sığınmışlar ve tufandan sonra ga-

ibden gelen emir gereğince yerden aldıkları taşları arkalarına attıkça, Dokaliyon (Deucalion)'un attıklarından erkek ve Pirra'nın attıklarından kadınlar oluşmuş ve böylece dünyayı yeniden yerleştirmişler. Yazarlar mitolajide geçen bu tufanı İsa'nın doğumundan 1600 sene öncesine bağlıyorlar.

Gülhane Parkı (Fatih): Topkapı sarayına gül yetiştiren bir gül bahçesi olduğundan gülhane adıyla anılmaktadır.

Hacı Kemalettin (Rumeli Hisarı): Bu mahalleye, İskele Mahallesi de denilir. Bu isim ile tanınmasına neden, Hacı Kemâlettin isminde bir kişinin 1746 yılında bir mescit yaptırmış olmasından ileri gelmiştir. Yapımcısının kabri de oradadır.

Harbiye(Beyoğlu): Bu ilim okulu, Âdil Sultan Mahmud'un himmetleriyle 1834'de Maçka Kışlası'nda kurulmuştur. Sonra, ilk başta tek katlı olan Tophâne-i Âmire hastanesi ki [günümüzde Harb Okulu]'dur oraya taşınmıştır. Maçka Kışlası da çok güzel bir şekilde tamir edilip yenilenerek ilkokul yapılmıştır. İlkokul 1844'de eski Dolmabahçe sarayının bölümlerinden olan [Çinili Köşk] isimli yere taşınmış ve askeri okul ise 1846 tarihinde yapılmış olan Harp Okulu'na taşınmıştır. 1851'de Osmanlı Devleti ile Rusya devleti arasında oluşan savaş ilanında müttefik askerlerini barındırmak gerektiğinden 1853'de eskiden Maçka'daki liseye ve bir ay sonra Harb Okulu boşaltılarak içerisinde Fransa Devleti'nin piyade askeri barındırılmış ve o sırada harbiye öğrencileri Bab-ı Ali'de bulunan Taş Kışla'ya ve lise öğrencileri de Üsküdar'da Yeni Mahalle'de bulunan bir okula taşınmıştır. Savaşın sonuna doğru kışla yanmış ve Abdülmecid Han devrinde inşasına girişildiyse de Sultan Abdülaziz'in saltanatları zamanında tamamlanmıştır. Bu okul 1834 tarihinde oluşturulmuş ve hatta o zamanlar Takvîm-i Vekayi' (112) nâzırı bulunan sadrazamlardan Esad Efendi aşağıdaki tarihi söylemiştir: (112) Takvîm-i Vekayi': 1831-1922 tarihleri arasında yayımlanan Osmanlı Devleti'nin ilk resmî gazetesi. İktizâ-yi ilm-ü irfân ile hakdan zaman Askerine kıldı tebyin-i matlûf harbiyesi Yok kalemde çıkdı Es'ad işbu târih metîn Yapdı Şah Mahmûd-u Adlî mekteb-ü Harbiye 1250 Anlamı:İlim ve bilgi gerektiğinden zamanın padişahı Askerine harb için gerekenleri belirledi Esad, tek kalemde çıktı bu tarih metni padişah Mahmud yaptı Harb Okulu'nu 1834.

(Devam Edecek)

**Anadolu'da
Türk Devleti
Nasıl Kuruldu?**

Türkler, sekizinci yüzyıldan başlayarak, Abbasî Halîfeliği'nin hizmetinde yüzyıllarca Toros dağının yamaçlarında ve Fırat kıyılarında at koşturdular. Fakat onbirinci yüzyıla kadar Bizans İmparatorluğu, Anadolu'yu elinde tutmayı başardı. Anadolu'ya yapılan Arap ve Türk seferleri, geçici birer akın olmaktan ileri gidemedi.

1018 yılında Selçukoğulları'nın idaresindeki Oğuz Türkleri, Hazar Denizi'nin doğusundaki yurtlarından kalkıp bütün İran'ı baştanbaşa geçerek Anadolu'ya daldılar. Bu akınlar birkaç kez tekrarlandı. 1021'deki akına bizzat Çağrı Bey komuta etti. Selçukoğlu Çağrı Bey, tam yarım yüzyıl sonra Anadolu'yu Türkler'e açacak olan Alp Arslan'ın babasıdır.

Selçuklular

Selçuklular, 1040 yılında Büyük Türk Hanlığı tahtına oturarak İran ve Türkistan'ın en önemli ülkelerine hâkim oldular. Selçukoğlu Tuğrul Bey, ilk hakan, ağabeyi Çağrı Bey de başkomutan oldu. 1049'da Selçukoğulları'ndan iki prens, Kutalmış ve İbrahîm Yinal Beyler, Anadolu'ya ilk büyük Türk seferini yaptılar. 18 Eylülde Pasinler'de Bizans ordusunu yenerek Erzurum'a kadar geldiler. 1053'te Selçukoğlu Kutalmış Bey, Kars'ı kuşattı, fakat alamadı. 1054'te bizzat imparator Tuğrul Bey, Anadolu'ya geldi. Bayburt'a kadar ilerledi. 1061'den başlayarak Kutalmış Bey, Anadolu seferlerini sıklaştırdı. Artık Türkler, her yıl Anadolu'ya giriyor, Bizans savunma noktalarını zayıflatıyor, ülkeyi tanımaya çalışıyorlardı. Bu sıralarda Tuğrul Bey öldü. Ağabeyi Çağrı Bey'in oğlu Alp Arslan, onun yerine Büyük Türk Hanı oldu.

Sultan Alp Arslan, Anadolu ile çok ilgilieniyordu. Doğu Anadolu'da, Bizans sınırındaki Türk ordusuna Kutalmış Bey'in oğlu Süleyman-Şah komuta ediyordu. Süleyman-Şah; Gümüştakin, Afşin Bey gibi büyük komutanlarla beraber Orta Anadolu'ya akınlar yapıyordu. 1070'de Afşin Bey, Denizli'ye kadar ilerledi. Bizans ordusu, ne zaman nerede görüneceği belli olmayan Türk akıncılarını yakalayamıyor, durduramıyordu. Bu sıralarda Bizans tahtına geçen Romanos Diogenes, Türkler'i Anadolu'dan uzaklaştırmaya kararlıydı. Türkler üzerine birkaç başarılı askerî hareket yaptı. Fakat Afşin Bey, Bizans'ın Anadolu'daki belli başlı üslerinin tahrip edildiğini, Bizans ordusu üzerinde bir zafer kazanmak mümkün olursa, Anadolu'da Türkler'e karşı koyabilecek bir kuvvet kalmayacağını bildiren meşhur raporunu, Sultan Alp-Arslan'a yolladı.

Türk Devleti 1077'de Kuruldu

26 ağustos 1071'de Doğu Anadolu'da Malazgirt'de cihanın en büyük askerî kuvvetleri olan Türk ve Bizans orduları karşıla-

ştı. Sultan Alp-Arslan, Bizans ordusunu yok etti. imparator, Türkler'e esir düştü. Büyük Türk Hanı, Kutalmışoğlu Süleyman Şâh'a, Ege'ye, Marmara'ya kadar Anadolu'nun fet-hini emretti.

Kutalmışoğlu Süleyman-Şah, birkaç yıl içinde bütün Anadolu'yu fethetti. Türkler, Üsküdar'a bile girdiler ve Boğaz'ın karşı yakasından, dünyanın incisi olan muhteşem İstanbul şehrini hasretle seyrettiler. Alp-Arslan'ın yerine geçen oğlu Sultan Melik Şâh, 1077 yılında, Büyük Türk Hanı sıfatıyla, Anadolu'yu Süleyman Şâh'a verdi. Böylece Anadolu Fâtihî Selçuklu Kutalmışoğlu Nâsiruddevle Ebu'l Fevâris Gazi Sultan Birinci Süleyman Şah, Türk devletinin birinci hükümdarı oldu. Başkenti İznik olmak üzere, ölümsüz Türk devleti, zamanımızdan tam 947 yıl önce kuruldu.

Anadolu Fâtihî Süleyman Şâh'ın bir süre Konya'da oturduktan sonra taht şehri olarak İznik'i seçmesi çok anlamlıydı. İznik, büyük, tarihî bir şehirdi. Marmara Denizi'nin yanibaşındaydı. Dünyanın en hassas noktası olan Boğazlar'a çok yakındı. Anadolu Fâtihî ve Türk Devleti'nin Kurucusu, Boğazlar'ı ele geçiren kuvvetin dünyanın birinci devleti olacağını biliyordu.

Bu yıllar, Türk tarihinin sihirli yıllarıdır. 1085 yılında Avrupa'da artık Anadolu'ya «Türkiye» yani «Türk Ülkesi» denmeye başlanmıştı. Süleyman Şah, Kapıdağı yarımadasını da aldı ve Çanakale Boğazı'nın Asya kıyılarında erişti. İstanbul ve Balkanlar, Türkler'e açılmıştı. Bugünkü Kartal Maltepesi, Türkiye ile Bizans, arasında sınır kesildi.

Haçlı Seferleri Başlıyor

Bu sırada Bizans tahtına, tarihinin en büyük imparatorlarından biri, Aleksios Komminos oturdu. İmparator, Türkler'i durdurmaya Bizans gücünün yetmeyeceğini anlamıştı. Ne bahasına olursa olsun, bütün Avrupa'yı Türkler'e karşı birleştirmek lâzımdı. Bu inanılmaz iş oldu. Bütün Avrupa, Türkler'i eski Bizans topraklarından söküp atmak için birleşti. Birinci Haçlı Seferi kuruldu. Süley-

man Şah ölmüş, yerine genç oğlu I. Sultan Kılıç Arslan geçmişti. Böylece Hıristiyanlar ile Türkler arasında yüzyıllarca sürececek büyük bir mücadele devresi başladı. Bu yıllarda fethedilmesi gereken İstanbul'un alınması, iki buçuk yüzyıl geri kaldı. Birkaç yüzyıl içinde dünyadaki Türk nüfusunun belki üçte biri Anadolu'ya göçtü. Daha dokuzuncu yüzyılın sonlarında Anadolu, bir Türk ülkesi halindeydi. Aslında, Selçuklu'nun fethinden önce de Anadolu'da çok sayıda Türk vardı. Bunlar, Bulgarlar, Hazarlar, Peçetiekler, Kumanlar, Uzlar gibi Türk kavimleriydi ve Bizans tarafından Anadolu'ya yerleştirilmişlerdi. Çoğu Hıristiyan olmakla beraber henüz Türkçe'yi unutmamışlardı. Selçuklu'nun fethi üzerine Anadolu'daki Hıristiyanlar, büyük kitleler hâlinde Balkanlar'a çekildiler. Gene de Anadolu'da yirminci yüzyıla kadar önemli sayıda Rum ve Ermeni vardı. Türk siyasetinin özelliği yüzünden bu Rumlar ve Ermeniler arasında Müslüman olup Türk'leşenler çok azdır. Ancak Millî Mücadele'den sonra Anadolu'daki Hıristiyan azınlıklar, Balkanlar'daki Türklerle yer değiştirdiler.

Moğol İstilas

Onüçüncü yüzyılda Türk ülkelerine Moğol istilâsı başlayınca, yeniden Türkistan'dan gelen milyonlarca Türk, Anadolu'ya ve çevresindeki ülkelere yerleşti. Böylece Türkler, Anadolu'da daha ezici bir çoğunluk kazandılar. Güney-doğu Anadolu'da eskiden beri yaşayan Kürtler ve Araplar da güneye ve doğuya çekildiler. Bu bölgede de Türkler, yer yer çoğunluğu elde ettiler.

Bugün Türk devletinin kuruluşu, 947. yılına gelmiştir. Bu olay, Türk milletinin tarih boyunca yarattığı en büyük eserdir. Anadolu'nun fethi için yüzyıllarca hazırlanan Türkler, 1077'de Türk devletini kurduktan sonra da, yeni anayurtlarını savunmak, geliştirmek, ayakta tutmak ve büyük bir devlet hâline getirmek için, akıl almaz çileler çekmişler ve en büyük fedakârlıklara katılmışlardır.

A painting depicting a scene with three figures. On the left, a man with a balding head and a blue garment looks towards the center. On the right, a woman with blonde hair, wearing a white top and a red shawl, looks towards the center. In the center, a figure is shown from the chest up, wearing a red necklace. The figure's face is obscured by large, bold, yellow text. The background is dark and textured.

Tarih Boyunca Vekoa

Doç.Dr.Sırrı Akıncı
Hayat Tarih Mecmuası. 1973. Sayı 1. Sayfa: 32-37

Tıp edebiyatı, Milattan önce dokuzuncu yüzyıl civarında yaşamış Homeros adlı şairle başlar. Bu şairin anlattığı efsaneler Minos ve Myken medeniyetlerinin son devirlerine rastlar. Bu şairin elde dünyaca tanınmış iki eseri mevcuttur. Biri «İlyada Destanı», öteki de «Odysseia Destanı»dır. Homeros'un gerçekten yaşayıp yaşamadığı da pek bilinmiyor. Bir rivayete göre doğduğu ülke Anadolu'ymuş. Şairin gözleri de körmüş. Hçmeros'un destanlarında tıpla ilgili konular yok denecek kadar azdır. Savaş yaralarından bahsetmişse de bu tonumuza girmez. Homeros, Asklepios'tan (Sağlık ilâhı) tedavi sanatını bilen Tesalyalı bir başkan olarak söz eder. Asklepios'a Homeros'tan sonra gelenler değer vermiş ve onun Apollon'a (Işık ilâhı, sanat ilâhı) akrabalığını ileri sürmüşlerdir. Mitolojiye göre insanlar kötü işler yapmaya başfadıkları zarnan Apollon, Pestilentia'yı yani vebayı ve kıtlığı gönderirmiş.

Eski Yunan mitolojisindeki veba hakkın-

daki kayıtlar az da olsa bunu ilk kez bilimsel denebilecek bir yörüngeye oturtan büyük devlet adamı Perikles'tir (M. Ö. 499-430). Onun zamanında vebanın önemli bir salgını vardı.

ATİNA VEBASI

M.Ö. 430'da Perikles'in emriyle Attika halkı Atina'ya toplanmaya başladı. Bir salgının ülkeye yayılacağı rivayetleri dolaşmaktaydı. Çünkü Mısır'da veba vardı. Böylece binlerce insan Atina ve çevresine toplandı, daha doğrusu yığıldı. Oysa şehrin sağlık şartları da pek elverişli değildi. Bir sabah İskenderiye'den gelen bir yelkenli Pire limanına demir attı. Yüğü buğdaydı. Boşaltma başladı. Halka yiyecek gelmişti. Ama tıp tarihinin pek meşhur salgınlarından biri de bu yelkenliyle geldi. Bu, ya hasta bir tayfa veya hastalık mikrobunu taşıyan bir fare idi. Artık salgın başlamıştı. Literatür «Veba! Bu görünmeyen ve sessiz canavar büyük kanatlarını Attika ülkesi üzerine gerdi» diye olayı anla-

tır. Büyük, küçük, kadın, erkek, köle, bağımsız, zengin, fakir peşpeşe bütün insanlar, kitleler hâlinde ölüyorlardı. Öylesine ki meşhur Perikles bile bu âfetten kendini kurtaramadı.

THUCYDİTES

Bu kişi Perikles devrinin tanınmış tarihçisidir. Vebaya yakalananlardan biri de odur. Ne var ki ölmedi. Bu ölmeyiş tıp tarihi için çok yararlı oldu. Salgının kırıcılığını, yıkıcılığını, korkunçluğunu «Peloponez Savaşlarının Târîhi» adlı tanınmış eserinde bütün ayrıntılarıyla anlattı. Onun hastalık hakkında yaptığı tasvirler, konumuz için fazlasıyla değer taşır. Örneğin: «Sayıklı yaşayan kişilerin belirli bir neden olmadan ateşleri birden bire yükseliyor, gözleri kızarıp iltihaplanıyor, dilleri kıpkırmızı kesiliyor, nefesleri gayet pis kokuyor. Daha sonra da boğuklaşıyor. Sonra hastalık göğüslerine inip öksürük görölüyordu. Arkadan bağırsaklar hastalığa tutuluyor, sancı ve safra çıkarmalar görölüyor, bu

arada da durdurulmaz bir hiçkırık eksik olmuyordu. Deri kırmızımtırak ve hafifçe şişmiş görünüşteydi. Üzerinde püstül ve yaralara rastlanıyordu» satırlarında olduğu gibi. Thucydites hekim olmamasına rağmen hastalığın belirtilerini gayet güzel teşhis etmiş ve anlatmıştır. Günümüzün tıp bilginlerinin ışığında bu hastalığa dense dense ancak veba denir.

HİPOKRAT

Atina salgının içinde dünya tıbbına daha sonra ün salacak Hippokrat da bulunmaktaydı. Onun, bu korkunç salgını söndürmek için, Atina'da büyük meydan ateşleri yaktığından literatürde bahsedilir. Böyle bir yolu tutmasını da doğal karşılamak gerekir. Bilineceği üzere bu âlimin anlatımına göre hastalıkların başlamasında iki önemli neden vardır. Bunlardan biri insanın yapısı denilen organik ve fonksiyonel dayanıklılık gösterebilme özelliği, öteki de «Havalar, Sular ve Yerler» başlığını taşıyan eserinde uzun uzun anlatılan «Dış nedenler» dir. Hippokrat bu ikinci için: «Tıp ilmine esaslı bir şekilde sahip olmak isteyen kimse ilk önce yılın her mevsiminin yaratabileceği etkileri öğrenmelidir. Çünkü mevsimler birbirlerine benzemezler, yapıları, değişimleri bakımından aralarında büyük farklar vardır» demektedir.

Gene tıp tarihi kayıtlarında «Efsane» diye anlatılan ve Hippokrat'la olduğu kadar komumuzla da ilgili şu satırlara rastlamaktayız: «İran ülkesini kasıp kavuran bir veba salgını sırasında hükümdar Ardeşîr Dirâzdest (Uzun elli Arataxerxes), İstanköy'de oturan

Hippokrat'ı çağırttı ve kendisine çok şerefli mevkilerle önemli miktarda para teklif etti. Fakat âlim, memleketinin düşmanlarına hizmet etmek istemediğini ve önce kendi vatandaşlarına bakmakla mükellef olduğunu söyleyerek reddetti.» Eğer bu olay gerçekse tıbbî deontolojiyi kuran kişinin samimiyetinden şüphe etmek gerekir. Çünkü davranışlarında hekimliğin kurallarına değil, kişisel nedenlere daha çok bağlı demektir. Fakat pek çok tıp tarihçisi de bu konuda tersini düşünmekte ve Hippokrat'ın masum bulunduğunu, olayın bir «iftira» hüviyetini taşıdığını, bunun da büyük tıp âliminden sonra gelen C. Galenos (M.S. 130-200) tarafından ortaya atıldığını ifade etmektedir. Bunu doğrulayan bir nokta da şudur: C. Galenos, Hippokrat'ı hiç bir zaman çekememiştir. Onun her «Evet» dediğine «Hayır» demiştir.

SOPHOCLES

M.Ö. 496'da Kolonos Demos'ta doğdu. Gençliğinde müzik ve beden eğitimiyle uğraştı. 480'de Salamis savaşından sonra zafer şarkılarını okuyan koroyu yönetti. 488'den sonra Antigone adlı eseriyle kendisine iyice bir şöhret temin etti. 440'da Sisam (Samos) ile yapılan savaşta ştrateglik (kurmaylık) etti ve 406'da herkesin sevdiği bir şahıs olarak 90 yaşında öldü. Sophocles 123 dram yazmıştır. Bunlardan ancak sekiz tanesi elde bulunmaktadır. Adları da şöyledir: 1 — Antigone, 2 — Aias, 3 — Elektra, 4 — Kral Oidipus, 5 — Trakhis Kadınları, 6 — Philoktetes, 7 — Oidipus Kolonos'ta, 8 — Av köpekleri.

Bu sekiz eserden, Kral Oidipus'ta ilâhî bir

belâ olarak vebanın bahsi geçer. Oidipus çeşitli olaylar sonunda babasını öldürüp Thebai kraliçesi olan annesiyle bilmeden evlince Thebai'de de felâketler baş gösterir. İlk kitle, arkadan da büyük bir veba salgını patlak verir. Halk çok sıkıntı ve korku içersindedir. Hemen Delphoi mabedine müracaat ederler. Mabetteki kâhin: «—Thebai'de babasını öldürmüş, anasıyla zina eden bir bedbaht bulunmaktadır. Kitleyle veba Apollon tarafından bu şahıs, hem de kral olan bu şahıs için şehire gönderilmiştir» der. Bunun üzerine halk Oidipus'a karşı ayaklanır. Oidipus artık mahvolmuş, bütün acı hakikatları öğrenmiştir. Kimsenin yüzünü görmemiş olmak için, kendi elleriyle gözlerine mil çeker. Yanma kızı Antigone'yi alarak Thebai'den çıkar. Atina yakınındaki Kolonos kasabasına gider. Orada kayıplara karışır,

Oidipus tragediyasından ve bunun dayandığı Thebai efsanesinden vebanın ilâhî âfet olduğunu öğrenmekteyiz.

Bu dramın XIX. yüzyılın son yıllarıyla XX. yüzyılın ilk çeyreğinde ruh hastalıkları alanında büyük bir etki yaratan S. Freud'un doktrinine ad ve temel teşkil ettiğini de bu vesileyle bildirelim.

Tanrılar ahlâka aykırı davranışlarda veya katil olaylarında insanlara veba ve kitleli göndermektedir, İsa'dan önceki 430'da görülen Atina vebasının bu görüşün ışığı altında değerlendirildiği şüphesizdir. Ama Hippokrat salgının havadan geldiğine inandığından, şehrin sokaklarında, alanlarında büyük ateşler yaktırmıştır. Tarihçi Thucydites salgını tavsif etmiştir. Perikles de salgında ölmüştür.

TEVRAT'TA YAZILANLAR

İsrail oğullarının dinini tarihinden ayırmak güç, hattâ imkânsızdır. Bu dinin kutsal kitabı Tevrat'ın «Çıkış ve Musa'nın İkinci Kitabı» bölümünün «Beşinci Bâb» kısmında şu satırlar vardır: «Ve sonra Musa ile Harun gelip firavuna dediler. İsrail'in Allah'ı Rab şöyle diyor: Kavmimi saliver ki, çölde bana bayram etsinler. Ve firavun dedi: Yehova kimdir ki, İsrail'i salivermek için onun sözünü dinleyeyim? Yehova'yı tanımam. Ve İsrail'i de salıvermem. Ve dediler: İbranîler'in Allah'ı bize rast geldi, rica ederiz, çölde üç günlük yol gidelim, ve bizi veba ile yahut kılıçla vurmasın diye. Allah'ımız Rabb'e kurban keselim.»

Aynı kitabın aynı bölümünün «Dokuzuncu Bab»ındaysa: «Ve Rab Musa'ya dedi: Sabahleyin erken kalk. Ve Firavunun önünde durup ona da: İbranîler'in Allah'ı Rab şöyle diyor: Kavmimi saliver ki, bana ibadet etsinler. Çünkü bütün dünyada benim gibisi olmadığını bilersen diye bu defa senin yüreğine ve kullarına ve kavmine bütün belâlarımı göndereceğim. Çünkü şimdi elimi uzatmış olsaydım ve seni ve kavmini veba ile vurmuş olsaydım, sen de yerden kesilmiş olurdu» satırlarını görmekteyiz. Tevrat'ı karıştırdıkça konumuza uygun daha başka bölümlerle de karşılaşırız. Örneğin; Musa'nın üçüncü kitabı olan «Levililer»in 26. babında, Rabb'İN İsrail kavmine gözdağı vermesini aksettiren «Ve benim tarafımdan bunlarla da ıslah edilemezseniz ve bana karşı yürürseniz; o zaman ben de size karşı yürüyeceğim. Ve üzerinize ahdin öcünü alan kılıcı göndereceğim; ve şehirlerinize toplanacaksınız; ve aranıza veba göndereceğim» tarzındaki satırlar çok ilgi çekicidir.

ZEBUR'DA VEBA

Musa dinine ait mukaddes kitabın veba ile alakalı metinlerinden sonra biraz da

«Zebur»'a göz atalım: «Rabb için derim: Sığınacak yerim ve hisarımdır; Allahım'dır, ona güvenirim. Çünkü o seni avcının tuzağından, helak eden vebadan azat eder.»

Dikkat edilirse bu metinde vebadan kurtulmanın biricik yolu gösterilmektedir: Rabb'e itimat ve ona iltica etmek!

İNCİL'DE HASTALIKLAR

İncil'de İsa'nın mucizesiyle cüzamlı iyileşir. İnmeli (hemiplejik) hasta yürür. Sıtmalının harreti birden düşer. Ölü dirilir. Kanası olanın kanı akamaz olur. Kör görmeyi kazanır. Dilsiz konuşur. Ama Tevrat'taki gibi vebadan bahsedilmez.

Fakat burada hemen bir noktaya değinmeyi de ihmal etmeyelim: İncil'in vebadan bahsetmemesine karşılık, tarihî akışı içerisinde Hıristiyanlık, bu hastalığa karşı hiç de lakayt kalmamıştır. Kayıtlara göre, bu dinin «Le Ca-pucin» adını taşıyan bir tarikatının mensupları, endemik, epidemik, pandemik veba vakalarında hayatlarını hiçe sayarcasına, hastaların yardımlarına koşmayı mukaddes vazife bilmişlerdir. Pek tabii çoğu da bu yolda, vebaya yakalanarak ölmüşlerdir.

HADİSLERDE VEBA

Veba hakkında Kur'an'ın herhangi bir sûresinin herhangi bir âyetinde bir tebliğ var mıdır diye düşünerek araştırmalarımızı devam ettirdik.

Elmalılı Hamdi Yazır'ın dokuz büyük ciltlik «Hak Dini Kur'an Dili» başlıklı eserini baştan sonuna kadar sabırla taradık. Bu hususta bir kayda rastlamadık.

Veba hakkında hadislerin neler söylediklerini öğrenmek için Ö.Z. Dağıstânî tarafından üç cilt hâlinde yayımlanan Zübdet'ül-Buhârî adlı özet eseri, başından sonuna kadar taradık. Vebayla ilgili bulduğumuz hadisleri sıralıyoruz:

Zeyd Oğlu Üsâme'den Duyulan :

Taun (veba) hastalığı İsrail oğullarından bir bölüğe yeya sizden önce gelen bir gruba (azgınlıkları, günahları sebebiyle) gönderilen bir hastalıktır. Bir yerde bu hastalığın çıktığını duyarsanız, sakın oraya gitmeyin. Bulduğunuz yerde bu hastalık kendini gösterirse ondan kaçarak başka bir yere gitmeyiniz.»

Ayşe'den Duyulan :

Peygamberimizden taunu (veba) sordum. Resuiullah: «O bir azaptır ki Allah dilediklerine gösterir. Müminlere rahmettir. Kim taun çıkınca başka bir şey düşünmeden Allah'ın takdirine inanarak sabredip yurdunda kalıp ölürse şehit gibi sevap alır» dedi.

Enes'ten Duyulan :

Taun'dan (veba) ölüm, Müslümanlar için şehadettir.

Ömer Oğlu Abdullah'tan Duyulan :

Peygamberimiz düşümde kapkara saçlı tozlu perişan bir kadın gibi bir şey Medine'den Cufe denilen Mehya'ya konmuş gördüm. Bu rüyamı Medine'deki veba hastalığının oraya kaldırılmasına yordum buyurmuşlardır.

ÖZET

Hadislere göre taun hastalıktır. Ancak bu hastalık Allah'a karşı gelmiş, ona günah işlemiş toplumlara gönderilir yani kaynağı ilâhîdir. Ne var ki özellikle bu hastalıktan uzak durmayı tavsiye etmekle de hadisler, onun dolaylı yolla bulaşıcı olduğuna işaret ederler.

Yine hadislere göre bu hastalığın oluşturduğu ölümleri «Şehadet» saymak gerekir. Bu suretle öteki sebeplerden ortaya çıkan ölümlere oranla bir ayırım yapılmış olur.

Muharrem Ayinleri

Semih Nadir

Hayat Tarih Mecmuası 1971, Sayı: 5. S: 68-71

Ubeydullah'ın Hz. Hüseyin'e karşı olan çok aşın zâlimce tutumunun da iki nedeni olsa gerektir: Biri, halîfenin emrini yerine getirmekle, onun kendisine karşı olan düşmanlığını bir derece olsun azaltmak —ki Yezid, lanet ettiği halde, bu olaydan sonra onu görevinden azletmeyi aklına bile getirmemiştir.— ikincisi, Hz. Ali'ye ve onun evlâtlarına karşı beslediği ve çeşitli kaynaklardan kopup gelmiş eski kinler olmalıdır.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Hz. Hüseyin'in ve arkadaşlarının Kerbelâ sahrasına dökülen kanları ve düşen baş-

ları asla mevziî ve tarihe mal olmuş, bitmiş bir olay olarak kalmadı.

Bu çirkin ve acı hadise o günden sonra, zaman zaman için için yanan gizli bir alev, zaman zaman da volkan misâli patlamalar göstererek, islâm tarihini kapladı. Kökleri tamamen başka, pek çok ve pek çeşitli sayısız olaylar ve çıkışlar da buna bağlandı. Yüzyıllar içinde bu yüzden dökülen kanların yanında ise Kerbelâ'dakiler ancak bir damla derecesine indi.

Son söz olarak şunları söylemek yerinde olur: Kerbelâ bir gerçektir; fakat olayın teferruatına —birkaç tanesi dı-

şında— her zaman gerçek gözüyle bakmak kolay değildir. Çünkü savaşa katılanlar içinde katliâmdan sadece bir kişi kurtulmuştur.

Çadıra kapalı, heyecan ve ıstıraptan bitmiş kadınlarla, o zaman pek küçük bir çocuk olan Hüseyin'in oğlu Ali'nin ise, belge değerinde, bilgi verecek güçleri zaten olamazdı. Bu yüzden, olayın çok zenginleştirilmiş efsane bölümlerinin sağlığı üzerinde daima ihtiyatla durmak yerinde olacaktır. Ne var ki, Hazret-i Hamza nasıl bir «serdâr-ı şehîdân» ise Hazret-i Hüseyin de öylece bir «Şâh-ı şehîdân» dir.

Kerbela olayının matemini tutan Şiiler'in kılıçlarla kendilerini dövmeleri.

MUHARREM ÂYINLERİ

Kerbelâ olayı, tarihin bir devresinde olup bitmişti ama, bunun anısı, islâm tarihinde, durmadan kanayan bir yara gibi, o günden sonra kanayıp durdu. Günümüzde de kanamakta devam etmektedir.

Bugün, Şîî mezhebi dışındaki mezheplerde bile, Kerbelâ'nın matemi «on muharrem» merasimleri hâlinde hâlâ da sürmektedir. Özellikle az aydınlanmış toplumlar arasında on muharremde bazı törenler yapılmakta, aşureler pişirilip dağıtılmakta, cam bardak veya kalaylı taslardan su içilmemeye dikkat edilmektedir.

İstanbul'da, Cumhuriyet'e kadar, Yenicami ve çevresinde İran uyruklu ve Şîî mezhebine bağlı pek çok iş ve ticaret adamı bulunmaktaydı. Bunlar, on muharremde, tıpkı İran'da olduğu gibi, matem âyinleri yaparlardı ve çevre halkını dehşet içinde bırakırlardı. Alaylar hâlinde sokaklarda dolaşarak hüngür hüngür ağlamaları, ellerindeki büyük keskin bıçakları, hattâ kılıçları başlarına, vücutlarının şurasına burasına saplamaları, bazen hırsa gelip kendi kafalarını yarmaları korkunç bir manzara oluştururdu.

Bu çirkin ve korkunç davranış Cumhuriyet'ten sonra yasaklandı. Aslında bu tarihten sonra İstanbul'daki İran uyruklular da zamanla azaldılar. Günümüzde artık bu tür manzaralar Türkiye'de tarihe karışmış bulunmaktadır.

Kerbelâ olayı ve muharrem âyinleri hakkında bir fikir vermek için eski bir kaynaktan aldığımız şu satırları aşağıya alıyoruz:

«... Kerbelâ'nın doğu din tarihinde önemli bir yeri vardır. Çünkü Hazret-i Ali'nin oğlu orada şehit olmuştur. Onun, susuzluktan çatlamış dudaklarından sızan ve sahranın ateş gibi kumlarını sulayan kanı, kendisine taparcasına bağlı olanların gönlünde Cennet bahçelerinden koparılmış bir kırmızı gül gibi daima canlı kaldı, bir matemîin âbidesi oldu.

«Muharrem geldiği zaman özellikle Alevîler'in ruhunda derin bir hüznü uyanır. Akın akın ocağa gelirler. Kerbelâ meydanı açılır ve dolar. Meydanın ortasında birkaç basamaklı bir mihrap vardır. Bu mihrabın en üstünde on iki kollu bir şamdan yanar. Mihrabın etrafında sıra ile postlar dizilmiştir. Dede postu, Seyyid Ali postu, Kız Ali postu, Mey-

dancı postu, Kırk Donlu Can postu, Kahveci postu, Kurban postu, Ayakçı postu ve diğerleri...

«Mihrabın önünde Kerbelâ şehidi Hüseyin'i temsil eden bir adam vardır, öteki âyinlerde kırmızılar giyen baba, bu sefer-karalara bürünmüştür. Ortalıkta çıt çıkmamaktadır. konuşmak yasaktır.

«Artık ne sazların yakıcı nağmesi, ne nefeslerin ahengi, ne de şarabın çanaklar içinde dalgalanan renkleri göze çarpar. Yerlere çevrilmiş gözlerden damla damla yaşlar akmaktadır. Bu yaşlar, göz pınarlarından değil, inancın, o derin ve esrarlı köşelerinden doğmuştur... Törene katılanlar, dakikalar ilerledikçe kendilerinden geçerler. Şimdi hepsinin ayaklarının altında sanki gerçekten Kerbelâ sahrasının yakıcı kumları vardır. Dudaklarından şu fısıltılar dökülür: Ah Ali'm, ah Hüseyin'im... Ah Ali'nı, ah Hüseyin'im, ah Ali'm, ah Hüseyin'im...

«Ali, zavallı bahtsız Ali!... ciğer köşen yavrun Hüseyin, Kerbelâ'da işte bugün, bağı yanmış, dudakları susuzluktan çatlamış; sonunda Yezid'in okları ile gözlerini bu mihnehâneye yummuştur.

«Meydanda hazır bulunanlardan en

Şuşa'da Muharrem ayında yapılan matem ayininden bir görünüm.

Aylık Tarih

yanık sesli olanlar, Hüseyin için mersi-yeler okurlar. Bu mersi-yelerin mısrala-rı arasın da ilerin bir âhıret kokusu, yeşil mineli buhurdanlardan tüten bir âhıret kokusu vardır. Dervişlerin yanık sesle-ri, kulakların yanık zarlarından, ruhla-rın en gizli köşelerine kadar yayılır. De-deler de, şeyhler de, müridler de, bu ya-nık seslerle gözlerini yumar ve Cennet bahçelerinde o mübarek şehitlerin naz-lı nazlı dolaştıklarını görür gibi olurlar. Bu arada okunan mersi-yeler pek çeşitlidir. Örneğin bunlardan birini vermek olanaklıdır:

*«Gamhâne-i arzdan ziyade
Kavga-yı azîm var semâda,
Efsûs ki zemîn-i Kerbelâ'da
Attan yere düştü Hüccet-ül-lâh.
Bağlandı ibâda bâb-ı rahmet,
Çöktü rûh-ı kâinata zulmet,
Yârâb, bu ne âteşin kıyamet
Attan yere düştü Hüccet-ül-lâh.
Şam ehli Yezîdân-ı güm-râh
Evlâd-ı Resûl'e kıydı eyvah;
Gelmez mi husule gayret-üllâh
Attan yere düştü Hüccet-ül-lâh...»*

«Bu ve buna benzer pek çok ve pek çeşitli mersi-yeler, o zamana kadar sakin bir hava içinde devam eden matemi, coşkun bir vecid hâline getirir. Dede, bi-raz sonra Kerbelâ olayını bütün teferru-atı ile anlatmaya başlar. Aslında dede-nin anlattığı olay hiç de tarihlerin kay-dettiği gerçeklere uymaz. Efsâne ve ha-yalin karıştığı bu anlatımda hayal dolu dizgin koşup durur:

«Hicret'in dördüncü yılı... Bir salı günü gökten yere bir nur indi. Her-kes bu nuru gördü ve hayretlere düştü. Çünkü bu nur, Hazret-i Ali'nin bir oğlu olduğunu dünyaya müjdeliyordu.

«Gök yarıldı; oradan bir nur fışkır-dı. Bu nurdan bir ses yeryüzüne şöyle ünle-di: «Doğmuş olan bu sabinin adı Hüseyin olsun».

«Hüseyin büyüdü. Delikanlı oldu. Dört defa evlendi. Üç erkek evlâdı ile üç kızı oldu. Erkekler Ali Ekber, Ali Ev-sat, Ali Asgar; kızlara Zeyneb, Zâtîme, Sekîne isimleri konuldu. Hüseyin, Hüse-yin, can Hüseyin, şahım Hüseyin...»

(Dede burada dayanamaz. Mecbu-ren, tören icabı, ağlar ve sonra yenleri göz yaşlarını silerek şöyle devam eder):

«Zaman geldi. Hüseyin Mekke'den Küfe'ye gitmek üzere hazırlığa baş-ladı. Hüseyin'i çok seven dostların-dan Abdullah, bu seyahatin tehlike-lerini gördü. Muhabbet dolu gözleri-ni onun mübarek yüzüne çevirerek: «Yâ ibni Resulullâh, dedi. Çok yalvarırım Mekke'yi terketme, çöllere düşme». Hü-

seyin cevap verdi: «İyi ama yâ Abdullah, beni Küfeliler çağırıyor». Abdullah: «Ey biraderim Hüseyin, kötülükleriyle meş-hur olan Küfeliler'e inanma. Mübarek pederinin başına gelenleri de unutma».

«Dede, her sene tekrarlandığı için herkes tarafından ezberlenmiş olan ola-yı, herkes yeni duyuyormuş gibi uzun uzun anlatır. Hüseyin'in Küfe'ye doğru yola çıkışı, yolda ve Kerbelâ sahrasında başına gelenler, araya pek çok efsâne karışmış olmakla birlikte, tarihin anlat-tıklarına yine de fazla aykırı değildir. Ve dede, hikâyesini şöyle tamamlar:

«Ve ertesi gün Kerbelâ çöllerinde bir avuç susuz ile, gözlerini kan bürü-müş bir sürü cellâd, misli görülmemiş bir savaş yaptılar. Semada kızgın bir gü-neş, altta kızgın bir kum... Su yok, göl-ge yok... Kılıçlar baş uçuruyor, oklar ka-burga deliyor... Hazret-i Hüseyin susuz-luktan pek yanmıştı. Fırat'a saldırdı, dö-ğüştü. Sanki bir savaş kasırgası olmuş-tu. Nehrin kıyasına varabildi. Avuçları-na biraz su doldurdu, işte artık suya, ha-yata kavuşmuştu. Evet, avuçlarını nehir-den doldurdu. Yanan ve tutuşan, şah-rem şahrem çatlamış dudaklarına bu hayat iksirini tam götürmekteydi ki, kar-şından gelen düşmanın bir oku, onu du-dağından yaraladı. Su yerine, kendi tu-tuşan kanını içti. Ve Mâlik bin Beşir he-men koşarak ona yetişti ve mübarek ba-şını vücudundan ayırdı, işte o mübarek can, Kerbelâ'da böylece şehid oldu...»

Dede sözlerini burada hıçkırığa hıçkırığa ağlayarak bitirir. Onun susmasından sonra, mecliste bulunanlar saçlarını, başlarını yolarak feryatlarını arttırlar. «Kerbelâ Meydanı» adı verilen tören sa-lonu inim inim inler. Ağızlardan bir ma-kamla:

*Can Hüseyin, şah Hüseyin;
Canan Hüseyin, şah Hüseyin...
Çağrışmaları dökülür.*

Salonda bu figanlar devam ederken, ocağın kapısından meydana üç adam girer, ikisinin ellerinde büyük ve keskin birer pala vardır. Üçüncüsünün elindeyse kalın bir zincir parçası bulunmakta-dır. Bunlar içeri dalar dalmaz meydan-daki figan büsbütün göklere çıkar. Şim-di koro hâlinde ve kendini kaybetmiş bir cezbe içinde herkes:

*Can Hüseyin, şah Hüseyin;
Canan Hüseyin, şah Hüseyin...*

Diye dövünmekte, kıyasıya başlarını yumruklamaktadırlar. Elllerinde pala bu-lunan adamlar, bunları kendi vücutla-

rına vurup daldırırlar. Zincirli adam ba-şına, yüzüne, omuzlarına eline tuttuğu kalın zincirleri kıyasıya indirmektedir. Her tarafları şerha şerha yarıyor; her ta-raflarından oluk gibi kanlar fışkırır. Artık burası bir meclis değil; bir kıyamet, bir mahşerdir.

Ocağın önünde Hazret-i Hüseyin'i temsil eden adam, mazlum bir tavırla bu olan bitenleri seyretmektedir. Dede onu bulunduğu yerden kaldırır. Oda-nın ortasında Kevser havuzunu tem-sil eden bir havuz vardır. Oraya götü-rüp bundan içmesini işaret eder. Ne var ki ona bir türlü bu sudan içiremezler. Hüseyin'i temsil eden adam durmadan dövünmekte, direnmekte ve geriye çe-kilmektedir. Sonra «Süpürücü» denilen bir adam, elinde havuzdan doldurduğu halde, Hüseyin'e yaklaşır. Onun önün-de boyun eğerek niyazkâr bir şekilde durur. Şimdi feryat ve figanlar da kesil-miş, herkes bu manzarayı seyre dalmış-tır. Yaşlı gözlerde vecidli bir niyaz parla-maktadır. Hüseyin'i temsil eden adam bu yalvaran gözlere birer birer bakar. Vecid ve niyaz öylesine içten ve yürek-tendir ki artık ısrardan vazgeçer; ken-disine sunulan suyu lütfedip içer. Artık herkeste bir ruh huzuru doğmaya baş-lamıştır. Gergin yüzlerdeki ifadeler ağır ağır çözülme yoluna girer. Hüseyin'i temsil eden adam suyu içerken, süpü-rücü de ortalığı süpürmeye başlamış-tır. Süpürür, süpürür ve biriken yığını or-talıkta bir yere biriktirir ve orada bırakır. Bundan sonra orada bulunanların hep-si birer birer bu yığının üstünden atla-maya başlarlar. Buna «Çöp Atlama» de-nir. Çöp atlama, matem töreninin bitti-ğine işarettir. Çöp atlandıktan sonra bir-çokları tören yerini terkedip, huzur için-de evlerine, yerlerine, yurtlarına dağı-lırlar. Ancak törenin ileri gelenleri orada kalırlar. Çöp yığını kaldırılıp, ihtimam-la belli bir yere bırakılır. Yemekler hazırlanır. O günkü yemekte bilhassa güver-cin eti yenir. Muharrem töreninin ilk kıs-mı böylece biter ama, muharrem mate-mi bir ay devam eder. Bu bir ay içinde ancak ölmeyecek kadar yemek yenilir; hele su, ne kadar az içmek mümkünse, o kadar az içilir. Devamlı olarak, sayıları pek çok ve pek çeşitli olan Kerbelâ mer-siyeleri okunur...»

Yukarıda hulâsa edileni, muharrem âyinlerinin sadece bir bölgeye ait ola-nıdır. Bu âyinler bölgelere, mezheplere göre akla gelmeyecek kadar değişik şe-killer gösterirler.

**Tanınmış
Edebiyatçılar
İstanbul'da
Nerede
Oturdular**

Fikret Alkan (Arkeolog)
Bursa'da Zaman. Ekim 2015, Sayı: 16. Sayfa: 92-93

İstanbul, eski bilim adamları, yazarlar, gazeteciler bakımından çok daha zengindir! İstanbul'un bu dar, bu yamru yumra sokakları ne derin, ne acı, ne gülünç, ne insanı, ne ilginç, ne güzel anılarla doludur. Bu sokakların ne şaşırtıcı, ne masum, ne saf yahut ağlatıcı, hattâ kuvvetli, müstehcen, döner - yayar, içli anıları vardır. Bir şehir bize bütün bu anılardan çeşniler verdiği, duyurduğu, dağıttığı için böyle derin etkiler yapar! Bu anılar eskilikleri onarında etkilidirler.

Eski İstanbul, aristokrattı. Kahveleri, eski büyük vekillerin ve vezirlerin konakları birer akademi yahut birer edebî salon mahiyetindeydi. Buralarda toplanılır, görüşülürdü. Sultan Hamid yönetimi, baskısını artırdıkça bu toplantılara da engel oldu. Sonra kiraathaneler açılmaya başladı. Fevziye Kiraathanesi bunlardandır.

Pek doğal ki, İstanbul'un basın anıları bakımından en civcivli semti Babiâli caddesidir. Çünkü yayıncılar ve gazeteler hep bu civarda yerleşmiştir.

Burada bir basın münakaşasından sonra Ahmed Midhat Efendi'nin bir kitapçı dükkânı önünde şemsiyesiyle Said Bey'e hücum etmesinin anısını unutmayanlar hâlâ vardır.

Andelib şairi Faik Es'ad, doğrudan doğruya Babiâli caddesinde kiraladığı bir evde oturmuş. Yani bu caddeyi ikametgâh olarak seçenler de varmış. Bu odayı Müstecibzâde İsmet'le beraber tutmuşlar, beraber otururlarmış.

Namık Kemal, İstanbul'da yaşardı. Ziya Gökalp'in evi İstanbul'da idi. Tepedelenli-zâde Kâmil Bey'in Düyûn-ı Umûmiye civarında iki konağı vardı. Celâl Sahir de İstanbul'da, Divanyolu'na yakın bir yerde otururdu.

Yusuf Akçura, 7 yaşından beri eğitimini yaparken babasının Aksaray civarında satın aldığı bir evde ikamet eder-

di.

İstanbul'da Fatih'te Horhor'da Suphi Paşa konağı, Suphi Paşa ile kalabalık ailesinin anılarını yaşatır. Hamdullah Suphi bu konakta doğmuş, uzun zamanlar yaşamış ve sonra gene oraya yerleşmiştir. Türk Ocağı burada tekrar kuruldu ve açıldı. Babiâli'de Ebussuud Efendi caddesi bu büyük adamın anısını yaşatır.

İbnülemin Mahrnud Kemal Bey, Bakırcılar'daki konakta yaşamıştır. Köprülüzâde Fuad (Fuad Köprülü) Kumkapı'da denize nazır, içinde büyük kütüphanesinin bulunduğu evinde oturmuştur.

Abdullah Cevdet, aynı zamanda içtihat yurdu olan Çağaloğlu'nda, eski Alemdar karakolu karşısında, köşe başındaki evinde otururdu. Bir aralık haftada bir gün burada edebiyatçıları ka-

bul ederdi. Selim Nüzhet Gerçek de bu binanın bir dairesinde kiracıydı. Burada öldü. O da arada bir burada birçok basın elemanına ikram eder, hatta bunlardan bazılarım evinde misafir ettiği olurdu.

Divanyolu'nda Pierre Loti'nin bir müddet oturduğu evin üstünde bu anıyı belirten, Fransızcası yanlış bir levha vardır. Divanyolu'na açılan, köşesinde eski Doğan Kardeş matbaasının (Şimdi Yapı Kredi Bankası) bulunduğu sokağa Klod Farer, onun üstündeki eski belediyenin bulunduğu sokağa da Piyerloti adı verilmiştir. Bu isimler hâlâ bu caddelerde duruyor.

Engaripadressesahibi olan yazar, Cenab Şehâbeddin'dir. Edebiyat-ı Cedide'nin bu tanınmış şairi, Meşrutiyet'in başlarında Balat'ta oturuyordu. Eğer uzun bir kartviziti üzerinde bu adresi görlerdi Ha-

Bogaziçi'nden bir görünüm.

Piyer Loti kahvesinden Haliç'in eski bir manzarası.

liç, Edebiyat-ı Cedîde'siz kalacaktı. Fakat sonradan öğrenildi ki, bu ev İstanbul'da, Zincirlikuyu'da, Balat'ın üstünde imiş.

Müslüman, mutaassıp, dindar Eyüp, şimdi Pierre Loti'yi hatırlatan bir mahalle olmuştur. Eyüp'ün üstünde, onun adını taşıyan meşhur bir kahvehane vardır.

Eyüp'te Bahariye mevlevîhanesinde evvelce şeyhin damadı, sonra Nazif Efen-di'nin, onun ölümü üzerine oğlu Hüseyin Fahreddin Efendi şeyh olunca, şeyhin kayınbiraderi olarak tekkede yaşayan şair Yenişehirli Avni Bey burada büyük bir anı bırakmıştı. Akşamları sarhoş oluncaya kadar içermiş. «Bir tekkedesiniz. Bu yakışık alır mı?» diye sormuşlar. «Şeriat, eğer ağızda kalan lokmayı yutmak için su bulunmazsa, içkiye müsaade eder» diye cevap vermiş. Ölümünde, burada, tekkeye yakın küçük bir mezarlığa defnolunmuş. Şimdi mezar taşı ve mezarının yeri kaybolmuştur.

Bahariye meylevîhanesinde kendisi de şair olan Şeyh Hüseyin Fahreddin Efendi yaşardı. Akşamları tuğla harmanlarından yayılan bir isle karışık yanık kokusuyla ağaçsız karşı sahile karşı son derece hüzünlü ve içli olan bu yerde uhrevî bir muhit için de ömrünü ney çalarak tüketmiştir.

Veled Efendi Türk lügatini burada

tekrar yazdı.

Hasköy'de Pierre Loti'nin oturmuş olduğu evin yerini ve birçok kimse görmüştür.

Pera Palas oteli, İstanbul'a gelmiş birçok meşhur ziyaretçinin anılarıyla doludur. Anatole France, Henri de Regnier, Morrice Barres, servetini büsbütün tüketmeden, Keçecizâde İzzet Fuad Paşa burada bir süre oturmuştu. Theophile Gautier galiba Beyoğlu'nda Derviş soka-

ğında kalmıştır.

Galatasaray lisesi de birçok anılar saklamaktadır. Ali Suavî burada bir müddet müdürlük etmişti. Muallim Naci, Rezaizâde Ekrem, şair Acem Feyzi Efendi hoca, tarih yazarı Abdurrahman Şeref Bey hem hoca, hem müdür; Tevfik Fikret hem hoca, hem müdürlük etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı içinde her cuma günü Tokatlıyan oteline gidilir, bu otelde sağdaki küçük salonların birinde, bir masaya oturulur, masanın baş tarafına doğru oturan Abdülhak Hâmîd'in güya riyaseti altında, herkes içtiğinin parasını kendisi vererek, iki saat kadar konuşulurdu. Burası bir edebî salon halinde idi. Gelenler arasında Cenab Şahâbeddin, Süleyman Nazif, Celâl Nuri vardı.

Eskiden Talimhane denilen ve stad-yum olarak kullanılan büyük bir kışla ile bomboş arsalardan ibaret olan Taksim'de bazı edebî sokak isimleri vardır. Abdülhak Hâmîd caddesi gibi. Ancak bu Maçka'da olmalıydı. Abdülhak Hâmîd, Maçka Palas'ta oturmuş ve orada ölmüştür. Daha önce de belirttiğimiz gibi Lamartine'in ismi Taksim'e yakışmaz. Bu isim ancak sembolik olarak buradadır. Lamartine burada oturabilmiş değildir, Büyükdere'de oturmuştur. Abdülhak Hâmîd'in de kendi zamanında mevcut olmayan bu mahallede oturmadığı gibi.

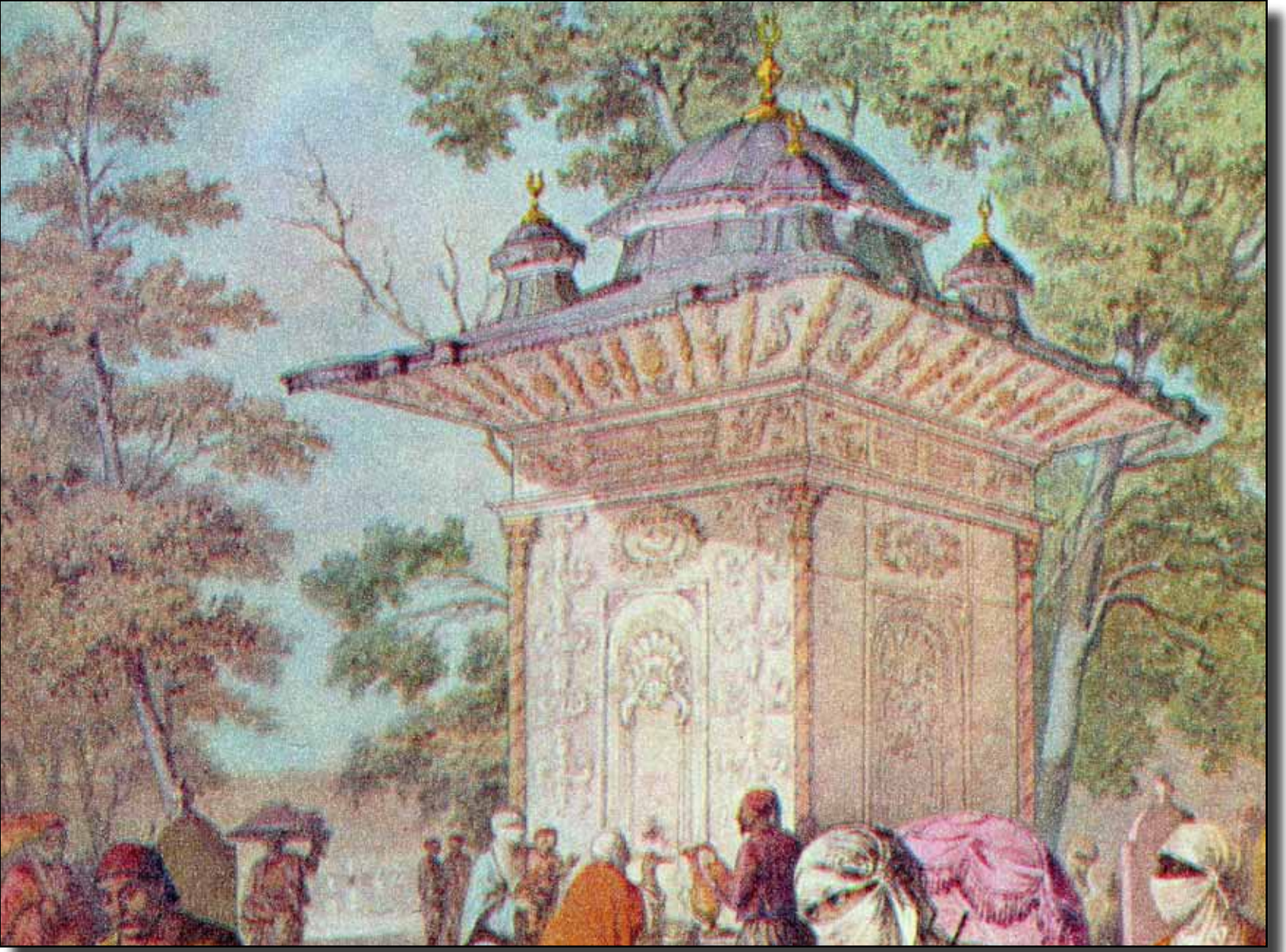
Her tarafta biraz göçebelik etmiş olan Yahya Kemal, Ayazpaşa'da Park Otel'de oturmuştur.

Yahya Kemal Beyatlı, yer değiştirmeyi sever, dört, beş çantası, sekiz, on kitabıyla bastonunu ve şapkasını aldı mı boyuna mahalle değiştirirdi.

Fakat her nasılsa, tesadüfen yazarla-

Eskiden bazı edebiyatçıların oturduğu Babiali'ye ait eski bir fotoğraf.

Bogaziçi'nden diğer bir görünüm.

rın asıl üşüşmüş oldukları sokak, hiç ihtimal verilmeyecek ve edebiyatla ve basınla hiç bağlantısı olmayan bir noktaya isabet etmiştir. Tramvayın Bomonti istasyonunda Bulgar çarşısına çıkılınca, burada başlayan İzzetpaşa caddesi veya sokağı denilen bir kısa yol ki, burası uzun süre basın elemanlarını barındırmıştır.

Önce Rezaizâde Ekrem Bey'in en son oturduğu ve içinde öldüğü ev burada idi. Galiba bu ev, sonradan, Nusret Sadullah Bey'in ayrılmış olduğu hanımı Prenses Rukiye Hammefendi'ye geçti. Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem Bey, burada oturdu. Bir aralık Fazıl Ahmed'in alıp sattığı ev burada idi. Ahmed Şükrü Esner'in, Zeki Mesut Alsan'ın evi burada idi. Sonra Fazıl Ahmed'in satın aldığı evde bir süre Mustafa Bey oturmuştu. O zaman Ruşen Eşref gibi birçok yazarlar, sık sık onun davetlerine gelirler, misafirler bu kısa sokağı âdetâ doldururlardı.

Osmanbey'de, Osmanbey bahçesi karşısında şair Nigâr Hanım'ın ince, daracık, yüksek kagir, sefertasına benzeyen kışlık evi vardı. Şimdi bir Şair Nigâr

sokağı var.

Süleyman Nazif, Nişantaşı'nda otururdu. Oturduğu ev, «Meşrutiyet mahallesinde, Hürriyet sokağında» idi. Abdülhak Şinasi'nin babasının cenazesine bu evden gelmişti. A. Şinasi, teşekkür için evine gitmek isteyip bulamamıştı. Bunu kendisine söyleyince: «Meşrutiyet... Hürriyet... Nereden bulacaksınız? Elbette bulamazsınız. Bunlar mevcut olmayan şeyler! Yokluğa karışmış şeyler!» diye cevap vermişti.

Sonradan bulduğumuz bu evin yanında, tıpkı bir ambara benzeyen, garip biçimli bir ev vardı. Şair Mustafa Reşid Bey'in imiş.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce şair İhsan Raif Hanım, Şehâbeddin Süleyman'la evlendikten sonra Osmanbey'de Raif Paşa apartmanının bir dairesine yerleşmişlerdi. Kırmızı maroken koltuklu bir odaları vardı. Yakup Kadri: «Kim bu maroken koltuklara otursa, onları çekiştirmeye başlıyor» derdi.

Abdülhak Hâmid çeşitli yerlerde oturmuştu. Sıraselviler'de Kâhyaoğlu apartmanında otururken: «Şimdilik Sıraselvi-

ler, denir; serviliklere gidinceye kadar!» demişti. Fakat sonra Arnavutköyü'nde, nihayet evvelce söylediğim gibi, Maçka Palas'ta yerleşti. Ankara'ya gider, gelirdi. Maçka Palas'ta öldü.

Bodrum katındaki komşusu Keçecizâde İzzet Fuad Paşa, buna da başarılı olamadı. Kendisini çıkardılar. Kirasını veremiyordu. Küçük bir hanın kapıcı odasında, bakımsızlık içinde öldü.

Fakat en garip ev muhakkak ki, Hüseyin Suad'ın evi idi. Bu, İstanbul'un hiç bir yerinde değil, fakat yüzen bir vapurun makine dairesine yakın, bunaltıcı surette sıcak, hamam böcekleri içinde, sağlıksız bir oda idi. Hüseyin Suad galiba ismi «İzmir» olan vapurun doktoru sıfatıyla bu odada oturur, görevi gereği ikinci mevkililerin masasına başkanlık etmek zorunda olduğundan, birinci mevkiin yemek salonuna gidemezdi. Kendisine piyangodan büyük ikramiye çıkınca, «Oh! Kurtulmuştur!» diye dostları sevinmişti. Ne dersiniz? Sular üstünde yüzen, bu ev olmayan, rahat hissini vermeyen odasıyla gidip gelmeye devam etmiş.

Türk

Toplumunda

Kadın

Hava ve su, yaşamamız için ne ise, aile hayatı da cemiyetimiz için odur. Çeşitli ülkelerde farklı karakterde aile türleri vardır. Bazı ülkelerde kadın tümüyle arka plana atılmıştır. Bazılarında da her şey kadının emrindedir. Türk ailesi ise tamamiyle hürriyet ve eşitlik prensibine dayanır. En eski Türk ailesinde kadın, kocası ile aynı hakka sahipti. Türkler'de bir insanın asil olabilmesi için hem annesinin, hem babasının Türk olması lâzımdı. Bir kız yalnız babası Türk olan bir delikanlı ile evlenemezdi. Bunun en bariz örneklerini, asalet unvanlarında görebiliriz. Bir prensin hakan olabilmesi için hem Tigin (anne tarafından asil olanlara verilen unvan) hem İnal (baba tarafından asil olanlara verilen unvan) olması gerekirdi.

Türk ailesinde kadın, çocuklarının geleceği hakkında, kocası kadar söz sahibidir. Halen bazı köylerimizde bu örflerin kalıntılarını görmek mümkündür. Eski Türk cemiyetinde kadın, erkekle eşit haklara sahip bulunuyordu. Tarihimizde bunu kanıtlayacak sayısız örnekler vardır.

Yunan tarihçisi Priskos'a göre: Attila'nın yanına giden Doğu Roma elçileri Attila'nın huzuruna çıkmadan önce, Hun İmparatoru'nun karısı Arıkan tarafından kabul edilmiş ve parlak ziyafetlerle ağırlandırılmışlardır. Bu durum bize imparatoriçenin Attila kadar siyasî nüfuza sahip olduğunu gösterir.

Milattan önce yedinci yüzyıldan kalma Orhun kitabelerinde Bilge Kağan, ikinci Göktürk İmparatorluğu'nun kuruluşunu anlatırken annesini, sevgi ve şefkat ilahesi Umay'a benzetmekte, onun ölümünde büyük merasim tertiplendiğini söylemektedir.

Türk töresine göre, kadının bütün sosyal işlerde erkekle beraber bulunması şarttır. Hatun da devlet idaresinde hakanla aynı haklara sahipti. Fermanların mutlak olarak «Hakan ile Ha-

tun buyurur ki...» diye başlaması gerekirdi. Sadece «Hakan buyurur ki...» diye başlayan fermanların hükümleri bazı yerlerde yerine getirilmezdi. Hatun, Hakan'ın solunda otururdu. Siyasî konuşmalarda, elçilerin kabullerinde hazır bulunur ve harp meclislerine katılırdı.

Uluğ Yasa'da kadın haklarını koruyan maddeler vardır. Örneğin; bir kadına tecavüzün cezası idamdır. Bundan başka, kanunî, aile kadınlarına gereğinde kocaları, yahut çocukları lehine Han'dan şefaatte bulunmak salâhiyetini vermiştir. İslâmdan önceki Türk toplumunda kadının yerine dair en güzel örnekler Dede Korkut hikâyelerinde rastlanır.

Bu hikâyelere göre, kadında aranan meziyetler; annelik duygusu, kahramanlık, sadakat, misafirperverliktir. Anne hakkı, Tanrı hakkıdır. Ana ile oğul arasındaki bağlılık, büyük kahramanlık olayları yaratır.

Örneğin Dirse Han oğlu Boğaç Han destanında, «Dirse Han, kırk namerdin iftirasına inanarak oğlu Boğaç'ın hain ve kötü bir evlât olduğuna hükmeder ve ilk avı esnasında onu okla vurur. Bur-

Gülçin Çandarlıoğlu

la Hatun, kocasının avdan yalnız döndüğünü görünce müthiş bir korkuya kapılır. Oğlunun başına bir felâket geldiğini sezerek, onu aramaya çıkar. Boğaç, kendisini kanlar içinde bulan annesine korkmamasını, yaralanınca Hızır'ın gelerek yarasını sıvazladığını: «Sana bu yaradan ölüm yoktur. Ana'nın sütü ile dağ çiçeği sana merhemdir.» dediğini söyler. Burla Hatun, kocasından habersiz oğlunu tedavi eder.

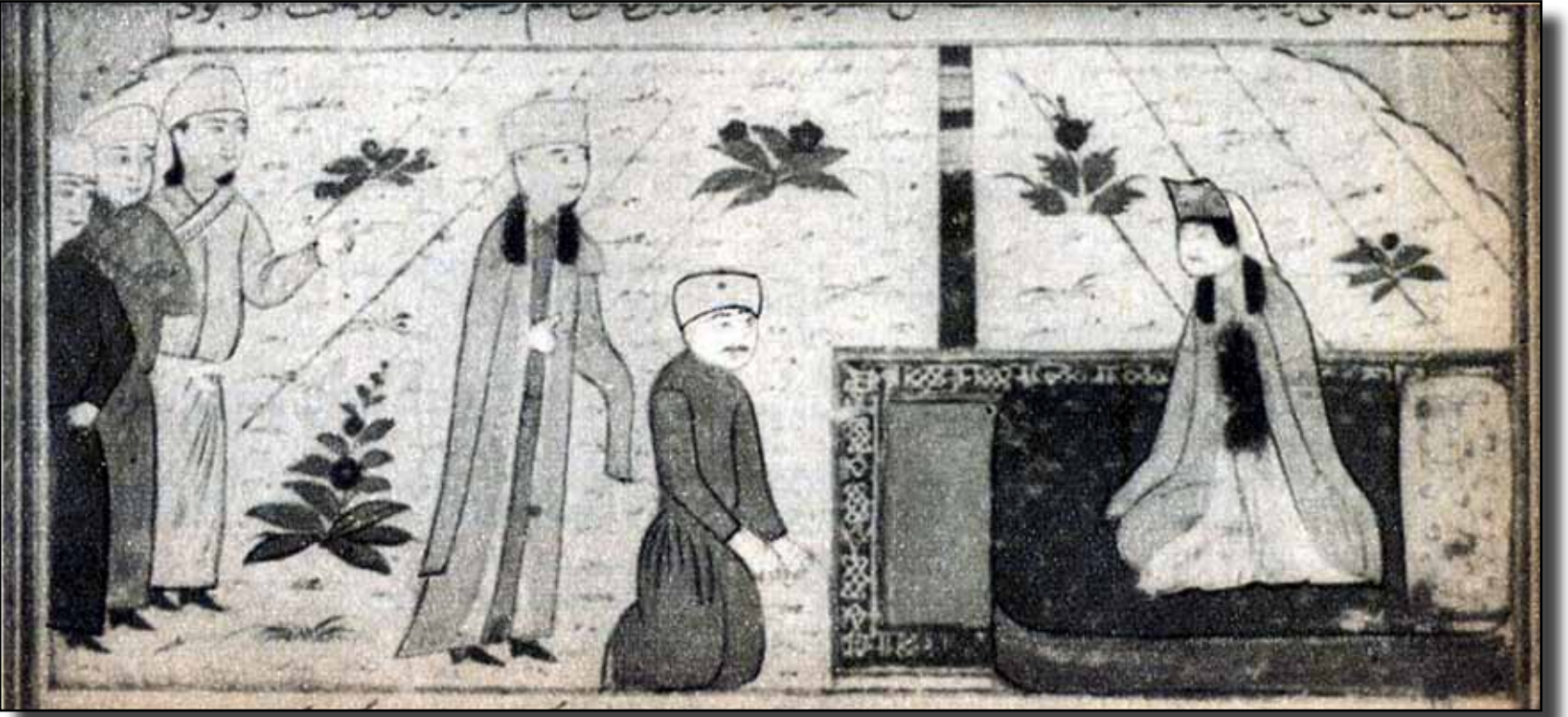
Aynı şekilde Salur Kazan ava çıktığı esnada, bunu fırsat bilen Şökli Melik, Salur Kazan'ın evini yağmalar. Han'ın annesini, oğlu Urus'u, zevcesi Burla Hatun ve maiyetindeki kırk ince belli kızı esir alır. Bunu haber alan Salur Kazan, her şeyden önce annesini geri ister.

Şökli Melik, Burla Hatun'u saki yapmak ister. Fakat Burla Hatun'u korumak için esirlerin hepsi de Burla Hatun'un kendisi olduğunu söylediğinden, kırk ince belli kızdan hangisinin hakikî Burla Hatun olduğu tespit edilemez. Sonunda Şökli Melik korkunç bir usule baş vurur: Urus'un etinden yemek yapılarak onlara verecek. Kim yemezse, onun Burla Ha-

Ortaçağ'da yapılmış bir gravür.

Ortaçağ'da bir müslüman prensesi.

tun olduğu anlaşılacaktı. Burla Hatun, bu durumu oğluna anlatınca, Urus, anesine, kâfire teslim olmamak için kendi etinden çekinmeden yemesini söyler.

Dede Korkut hikâyelerine göre, bir toplumda aranan en büyük değer, kahramanlıktır. Bu özellik, hem erkekte, hem kadında aranırdı. Daima hareket halinde olan bozkır cemiyetinde kadın, gördüğü işler bakımından erkekten farksızdır. Düşman saldırısında erkek kadar kadının da hayatı tehlikededir. Kadın da kendisini korumak zorundadır.

«BANA BİR KIZ AL KİM...»

Dede Korkut hikâyelerinde Kan Turalı babasına, alacağı kızın kendisi kadar kahraman olmasını söyler. Trabzon Tekfuru'nun Seken isimli kızı, tam istedikleri özelliklere sahipti. Ancak babası, bu kızı alacak olanın, üç azgın canavarı öldürmesini şart koşmuştu.

Aynı şekilde Pay Büre, oğlu Beyrek'e: «Sana Oğuz'dan kimi alıvereyim?» diye sorduğu zaman, oğlu: «Baba, bana bir kız alıver kim, men yerimden turmadın, ol turmak gerek; men koç atıma binmeden, ol binmek gerek; men kırıma varmadan ol baş getürmek gerek,» diye cevap verir. Beyrek ile Kan Turalı'nın aldığı kızlar, bu özelliklere sahiptiler. Örneğin Kan Turalı nişanlısı Selcen'le beraber memleketine dönerken, yolda kâfirler tarafından sarılınca, Selcen Hatun, büyük kahramanlıklar gösterir.

Erkeğin, kadında kahramanlık, aradığı gibi, kadının da en büyük bir meziyet olarak bunu istemesi gayet doğaldı. Beyrek'in nişanlısı Banu Çiçek onu de-

nemek amacıyla kendi dadısı rolünde Beyrek'le at koşturdu. Ok attı. Güreş tuttu. Her üçünde de Beyrek galip gelince memnuniyetle Banu Çiçek'in kendisi olduğunu söyledi.

Her ne kadar hikâyelerde masal unsuru fazla ise de Türk cemiyetinde erkeğin, kadını, kadının, erkeği kuvvet ve cesaret bakımından denemesi hayati bir değer taşır. Kadının da, erkeğin de cesur olması zorunludur. Tarihlinizde bunu doğrulayacak birçok olaylar vardır.

Dede Korkut hikâyelerindeki aile, monogami esasına dayanır. Karısından çocuğu olmayanlar bile aksini düşünmezler. Ailenin başkanı, baba olmakla beraber, evde bir koca baskısı yoktur. Kan, kocanın karşılıklı davranışları içten ve saygılıdır. Kadınlara çok saygı gösterilir. Gerekince kadınlar, kocalarına akıl öğretirler.

Örneğin Salur Kazan, bir konuşma sırasında Begil'in onurunu kırar. Begil'in karısı onun üzüntüsünü fark eder ve isyan edebilecek derecede sinirli olan kocasını ikna edici sözlerle yatıştırır.

Çocuğa verilen önem de çok büyüktür. Bozkır hayatında kadında aranan önemli özelliklerden biri de çocuk doğurma kabiliyetidir. Ailenin, sülâlenin devamı, çocukla kabildir. Her Oğuz ailesi, çocuğun taşıdığı önemi bilir. Özellikle kadınlar, bu konuyu titizlikle ele alır. Hanlar Hanı Bayındır Han, verdiği büyük bir ziyafette, beylerin sahip oldukları çocuklara göre ağırlandığını emreder. Hiç çocuğu olmayan Dirse Han, bu hakaret karşısında üzülmeye ziyafeti terk eder.

İslâmiyet devrinde ise Arap etkisi ile

Türk kadınının hürriyeti sınırlandırılmıştır. Arap erkeği için kadın bir hayat arkadaşı olmaktan çok, bir süs eşyası durumundaydı. Kadın, ancak çocuk sahibi olduğu zaman durumu biraz düzeliyor, daha doğrusu evlilik bağı nispeten kuvvetleniyordu. İslâmiyetin gelişi, Arap kadınına, geniş haklar tanınmasına ve kadını hiçe sayan örf ve âdetlerin kaldırılmasına vesile oldu. Hattâ koruyucu birçok müeyyideler koyarak kadın hukukunu meydana getirmiştir.

Türklerin İslâm dinini kabul ettikleri ilk zamanlarda, kadın eski özelliklerini kaybetmemişti. Eskiden olduğu gibi, Türk kadını gene evinin direği, erkeğinin yardımcısı olmuş ve siyasî ve sosyal işlere karışmıştır.

Örneğin, Büyük Selçuklu hükümdarı Sultan Melikşah'ın kansı Terken (Celâliye) Hatun, Türk kraliçelerinin en meşhurlarından biridir. Devlet idaresinin hemen her alanında etkili bir mevkie sahipti. Terken Hatun'un işlerini idareye memur ayrı bir veziri vardı. Nizâmülmülk'ün halefi olan Tâcülmülk, onun veziriydi. Terken Hatun ilim ve edebiyat adamlarını himaye ederdi. Sultan'a istihdamda bulunmaya karar veren Diyarbekir Beyi Mervânî Nâsiruddevle'nin heyeti Sultan Melikşah tarafından kabul edilmeyince heyetin başında olan Mervânî, Hatun'un himayesine sığınmak zorunda kaldı. Hatun'un tavassutu ile istediği anlaşmayı elde etti. Keza Semerkand hükümdarı Ahmed Han'ı, Hatun'un ricaları sayesinde affetmek lütfunda bulundu.

Melikşah'ın kızı Mehmelek Hatun, Abbasî Halifesi Muktedî Billâh tarafından istendiği zaman Terken Hatun bazı

şartlar ileri sürdü. Güzelliği derecesinde, zeki ve haris bir kadın olan Terken Hatün'un ismi, saray entrikalarına da karışmış. Nizâmülmülk'ün öldürülmesinde birinci derecede rol oynamıştır.

HÜKÜMDAR KADINLAR

Türk tarihinde Ceîliye Hatun kadar isim yapmış olan diğer bir kraliçe de Alâüddin Tekiş'in zevcesi ve Alâüddin Muhammed'in annesi Terken Hatun'dur. Harzemşah gibi tuğrası ve sarayı vardı. Nüfuzu kocasının ölümünden sonra da devam etti. Helkesin şaşkına döndüğü anlarda bile vatanını korumasını bildi.

Her ne kadar islâm, Türk cemiyetinde ki kadını tanıtmak için kraliçeleri örnek verdikse de, her Türk kadını, kendi çapında aynı başarıyı göstermiştir. Türk kadını, eskisi gibi gene savaflara iştirak etmiştir. Atsız'ın Kahire civarında verdiği meydan muharebesinde Türkmen kadı-

nı erkeklerle beraber harbe girmiştir. Bunun diğer bir örneği de istiklâl Savaşı'na katılan kahraman Türk kadınlarıdır.

Bunlardan başka Türk kadını hakkında seyyahların vermiş oldukları bilgi de çok önemlidir. Meşhur seyyah İbni Batûta «Seyahatname» 'sinde hatunların sokağa büyük merasimle çıktıklarını, umere kadınlarının mevkilerinin yüksek olduğunu, aynı zamanda Türk kadınlarının yüzlerini örtmediklerini kaydeder.

Onuncu yüzyılın ilk yarısında kuzey Türkler'i arasında bir seyahat yapan İbni Fadlâr Türk kadınlarının ve kızlarının, misafir önünde serbest hareket etmeleri karşısında Müslüman taassubu ile şaşırıp kalmıştı. Fakat erkek gibi açık ve serbest olan Türk kadınlarına yaklaşmak mümkün değildi.

Bütün bunlara rağmen, yasada olmayıp Türk kadınının İslâmiyet sayesinde elde ettiği bazı önemli haklar da var-

dır.

Türk yasasının en bariz şekli Cengiz'in cedlerinin hanımlarında ve Oğuz Destanlarında görülmektedir. Burada hükümdarlık, babadan oğula veya erkek kardeşe kalmaktadır. Kadın tarafının hükümdarlığa vâris olabileceği yasada yoktur. Yalnız, olmayacağı da yazılmamış olduğundan zorunlu durumda kadın tarafı da hükümdar veya bey tayin edilebilmiştir. Türk yasasında erkek ve kadınlara eşitlik özellikle miras konusunda görülmektedir. Yani erkek ne alırsa, kadın da onu alır. Ancak bunun bazı durumlarda sınırlaması vardır. Bunun nedeni dışarıdan gelen bir kadının yalnız kocasının değil, kocasının mensup olduğu aile ve uruğ'un malı sayılmış olmasıdır. Kocasını öldüğü zaman kadın, büyük kayınbiraderinin hanımı sayılmıştır. Kadın, eğer kendisinin «inçu» denilen has mal mülkü çok ise, kayınbiraderi ile evlenmeyi reddedebilmiş, fakat gene kocasının kabilesi içinde kalmış, ondan ayrılıp «Türkün» denilen baba uruğuna gidememiştir. Kocasını hükümdar veya kabile beyi olan bir kadın, uygun bir veliaht olmadığı takdirde hükümdar olmuş, fakat hiç bir zaman kocasının kabilesini bırakıp gitme hakkına malik olmamıştır. Bu hakkı Türk kadınına ancak islâmiyet vermiştir. Bu bakımdan Kazak ve Kırgızlar'da kocasından dul kalan bir Türk kadınına «Cisir» (esir anlamına gelir) denilmesi önemlidir. Türk kanununa göre, kadın cisirlikten kurtulamamış, fakat çok ender durumlarda baba tarafı büyük mal ve fidye vererek kızı bu halde kurtarabilmiştir.

Şeriat ise bir kadının kocasını ölünce, ona istediği kabileden, istediği kimse ile evlenme hakkını vermiştir.

İslâmiyet devrinde Arap etkisi ile kadınlarımızın bazı hakları sınırlandırılmış da birçok müslüman devlette kadınlar en yüksek mevki olan hükümdarlık makamına kadar yükselebilmişlerdir.

Örnek olarak Delhi Müslüman Türk devletinde Sultan Raziyye, Mısır Sultanı Şecerüddür; Kirman'da Kutluk devleti'nde Türkân Hatun, Safvetüddin Padişah Hatun; Fars'da Salgurlu Atabeyliği'nde Ebeş Hatun; Küçük Luristan'da Hurşidoğullan Devleti'nde Devlet Hatun; İlhanlı İmparatorluğu'nda Sultan Satı Bey Han; Celâyirli Devleti'nde Döndü Hatun; Maldiv adaları Sultanlığı'nda Sultan Hadice, Sultam Meryem, Sultam Fatma Dayin; Kasım Hanlığı'nda Sultam Fatma Bike, Sumatra'da Açe Sultanlığı'nda Safiyetüddin Tâcülâlem Şah, Nakıyye-

tüddin Nûr-ı âlem Şah, Zekîyetüddin İnyet Şah, Ziyetüddin Kemâlât Şah'ı gösterebiliriz. Bu hanımlar, kendilerinden ayn olarak uzun uzun bahsetmeye değer kimselerdir.

Türk etkisi fazla olan Türk Moğol imparatorluklarında da kadının önemi büyüktür. Ziyafetlerde kayın ağacından yapılmış taslar içinde sunulan kırmızı ikramı önce kadınlardan başlardı.

Cengiz Han zamanında Tümen Ötçegin'in hanımı, Cengiz Han'ın annesi Uluneke, ve hanımı Börte, sarayda büyük nüfuz sahibiydiler. Özellikle Uluneke'nin nüfuzu çok büyüktü. Her konuda kendisine damşılırdı.

1204 ilkbaharında Cengiz Han Naymanlar'a karşı harekete geçmeyi tasarlayarak bir kurultay topladı. Emirler: «Atlarımız zayıftır. Bu seferi sonbaharda yapalım,» diyerek ittifakla bu sava-

şın aleyhinde bulundular. Bazen bir kadın, alınan bir kararı bozabilirdi. Nete kim Cengiz'in amcası Ötçegin, biraderi Bilgitay, annesi Uluneke: «Biz, bu savaş ya şimdi yapacağız, yahut yok olacağız. Çünkü Tayboğa (Nayman hükümdarı) bütün düşmanlarımızı etrafına toplamış, hattâ en iyi dostumuz olan Ungutlar'ı da kendi etrafına çekecek o, sonbahara kadar neler yapmaz?» diyerek savaşın ertelenemeyeceğine işaret ettiler. Diğer bir kadın Cengizli büyük Kağanlar'dan küyük Kağan'ın vefatından sonra yerine geçen Hatun'u Ogulgaymış'tır.

DOKUZ KADIN'IN ÇANLARI

İlhanlılar ve Timurlular zamanında da aynı şeyi görüyoruz. Bunu İspanya elçisi Klavio da anlatmıştır. Ali Şir Nevâî'nin kendi zamanında yapılmış minyatürler-

de Sultan Hüseyin Baykara ve hanımı Hadice Beğim'in kabul merasimini gösteren resimler vardır. Bu minyatürlerin üst tarafında Türkçe şiirler yazılıdır.

Kadınlar, sosyal alanda hür ve eşit haklara sahip oldukları gibi, dinî inançlarında da serbesttiler, İlhanlı hükümdarlarından Hulâgû Han'ın Dokuz Kadın isimli hanımı Kirait aşiretinden olup Hıristiyandı. Çadırının biri kiliseydi. Sabahın erken saatlerinde çanları çalınırdı. Hulâgû Han'a «Çan sesi size dokunuyor mu?» diye sorulunca: «Dokuz Kadın'ı memnun edince, benim de hoşuma gider» diye cevap verirdi.

Hindistan hükümdarı İltutmuş kızını Raziyye Hanım'ın hayatı da Türkler'de kadınlara erkeğin hukukta eşitliğinin bir örneğidir.

Abaka Han'ın büyük kadınlarından, adı geçen İltüzmüş Hatun'un kültür hayatında rolü büyük olmuştur. Evvelce Budist olan bu kadın, İslâmiyet'i kabul ettikten sonra, bu dini İlhanlılar arasında yaymak konusunda çok gayret sarf etmiş ve sarayında Mevlevî âyinleri yaptırmıştı.

İlmi koruyan ve teşvik eden hanımların en meşhurlarından biri de Hulâgû Han'ın kızı Tütegeç Hatun'dur. Bu hanım, Erbil yakınındaki Hufteyan'da camiler, medreseler, tekkeler yaptırmıştı. Daha önce burada medrese mevcut değildi. Erbil, Tütegeç Hatun sayesinde medreseye kavuştu. İlim yolunda ilerleme imkânlarını elde etti.

On dördüncü yüzyıldaki kahraman kadınlarımız arasında Büyük Timur'un hanımı Olcay Türkân Hatun ile Emîr Hüseyin'in hanımı Dilşad Hatun'u söylemeden geçmeyiz. Timur Bey ve Emîr Hüseyin 1362' de Harezm'e geçmek üzere 60 kişi ile beraber Sağ Kuyu isimli yere gelince Hyre beyi Tükel 6.000 kadar askerle hücum etti. Bu sırada Timur Bey'in yanında Olcay Türkân Hatun, Emîr Hüseyin'in yanında Dilşad Hatun bulunuyordu. Düşmana karşı hep beraber kahramanca savaştılar. Emîr Hüseyin'in atı ölünce Dilşad Hatun feda olmak pafasına kendi atını ona vererek onun kurtulmasını sağladı.

Şahruh'un hanımı olan Gevherşad Beğim de kocası ile birlikte hükümdarlık eden büyük kişilerden biridir.

Osmanlı saraylarında Valide ve Haseki sultanların durumu, hemen hemen hepimiz tarafından gayet iyi bilinmektedir. Onlar hakkında pek çok şey yazılmıştır.

On sekizinci yüzyılda Türkistan'daki Türk kadını hakkında en güzel örnek de Hoca Cihan'ın hanımı Dilşad Hatun'dur.

Osmanlı' devrinde

Humbaracı ve Deli Süvarisi

Humbaracı

**Mahmud Şevket Paşa
Osmanlı Asker Teşkilatı ve Kıyfetleri
Harbokulu Matbaası 1325 (1907)
Sadesteiren: H.Veysel Gülerüz**

Humbaracı

Kapı kulu ocaklarından sayılan humbaracılar başlarına siyah kuzu derisinden kalpak ve arkalarına entari ve bunun üstüne kısa cepken ve bacaklarına şalvar giyip ayaklarına kırmızı yemeni giyer ve kuşaklarına bir kama ile bir de hançer sokarlar idi.

Humbaracılar şekil itibarıyla havana berzer olmaktan dolayı eskiden beri dilimizde «havan» deniler ateşli silahı kullanmakla görevli olup bu ateşli silah aracılığıyla içi barutla dolu «humbara» isiminde yuvarlak mermiler attıklarından bunlara «humbaracı» adı verilmiştir.

Günümüzde Osmanlı kaleleri ve sahillerinde bulunan havanların kullanılması kale topçusu tarafından yapıldığı gibi humbaracıların seyyar ordulardaki görevi de topçu obüs alayları tarafından yapılmaktadır.

Deli Süvarisi

Serhad kulu süvarisi arasında ve vezirlerin dairelerinde görevlendirilen bu süvari askeri, başlarına «deli kalpağı» adıyla üst tarafı siyah çuhadan ve aşağısı kuzu derisinden uzun bir kalpak ve arkalarına dar kollu bir salta ve bacaklarına dar şalvar ve ayaklarına mahmuzsuz kırmızı çizme giyip kuşaklarına bir çift tabanca sokar ve birer tüfek ve kılıcla da silep kuşanmış olup tüfeklerini at üstünde dipçığı yukarı gelmek üzere resimde görülen şekilde taşır ve bundan başka bir mızrağa da sahip bulunurlardı.

Bu tür süvari rehber anlamında olmak üzere «delil» adı verilmiş ve hiç bir düşüştürten kaçmayıp her tehlikeye düşünmeksizin kendilerini atmak derecesinde savaşçı cesaretine sahip olduklarından vahşi hayvan cesaretindedirler.

İstanbul'un Aynası

Mir'at-ı İstanbul

Yazan: Mehmed Raif

Günümüz Türkçesine Çeviren ve Fotoğraflar: H.Veyssel Güteryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Çubuklu

Çubuklu bölgesi, Kanlıca ile Paşabahçe arasında ve Çubuklu adındaki bir mesirenin yakınındadır. Bu mesire yakınında merhum Rifat Paşa'nın ailesine ait yalı ile Boğaziçi'nin en latif yalıları vardır. Çubuklu mesiresi ile bu yalılar arasında bir bayır üzerinde bu merhumun yalnızca oraların imarı amacıyla bedava verdiği arazi içerisinde bir takım kişiler evler yaptırmışlar ise de poyraza karşı bulunması ve bundan dolayı kış mevsiminde oturma zorlaşması, burasının gelişmesini engellemiştir.

İşte buraya, bu nedenle Rifat Paşa Mahallesi denilmiş ise de şimdiki durumda gene eski ismi olan Çubuklu adını almıştır.

Çubuklu civârında eski zamandan beri çalışan büyük kireç ocakları vardır. Burasının Kanlıca yönünde ve Büyük Dere'ye doğru korunmaya çok uygun olan [Çakal Burnu] adındaki yerde Çakal

Burnu karakolu vardır. Burada bulunan havuz ile sütun ve çeşme Sultan Üçüncü Ahmed Han hazretlerinin damadı olan İbrahim Paşa'nın hayır eseridir. Havuz yaklaşık on beş metre kadar genişliktedir. Yanı başında bulunan sütun Vehbi Seyit Hüseyin Efendi'nin söylemiş olduğu güzel tarih ile süslenmiştir:

*Hazret-i şehriyâr-î heft-iklîm
Kutb-u âlem hıdîv-i kasri-dâd
Ya'nî Sultân Ahmed-i Sâlis
Yâver olsun âna cihâr evtâd
Öyle bir pâdişâh-ı gâzî kim
Bâyezîd eyler ândan istirşâd
Oldu da'vât-ı devlet-ü câhı
Kudsiyâna zamîme-i evrâd
Bir vezîre muvaffak etdi ânı
Keremi bî-dirîğ Rabb-i i'bâd
Merhametkâr-ı mekrûmet-pîşe
Cûd-endîşe âsaf-isti'dâd
Sıhr-i a'zam yegâne-i âlem
Menba-ı ilm-ü hilm-ü rüşd-ü sedâd
Sadr-ı hâtem-nihâd İbrâhîm*

*Bahr-i kef âsaf-ı kerem-mu'tâd
Çünkü ebr-i bahar lûtfundan
Hurrem oldu bu ravza-i icâd
Oldu şâdâb-ı cûy-u ihsânı
Bâğ-ı âlemde bende-vü âzâd
Kıldı himmet Çubuklu'da ya'nî
Yaptırdı ayn-i pâk-ü sâf-nihâd
Habbezâ cilvegâh-ı bî-hemtâ
Gibta-fermâ-yı hallûh-u nevşâd
Etdi bir havz ile yine şimdi
Revnâkın ol mesîrenin müzdâd
Havz amma ki bahîre-i kulzum
Havz amma ki havz-i cûy-nejâd
Bir gün ol kûhsâr-ı vâlâya
Geldi devletle ol hizebr-i cihâd
Seyre ikbâl edib sa'adetle
Ser-i havza olunca pây-nihâd
Dedi ol sadr-ı bîkâra-çâker
Feyz-i akdesden edib istisâd
Ba'd-ezîn bu mesîre-i [hâsın]
Nâmı olsun cihanda feyz-âbâd
Baykara tacın atdı şevkinden
Sâl-ı târihin işledim tadâd
Oldu hakka ki bî-bedel târih
Cây-ı dil-cû makâm-ı feyz-âbâd
1134*

Anlamı:

*Yedi iklimin hükümdar hazretleri
Alemin dayanağı, adalet köşkünün sultanı
Yani Sultan Üçüncü Ahmed
Yardımcı olsun ona dört taraf
Öyle bir gazi padişah ki
Bayezit ondan hak yolunda gitmesini ister
Bu çağırmalar oldu hükümdarlığının makamı
Meleklerle zamlı dualar
Bir vezire onu muaffak etti
Kullarından cömertliğini esirgemiyen
Allah'ım
Merhametli, cömert tabiyatlı
Eli açık, ileri görüşlü
Büyük sihirle Alemde tek
İlim kaynağı, vakur, doğruluğu ispatlan-*

Kanlıca Gazi İskender Paşa Camisi

Çubuklu araba vapuru iskelesi.

mış
Cömert huylu vezir İbrahim
Deniz köpüğü gibi lütuflarına alışılmış
Çünkü bahar bulutu gibi lutfundan
Bu yeni yapılan bahçe ile tazelandı
Cömertlik ve ihsanı ile suya doydu
Alemde bahçesinde kullar azat oldu
Himmet etti Çubuklu'ya yani
Yaptırdı doğası saf, temiz kaynağı
Ne güzel, benzersiz eğlence yeri
İmrenilen yeni şenlenen yerin açılışı
Şimdi yine bir havuz yaptı
O mesirenin güzelliği çoğalsın
Havuz ama kızıl deniz gibi
Havuz ama ırmağın göleti gibi
Bir gün o yüce dağın tepesinden
Geldi mutlulukla o savaş kahramanı gibi
Seyrine bakıp mutlulukla
Baş havuz olunca ana özelliği
Dedi o kararsızın başına kul
En mübarek feyizden uğurlu sayılıp
Bundan sonra bu temiz mesirenin
Cihanda adı feyz-âbâd (43) olsun
Böbürlenerek tacını aldı keyfinden
Yılları sayarak tarihini işledim
Oldu gerçekten Allah için tarih
Gönül çeken yer feyz-âbâd (43 makamı
oldu

1721

(43) Feyz-âbâd: Feyizle dolu olan yer.

Bu havuzun yakınında diğer bir çeşme daha vardır ki gene bu sadrazamın hayır eserlerindedir. Tarihi yine aynı Vehbi Efendi'nindir.

Hidiv-i Cem-haşem Sultân Ahmed Gâzî
kim
Nazîri gelmedi dehre mülük-u kişver-
ârâda
Vezîr-i a'zamı sadrû's-sudûru umdetü'l-
mülkü

Mükerrem sıhr-i hâsı mahremi sûretde
ma'nâda
Keremkâr olmadıksa çok kerîm-i kâmurân
gördük
Adilin görmedik zahirde düşde
malihûlyada
Harâb-âbâd-ı kevnî himmetiyle eyledi
ma'mûr
Nice âsâr yaptı her müferrah cây-ı zîbâda
Olub güya vezîri kıt'a bir mecmua' bu
mevkî
Nazîr oldu bu müfred şâh-beyt-i husrev-
âbâd'a
Ziyâde bir güzel târîh tahrîr eyle ey Vehbî
Suyun buldu Çubuklu devr-i İbrâhîm
Pâşâ'da
1133

Anlamı:

Cem gibi haşmetli makamdaki Gazi Sul-
tan Ahmed
Bir eşi gelmedi dünyaya hüküldarın mem-
leketinde
Veziriazamı, sadrazamı, memleketin da-
yanağı
Muhterem akrabası görünüşte ve anlam-
da
İkram eden olmadıksa çok cömert ve
bahtiyar gördük
Adaletini görmedik, zahirde, rüyada, me-
lankolide
Harabeyi varlığı ve himmetiyle tamir etti
Birçok eser yaptı, hepsini kurtardı, yüce
mevkiinde
Sanki tek bir veziri, bu mevkide çoğaldı
Bu kafiyesiz birinci beyit şenlenen yerin
benzeri oldu
Ey Vehbi, çok güzel bir tarih yaz
Çubuklu, suyu buldu İbrahim Paşa dev-
rinde
1719

Burada bulunan mescit eskiden me-
sirede bulunan kışlanın camisidir. Min-
berini bostancıbaşılardan Ağa-babası
Halil Ağa adında bir kişi koydurmuştur.

Paşabahçe ve İncir Köyü

İstanbul Boğazı'nın Anadolu yaka-
sındaki yerlerden bir çifti olup Çubuk-
lu ile Beykoz arasında ve Rumeli kıyı-
sındaki Yeniköy'ün karşısında bir koyun
içinde bulunmaktadır.

Sayfiyeden sayılan yalı ve köşklere
bazı köylü evlerine ve bir de mükem-
mel bir şişe fabrikasına sahiptir.

Paşabahçe'nin yakınında ve Çubuk-
lu tarafında yerleşimi bulunmayan ve
deniz kıyısında, gazyağlarına özgü on
üç kadar kârgir depo vardır.

Burada, İncir Köyü müslüman
ve Paşabahçe ise Hıristiyan halk ile
meskûndur. Paşabahçe'deki cami 1705
yılında Sultan Üçüncü Mustafa Han haz-
retleri tarafından yaptırılmıştır.

Paşabahçe'nin bir hamamı, bir çeş-
mesi ve bir ilkokulu ile çarşısı ve çarşı-
nın sonunda hoş bir havuz ve yanında
çukur bir çeşmesi vardır. Bu cami günü-
müzde namaz kılınamıyacak derecede
haraptır.

Sultâniye bölgesi ve çevresinde olan
İncir Köyü camisi fevkânî olarak bostan-
cıbaşılardan Sinan Ağa ismindeki kişi ta-
rafından yaptırılmıştır. Bu ağanın kab-
ri caminin karşısında olan mezarlıkta-
dır. Cami, aradan geçen zaman içerisinde
harp olduğundan gene bostancıba-
şı ağalarından iken sadrazam kethüd-
sı olan Hüseyin Ağa tarafından 1765 yı-
linda yenilerek tamir edilmiş ve altına
da bir okul eklenmiştir. Hüseyin Ağa'nın
vefâtına [Kevser-i Cennet: 1765] cümle-
si ile tarih düşülmüştür. Üsküdar'da Ka-
raca Ahmet civarında gömülüdür. Bura-
da [Aya Kostantin] adında Rumlar'ın bir
kilisesi vardır.

Paşabahçe ile Beykoz arasında
Meryemzâde mescidi vardır ki, yaptıran
hac yo-lunda ölen Mehmed Efendi'dir.

Beykoz

Beykoz kasabası Boğaz'ın sol kıyısın-
da kuzey-batıdan, güney-doğuya doğru
uzanan kıyının ortasında bulunan mer-
kez ilçedir. Bu ilçe Beykoz ve Yalıköy ad-
larıyla iki kısma ayrılır.

Kuzey tarafında bulunan Beykoz Çay-
yırı olarak tanınan çayır, özellikle bahar
mevsiminde İstanbul mesirelerinin en
güzelidir.

Arnavut Köyü, Dereseki ve Akba-
ba taraflarından gelen su ile Tokat Pa-
dışah Kasrı deresinden gelen Tokat
Suyu, birleşerek bu çayır içerisinde ku-

Beykoz camisi.

zeyden güneye doğru olan bir dereye akar. Bu dere denize ulaşmadan bir dik açı oluşturarak Hünkar İskelesi'ne kadar batıdan doğuya doğru akıp, burada Boğaz'a ulaşır. Bu kısımda derenin sağ tarafında büyük ve en son sistemde bir kağıt fabrikası yapıp, bunun için yaptırılan büyük havuzlar, derenin suyu ile idare edildikten sonra suyun geri kalan kısmı denize ulaşır.

Bu ilçe civarındaki suların çokluğu nedeniyle burası genellikle deniz tekneleri için su takviye yeridir. İlçe içerisinde İshak Ağa Çeşmesi denilen çeşme çok meşhurdur ve suyunun bolluğu nedeniyle ilçe ünlüdür. Havası, kuzey rüzgarlarına karşı bulunduğundan, yaz mevsiminde dayanılmaz ise de kış mevsiminde yumuşaktır. Fakat Yalı Köyü'nün arkasındaki sırtta yapılan binalar hem deniz hem de Beykoz Çayırı yönüne baktığından yaz mevsiminde havası yumuşak olup kışın serttir. Burada çeşitli yalı ve köşkler ile birçok köylü evleri bulunmakta olup iki adet padişah kasrı, bir askeri tabakhane ve bir de kışlası vardır. Beykoz'da üç tekke, üç cami, bir mescid ve bir muvakkithâne ile altı adet büyük çeşme bulunur.

Beykoz camisini yaptıran bastancıbaşılarından Mustafa Ağa'dır. Yanında olan okul bostancıbaşılarından Ahmed Ağa isimli bir hayır sahibi tarafından yaptırılmıştır. Beykoz'un Pazar Kayığı da onun vakfındandır. Burada bulunan büyük çeşme İstanbul'da Odabaşı Çarşısı'nda camisi olan Behruz Ağa'nın hayır eseridir. Çevresindeki hamam, çeşmenin üzerini örtmektedir. Geçen zaman içerisinde çeşme harap duruma geldiğinden Sultan Birinci Mah-

mud Han hazretlerinin emri ile o zaman gümrük sorumlusu bulunan Seyit İshak Ağa'nın kontrolü altında çok güzel bir şekilde yenilenerek yapılmıştır.

Yenilenmesine Nevres Efendi aşağıdaki tarihi söylemiştir:

Tecdîdine Nevres Efendi târih-i âtiyi söylemiştir:

Çeşmesâr-ı ma'delet deryâ-yı cûd-u mekrümet

Ab-ı rûy-u saltanat dehrin Hidiv-i adli Hazret-i Sultân Mahmûd-u hümâyun-fâi kim

Cebhesinde berk ürür feyz-ü hafî nûr-u celî

Teb'a-ı bir âyîne-i gîtî-nümâdır kim müdâm

Hâne-i âyîne-i hurşîdi eyler müncelî Dâver-i adl-âzmâ dâd-âver-i memdûh

*kim
Zâtına hussîsedir adl-i ömr-ü cûd-ı âlî
Berk-ü bârân gibi verdi lutf-u kahrın hikmeti
Bir eli şemşîrde her dem keremde bir eli
Hadm-i dergâhına şihlar kemer hançer verir
Kuvvetü'l-zahr-ı hilâfetdir o zûr-âver belî
Berri bahr-i bî-kenâr eyler hurûş-u lutf-la
Bahri-ber eyler Hudâ hıfz eyleye kahr-ı velî
Kulzüm-ü tayyâr olub ahdinde emvâc-ı serâb
Tutdu dünyâyı ser-â-ser ayn-ı cûd-u esmeli
Bir gün ez-cümle çekilmişdi suyu bu çeşmenin
Olmuş idi huşk-ü leb dil-teşneler müsteskalî
Şöyle mahv-olmuşdu âbî kim bilinmezdi ânın*

*Ne ayağı ne başı ne âhiri ne evveli
Bulamazdı gözlerin ayn-ı hayât-âsâ eğer
Olsa İskender elinde âfitâbin meşali
Az kalmışdı ki nâmın Kuru Çeşme koyalar
Bir musavver kubbeli bir kaç mücessem lûleli
Hak ta'âlâ pâdişâhın ömrün efzûn eyleyüb
Düşmanın her kanda varsa eylesin müstesâlî
Himmet ile eyledi evvelkiden a'lâ binâ
Mühmeli oldı mükemmel hem mufassal mücmeli
Şöyle ra'nâ yapdı kim gözler nazîrin görmedi
Asiyâb-ı tünd-çarh-ı âsumân devr edeli
Mâ-i berdi şöyle kim eyyâm-ı tâbistânda
Beykoz ehli gâlibâ der-pîş ederler mankali
Çeşme-i hayvan idi gûyâ zılâm-ı hâkde
Buldı Hızr-ı himmetiyle ânı Mahmûd*

Beykoz İshak Ağa çeşmesi.

Hân-ı velî
Göricek hüsn-i hitâmın dediler târihini
Dehrin erbâb-ı suhan asrın ricâl-i ekmeli
Ben de Tahsîn eyleyüb en sonra tahrîr ey-
ledim
Nevresâ bir beyt-i pâk ile dü târihi celi
Beykoz'un buldu suyun yaptı bu dil-keş
çeşmeyi
1159
Şâh-ı bâlâ-menzilet Sultân Mahmûd-u
velî
1159
Anlamı:
Çeşme yapan, adaletli, deniz kadar eli
açık ve cömert
Saltanatın yüz suyu, zamanının adil sul-
tanı
Sultan Mahmud han hazretleri ülkeye ya-
rarlı ki
Yüzünde şimşek çakar, feyz dağıtır, nuru
parlar
Tebasına daima iç dünyası yarısır
Meskeninin aynası güneşi parlatır
İnsafı, doğruluğu, adaleti övülmeye de-
ğer
Kendine özgüdür adaleti, yüksek cömert-
liği
Şimşek ve yağmur gibi verdi lutfunu, ka-
hırdan korur
Bir eli kılıçta her zaman, lütufta bir eli
Dergahına hizmet eden şeyhler eğik han-
çer verir
Hilafetin sağlam sırtı, o güç verenidir evet
Kara ile denizi ayırır coşan lutfuyla
Denizle karayı birleştirir, Allah korusun er-
mişlerin kahrından
Deniz buharlaşır devrinde dalgalar şaşırır
Tuttu dünyayı baştan başa cömertliği
kapladı
Bir gün tümüyle çekilmişti suyu bu çeşme-
nin
Olmuştu, kurumuş dudaklı susamışları
kovarcasına
Böyle perişan olmuştu suyu bilinmezdi
onun
Ne ayağı, ne başı, ne geleceği, ne geçmişi
Bulamazdı gözlerin ayn-ı hayat (44) gibi,
eğer
İskenderin olsa elinde, güneşin meşalesi
Az kaldı ki adını Kuru Çeşme koyacaklar
Bir yuvarlak kubbeli bir kaç iri musluklu
Allah padişahın ömrünü uzatarak
Her nerede varsa düşmanı kökünden ka-
zısın
Yardımlı ile eskisinden daha güzel yaptı
İhmal edileni mükemmel hem de ayrıntı-
lı tamamladı
Öyle güzel yaptı ki gözler benzerini gör-
medi
Su değirmenin güçlü çarkı gibi dünya
döndük döneli
Soğuk suyu öyle ki yaz mevsiminde
Beykoz halkı galiba göz önünde bulundu-

Anadolu Kavağı camisi.

rur bu yeri
Sanki hayvan çeşmesiymi zügürtlerin gö-
zünde
Hızır'ın himmetiyle buldu onu ermiş Mah-
mud Han
Tamamlanma tarihini görecekt dediler
Dünyanın güzel sözlüleri zamanın olgun
kişileri
Ben de Tahsin (takdir) ederek, en sonun-
da yazdım
Yeni yapılan bir temiz beyit ile iki yüce
tarihi
Beykoz'un suyunu buldu, yaptı gönül ve-
ren çeşmeyi
1756
Yüce mertebeli şah, ermiş Sultan Mah-
mud
1746
(44) Ayn-ı hayat Hayat bağışlayan su
"Âb-ı Hayat".
Çeşmelerden birisi Kanije beylerbeyi
iken 1608 yılında ölen Ahmed Paşa'nın
hayır eseridir.
Beykoz Kışlası'nın karşısında olan ka-
pıları üzerindeki kendi tarihi aşağıdadır.
Şehinşâh-ı cihân Abdülazîz-i âsumân-
pâye
Ser-â-pâ himmeti ma'tûfdur esbâb-ı
ümrâna
Husûsen asker için bir Kolerahâne inşâsı
Olunca yümn ile sânih fuâd-ı şâh-ı
devrâna
Dedi ikmâline târih-i tâmin çâkeri Hâlet
Güzide nev-resim bâlâ binâ oldu Dikim-
hane
1280
Bu Kolerahâneyi yaptı şehinşâh-ı cihân
Asker-i şâhânesi her yüzden etsün iftihar

'Arz eder itmâmına Eşref kulu bu bey-
ti kim
Mısra'nın her biri târihtir gevher-nisâr
Pek metin yaptı Kolerahâneyi Abdülazîz
1280
Şâh-ı devrân kıldı her suretle âlî üstüvâr
1280
Anlamı:
Cihanın şahlar şahı, gökyüzü pâyesinde
Abdülaziz
Baştan başa imar etmek için himmete
meyletmiştir
Özellikle asker için bir karakol inşasına
Olunca bereketi ile gönülden gelen fikir
devrin şahına
Halet kulu tamamlanmasına tam tari-
ni dedi
Yeni yapılan güzel, yüce bina oldu dikim-
hane
1863
Bu karakolu cihanın şahlar şahı yaptı
Padişahın askeri her tarafıyla iftihar etsin
Eşref kulu tamamlanmasına bu beyti su-
nar
Mücevher saçan mısrasının her biri tarih-
tir
Pek sağlam yaptı karakolu Abdülaziz
1863
Devrin şahı her şekliyle çok sağlam yaptı
1863
Deniz kenarındaki büyük sarayın ka-
pısında olan tarih şudur:
Evc-i a'lâ-yı saltanat üzre şeh-i âlem-
penâh
Abdülmeccid Hân'ı Hudâ kılmış güneş gibi
bedîd
Beytü-ş-şeref olsa sezâ ol âfitâb-ı şevkete
Etdikce nûr-u mu'tedî bu kasr-u kâh-ı

müstefid
İklîm-i Mısır'ın âsafı merhûm Âlî Paşa ge-
lûb
Vaz'-ı esâs-ı kasr için etmişdi tenbîh-i
ekîd
Necl-i sa'îdi Vâli-i Mısır ol Sa'îd Paşa zihî
İtmâmına himmet edüb bünyânın etdi
bî-nedîd
Ol pâdişâhın şevketi âfâka verdi şöhreti
Kıldı o âsaf hizmeti yapıldı bu kasr-ı cedîd
Bünyânı gâyetle nefis olduğunu her bir
gören
Tahsin edüb ol şâh için eyler senâ-yı bî-
adîd
Bu kasr-ı vâlâya şeref verdikçe hayr-ı mak-
demî
Olsun İlâhî ol şehin ikbâl ile ömrü mezîd
Cevher biri, birisi tam Zîver iki târîh ile
Tebrîk kılsın makdem-i şâhânesin
mânend-i îd
Bu kâh-ı bâlâ dâima Abdülmecîd Hân'a
ebed
Yâ Rab be-iclâl-ü ferah olsun saîd-ender-
sa'îd
 1271
 Anlamı:
 Saltanatın en yücesi, alemin sığındığı şah
 Abdülmecit Han'ı Allah güneş gibi eşsiz
 kılmış
 Beytüş-şeref olsa uygundur o azamet-
 li güneşe
 Ettikçe nurlu duasını bu kasır ve köşkten
 yararlanan
 Mısır ikliminin veziri merhum Ali Paşa ge-
 lip
 Kasrın temelini atılması için kesin emir
 vermişti
 Saadetli oğlu o Mısır Valisi Sayit Paşa ne
 güzel
 Tamamlanmasına çalışıp binasını emsal-
 siz yaptı
 O padişahın azameti, şöhreti ufuklara
 ulaştı
 O vezirin yardımıyla bu büyük kasır ya-
 pıldı
 Binasının gayet güzel olduğunu her bir
 gören
 Takdir ederek o şah'ı çok fazla över
 Bu kasıra şeref verdikçe, hayırlı gelişiyse
 Allah o şahın bahtı ile ömrünü uzatsın
 Ziver, birisi noktalı harflerle, biri tam iki
 tarih
 Tebrik etisin hükümdarın bayrama ben-
 zeyen gelişini
 Bu güzel köşk daima Abdülmecit Han'ın
 olsun
 Allah kudret, ferahlık, mutluluk içinde
 mutluluk versin
 1854

Hünkâr İskeleyi Mescidi

Bu farahlık veren yerde karakol fert-
 lerinin beş vakitte namaz kılmaları için

minaresiz olarak bir mescit yaptırılmış-
 tır ve gene yakınında su değirmenleri-
 nin yanında bir minaresiz mescit daha
 vardır.

Yalı Köyü Mescidi

Hünkâr iskeleyi yakınında ve civa-
 rında olan bu mescidi yaptıran bostan-
 cıbaşılarından Mustafa Ağa'dır ki Beykoz
 Camii de onun hayır eseridir. Minberi-
 ni İzzet Paşa koydurmuştur. Yakınında
 bulunan hamam ile değirmen mescidin
 vakfidir. Buradaki kabirde gömülü [Gâzî
 Yunus] adındaki kişi, İstanbul'un fethin-
 de bulunan gazilerdendir.

Dereseki Köyü

Dereseki, Karakulak sırtlarından baş-
 layarak batıya doğru akan bir derenin
 kaynağı tarafında iki sıra evlerden iba-
 ret küçük bir köydür. Bu köyün batı tara-
 fında ve kuzeyden güneye doğru gelen
 suların birleşim hattında Karakulak'dan
 gelen dere ile birleştiği noktadan ku-
 zeye doğru iki sıra evlerden oluşan Ak-
 baba adındaki köyün arazisi dağlık, or-
 manlık ve dik bayırlarlardan ibâret olup
 ziraate uygun tarlalar yoksa da, meyva-
 sıyla, sularıyla tanınmıştır.

Bu köyde bulunan mescidi yaptı-
 ran Şeyhülisâm Molla Fenârî Mehmed
 Efendi'dir. Ölümüne [izzetü'l-mevt: 1547
 (ölümün değeri)] tamamlamasıyla târih
 düşürülmüştür. Mescidin minberini Bur-
 naz İbrahim adındaki bir hayır sahibi
 koydurmuştur. Bu köyün fındık ağaçları
 ve bülbülü çoktur. Yakınında ve bir bağ
 içinde Karakulak Suyu denilmekle tanı-
 nan bir akarsu vardır.

Aslında güzel bir su olduğundan,
 Üçüncü Selim Han zamanında Val-

de Sultan'ın Kethüdası Giritli Yusuf Ağa
 mermer taşlar ile yaptırdı ve bir arslan
 ağız lüleden suyu akıtmış ve iki tarafına
 da birer köşk yaptırmıştır.

Akbaba Köyü

Yüşâ Dağı yakını ve civârında olan bu
 köyde Sultan Birinci Ahmed Han hazret-
 lerinin padişahlığı zamanında harem-
 de kethüdâ kadın olan Canfeda Hâtûn
 tarafından yaptırılmış bir cami vardır.
 İstanbul'da Karagümrük'de bir camisi ve
 Saraçhane yakınında bir de sebili var-
 dır. Bu köyün yakınında bir yüce kabir
 olup mezar taşında tarih yoktur. Rivayet
 olduğuna göre bu kişi mekanı Cen-
 net olsun Fatih Sultan İkinci Mehmed
 Han hazretleriyle beraber gelerek sava-
 şa katılan müslümanlardandır. Bu köyün
 bir de hamamı vardır.

Yüşâ Dağı

Bu dağ Beykoz'un kuzeyinde bu-
 lunan ve 195 metre yüksekliğinde bir
 tepede olup üzerinde bir cami ile burada
 Hazret-i Yüşâ'nın kabri vardır. Dağın te-
 pesinden Karadeniz ile Boğaz tümüyle
 hoş bir panorama halinde görülür. Bu
 dağın batı eteğinde "Âb-ı hayat" adında
 bir kaynak vardır. Kuzey doğu eteğinde
 ve deniz kıyısında Macar Tabyası bulun-
 duğu gibi, Anadolu Kavağı da kuzeyin-
 de bulunur. Beykoz Çayırı'ndan yürüye-
 rek bir saatte üzerine çıkılabilir.

Burada bulunan mescid mekanı cen-
 net olsun Sultan Üçüncü Osman Han
 hazretlerinin sadrazamlarından Meh-
 med Sayit Paşa tarafından yaptırılmış-
 tır. Kapısı üzerinde olan tarih Teşrifatçı
 Mehmed Beyefendi'nindir.
 Hudâvend-i cihân Sultân Osman Hân-ı

Anadolu Kavağı Hasan Paşa Çeşmesi.

Aylık Tarih

zî-şânın
Hümâyün zâtıdır dünyâda ancak şimdi
zıllullâh
Hudâ'dan bir nefes olmaz cüdâ ol zıll-ı
Yezdânî
Olur elbetde tâbi' sâye sâhib-sâyeye
billâh
Kerâmât-ı hümâyûnuna bu şâhid yetiş-
mez mi
Ki sadr-ı a'zamîde hayra mâil
hasbetenlillâh
Cenâb-ı Şeyh Mehmed bin Murâd-ı
Nakşibendî'nin
Mübârek nutku bâdî oldu bu hayra bi-
iznillâh
Gelüb hep kudsiyân Âkif dedi bu
mısra-ı târîh
Sa'id Paşa makâm-ı Yûşâ'ı yaptı li-
vechillâh
1169
Anlamı:
Cihanın hükümdarı, şahı, Sultan Osman
Han'ın
Mübârek kişidir dünyâda ancak şimdi
Allah'ın gölgesi
Allah'tan bir nefes olmaz ölüm, o Allah'ın
gölgesinin
Olur elbette Allah hakkı için kendisi hal-
kı koruyan
Padişahın kerametine bu şahit yetmez mi
Ki sadrazamı da Allah rızası için hayırla-
ra meyilli
Nakşibendi Murat'ın oğlu Şeyh Mehmed
cenapları
Mübârek sözü Allah'ın izniyle sebep oldu
bu hayıra
Gelip bütün melekler, Akif bu tarih mısra-
sını dedi
Yuşa makamını Sayit Paşa, Allah adına
yaptı
1755

Orada Yûşa isimli yüce kişinin kabri etrafına kârgir bir duvar yaptırılarak müstakil türbedar ve kandillerin yakılması için hademe için odalar yaptırılıp özel bir tekke şeyhi bile tayin edilmiştir.

Burada gömülü olan yüce kişi Yûşâ aleyhüsselâm diye tanınmakta ise de; Yûşâ Peygamber, Hazret-i Mûsâ aleyhüsselâmın hemşîrezâdesi Yûşâ bin Nûn bin Efraim bin Yusuf bin Yâkûb aleyhüsselâmdır.

Kutlu isimleri Yeşû olup sonra Yûşa olarak adlandırılmıştır. Yûşa hazretleri bu tarafa gelmeyerek Hazret-i Mûsâ vefât ettiklerinde, yüz yaşında iken yirmi yedi sene halifelikte bulunup sonra milâttan 1580 sene önce vefât etmiştir. Gerçi böyle ise de asıl Yûşâ aleyhüsselâm için fatiha okunup ziyaret edildiğinde isabet olacağı aşıkardır. Ziyaretinin çok yararlı olacağı bellidir.

Onun yatdığı yerde bulunan bir levha üzerinde yazılmış olan tarih aşağıdır:
Hem müferrah hem mukaddesdir bu kühsâr-ı bülemlend
Bâğ-ı cennetdir makâm-ı Yûşâ bin en-Nûn'dur
Zâtını etmiş nübüvvetle mübeccel kibriyâ
Kabr-i hazretidir makâm-ı Yûşâ bin en-Nûn'dur
Vâsıl-ı maksûd olur elbet tevessül eyleyen
Cây-ı vuslatdır makâm-ı Yûşâ bin en-Nûn'dur
Bu mahâll-i akdesi kâbil mi tavsif eylemek
Ayn-ı ni'metdir makâm-ı Yûşâ bin en-Nûn'dur
Sa'diyâ ta'zîm ile eyle ziyâret dâima
Mahz-ı rahmetdir makâm-ı Yûşâ bin en-Nûn'dur
1210

Anlamı:
Hem ferah hem mukaddestir bu yüce dağlar
Cennet bağıdır yüce Nun'un oğlu Yuşa'nın makamı
Kendisinin peygamberlikle azameti yüceltilmiş
Hazretin kabri, yüce Nun'un oğlu Yuşa makamı
Maksadı vasıl olur elbette başvuranın
Vuslat yeridir yüce Nun'un oğlu Yuşa makamı
Bu mukaddesliğini kabil mi nitelemek
Lütuf kaynağıdır yüce Nun'un oğlu Yuşa makamı
Yâ Sadi saygı ile ziyaret et daima
Katkısız rahmettir yüce Nun'un oğlu Yuşa makamı
1795

Cami, Abdülaziz Han zamanında yeniden tamir edilmiş ve üzerine aşağıdaki tarih yazılmıştır:

Ziyâ-ı şem'-i mihrâb-ı hilâfet câmi-i şevket
İmâmü'l-müminîn Abdülazîz Hân-ı kerem-mu'tâd
Bu vâlâ ma'bedi nâr-ı harîk etmiş iken sûzân
O bânî-i esâs-ı dîn-ü devlet eyledi âbâd
Mü'ezzinler sala' etsin Na'imâ böyle târihin
Ne zîbâ kıldı Hân Abdülazîz bu ca'mii bünyâd
1280

Anlamı:
Hilafetin mihrabının mum ışığı, heybeti İslamın imamı Abdülaziz Han ki keremine alışılmış
Bu yüce mabed yakıcı ateşle yanmış iken
Yeniden yaptırdı, din ve devletin temeli, mamur etti
Müezzinler sela versin, ey Naim böyle târihine
Ne güzel yaptı Abdülaziz Han bu camiyi

temelinden
1863

Caminin elli adım ilerisinde bir tatlı su kuyusu ile yanı başında abdest alma-ya özgü musluklara sahip bir su haznesi vardır ki üzerinde aşağıdaki yazı bulunmaktadır: [Sâhibül-hayrât ve'l-hasenât ser-kurenâ-yı hazret-i şehriyârî-i sâbık Ahmed Bey'in bendeleri Yûsuf Ağa 1278.] Anlamı: [Hayır ve hasenat sahibi padişahın eski başmabeyincisi Ahmed Bey'in kölesi Yusuf Ağa 1861.] Caminin yanında bulunan kapının taşı üzerinde yazılı olan metin şudur: [Ziyâret edenler fi-sebilullâh sultanmak üzere hayrattır 1280.] Anlamı: [Ziyaret edenlere Allah yolunda karşılık beklemeksizin sunulmak üzere hayrattır 1863]. Beykoz'dan ziyaret yerine kadar gitmeye uygun bir araba yolu vardır.

Dağın altında Tokat Bahçesi olarak tanınan Hünkar Kasrı ve büyük havuz ile benzersiz bir sebil vardır ki büyük bir gezinti yeridir.

Tokat ismi ile tanınmasının sebebi, mekanı Cennet olsun Fatih Sultan Mehmed Han hazretleri İstanbul'u feth ettikten beş yıl sonra Anadolu tarafındaki Tokat şehrinin muhalif kuvvetlerden arındırılması müjdesi padişah hazretlerine bu yerde ulaştığından, burasının da Tokat olarak isimlendirilmesine ve müstakil bir gezinti yeri olarak at biniş mahalli yapılmasına padişah iradesi ile şerefendirilmiştir.

Bu padişahın sonra buralarının itibarı her ne kadar azalmış ise de Sultan Birinci Mahmud Han hazretlerinin burasının tekrar canlandırılmasını istemesi ile çok gösterişli bina inşa edilmiştir. Hatta o zamanın şairlerinden Nevres Efendi bu tarihi söylemiştir:

Dâver-i ced-be-ced İskender-i gerdûn-mesned
Hân Mahmûd-u felek-bârgheh-i pâk-nihâd
O cihân-ı keremin meymenet-i saltanatı
Eyledi âlemi reşk-i ârâma zât-ı imâd
Dergeh-i devletin bende-i cârûb-keşidir
Key-u İskender-ü Çemşîd-ü Feridun-u Kubâd
Fitne emniyyet ile eyledi sulh-u câvîd
Vardı asayiş-i arama zamanında fesâd
Çok yıkılmış dil-i ma'mûr edüb amma katı çok
Ahd-i adlinde yıkıldı dil-i erbâb-ı inâd
Cây-i seyrân iken ezcümle mülûk-u selefe
Bu bihîn cilvegeh-i pâk-ı müferreh bünyâd
Şöyle vîrân-kede etmişdi sipihr-i gaddar
Ki idemez idi anı mi'mâr-ı tasavvur-âbâd
Âbdan dîde-i tasvîr gibi havz-ı tehî
Hâme-i mü gibi eferde idi anda imâd
Yapdı bir güne ki tahsîn-i zarûrî ederek

Akl-ı kül nâm kodu âna Hümâyûn-âbâd
Pîşgâh-ı çemenistân-ı cinânın aynı
Yere geçsin buna benzer mi sarây-ı
Şeddâd

Ferah-âbâd'a aceb seyr-ü temâşâ der
halk

Hele seyreyle bu kanda nerede Sa'dâbâd
Resm-i matbû'una dil-şifte mi'mâr-ı hîred
Nâkş-ı rengîn-i nev-îcâdına hayran
Bihzâd

Sâdedir sakfına nisbetle sipihr-i atlas
Tengdir sahn-ı basitine nazar deşt-i tenâd
Reşk Şam eyledi Tokad'ı bu kasr-ı nev ile
Hân Süleyman'ın edib rûhunu şâd adı-
nı yâd

Satvet-i kevkebe-i devlet-i rûz-efzûnun
Ömr ile devlet ile eyleye Allah ziyâd
Ericcek hüsn-i hitâma dedim iki mısra'
Şöyle kim eyleye erbâb-ı nezâket ta'dâd
Müstakil her biri târîh idiğinden başka
Lâfz-u ma'nâsı dil-âşûb ne noksan ne
ziyâd

Mısra'ın her biri etdikce de târîh çıkar
Âhere nakl mi'ad-ü aşerat-ü âhâd
Heşt olur cümlesi tafsîle ne hacet Nevres
Fehm eder zâbita-i hallini erbâb-ı reşâd
Dediğim işte bu târîh-i dil-ârâdır kim
Eylemez levha yazılsa şuarâ istib'âd
Bârekallâh aceb kâh-ı müzeyyen-bünyâd
1159

Dil-küşâ pak saray kasr-ı Hümâyûnâbâd
1159

Anlamı:

Atasından beri İskender makamını devre-
den hükümdar

Mahmud Han divanı yüce, temiz huylu
Saltanatı bereketli, o alemin cömerti
Dünyayı kıskandırdı, sağlam kişiliğiyle
Saltanat kapısında kulları cârûb-keşidir
(45)

Zamanında, İskender, Çemşid, Feridun ve
Kubad gibi

Fitne, barışa dönüşüp güvenle sürdü
Huzur vardı, kötülükler durdu zamanın-
da

Birçok yıkılmış gönülü şenlendirip durdu
Adil devrinde inatçı kalpli kişiler yere se-
rildi

Makamı sürerken selefleri olan padişah-
lar gibi

Bu iyi nazlı yere, temiz ve ferah yer yaptı
Öyle yıkıntı haline getirmişti ki hain felek
Ki tasavvur edemezdi onu canlandırma-
yı mimarı

Kovanın içinin boş görünmesi gibi
Kalemi (Mi notası) gibi tacı onda temel
direğiydi

Mecbur ederek, yaptı güzel bir tarz ki
Herkes ona "Hümâyûn-âbâd adını koy-
du"

Cennetin huzur veren çimenlik bahçesi-
nin aynı

Yere geçsin, buna benzer mi Şeddâd'ın

(46) sarayı

Ferah yeri acep izle ve seyret der halk
Hele seyret, hani nerede Sa'd-âbâd (47)
Basılmış resmine tutkun gönülle mimarı-
nın aklı

Yeni yaptığının renkli görünümüne hay-
ran Behzat

Damına oranla sadedir atlasın göğü
Meydanına nazaran تنها çölü dardır
Şam kıskandı Tokat'ı bu yeni kasır ile
Süleyman Han'ın ruhunu şad ve adını yad
etti

Kudretli devletin ihtişamı uzun ömürlü
Ömrünü mutlulukla ziyade etsin Allah
Güzelce sona erecek iki mısra ile dedim
Böyle kim yapsın zarafetle saysın
Her biri ayrı tarihin biri diğerinden başka
Gönüle sıkıntı veren sözün anlamı ne ek-
sik ne fazla

Mırsaların her birinden bir tarih çıkar
Diğerine birlerin ve onların miktarını ak-
tarır

Sekiz olup tamamı, ayrıntıya ne gerek
Nevres

Anlar, güvenli durumunu akıllı kişiler
Dediğim işte, gönülleri açan bu tarih ki
Levha yazılsa şairler ihtimal vermez
Allah mübarek etsin kasrı süsleyerek yaptı
1746

Gönül çeken, temiz saray Hümâyûn-âbâd
(48) kasrı
1746

(45) Cârûb-keşi: Mekke'de Kabe'nin,
Medine'de camilerin süpürme işi mühim
ve şerefli bir vazife ve rütbe.

(46) Şeddâd: Çok eskiden Yemen'de Âd
Kavminin hükümdarı Allah'a isyan ederek

Cennet'e benzetmek iddiasıyla İrem bağı-
nı yaptırmış, bu bağdaki köşke girmeden
kavmi ile yani taraftarlarıyla birlikte ga-
zaba uğramış, çarpılmış, yerin dibine geç-
miştir.

(47) Sa'd-âbâd: İstanbul Kâğıthane de-
resi kıyısında bulunan bir mesîrenin adı
olup Lâle Devri'nde büyük bir ün kazan-
mıştır

(48) Hümâyûn-âbâd : Bebek'te eskiden
mevcut bir kasrın adı.

Bu kasrın yakınında [mâ-i cârî (akar
su)] Bahçesi adı ile bir mesire vardır ki
günümüzde hatalı olarak halk arasında
[Macar Bahçesi] denilmektedir.

Sultaniye

Beykoz'da bulunan bu gezinti yeri-
nin minaresiz bir mescidi vardır. [Gümüş
suyu] denilmekle tanınan lezzetli su bu-
rada bulunan dağdadır. Vezirlerden Pîr
Mustafa Paşa'nın oğlu Mehmed Bey bu-
rada hayır için bir çeşme yaptırmış ve
o zamanın şairlerinden Feyzi isimli şair
aşağıdaki tarihi söylemiştir:

Semiyy-i fahr-i âlem zâde-i pîr Mustafâ
Paşa

Emîr-i muhterem bir neşedir nesli muaz-
zamdan

Musaffâ âb-ı pâki kıldı Sultâniyye'de icrâ
Muhammed Mustafâ aşkına iç mâ ayn-ı
Zemzemden

Zebân-ı lülesi atşâna Feyzî dedi tâ'rihin
Zülâl akdı için bu çeşme-i mîr-i müker-
remden

1177

Anlamı:

Ceneviz Kalesi (Yoros).

Aylık Tarih

Fahr-i âlem (49) ile adaş şeyh soylu Mustafa Paşa
Muhterem şeyh yüce soyundan bir neşedir
Temiz, saf suyu Sultaniye'ye getirdi
Muhammed Mustafa aşkına iç Zemzem gibi suyu
Musluğunun diliyle Fevzi susamışlara tarihini dedi
Saf su aktı, için bu saygın çeşmeden
 1763
 (49) *Fahr-i âlem: Hz. Muhammed*

Üçüncü Selim zamanında nişantaşı konulup setler de tamir edilmiş ve çeşme yenilenmiştir.

Hazret-i Yûşa'nın bulunduğu tepeye yakın [Âb-ı Hayat] isminde bir akar su vardır. Yanı başında dikili bir mermer sütun üzerinde yazılı olan beyitler aşağıdadır:

Menba'-ı cûd-u himmet bir zât-ı âli-baht ile
Koydu bir hoş resme işbu cây-ı vâlâ dil-küşâ
Söyledim târihin et seyre çıkıp çar kûşesin
İç bu zîbâ çeşmeden Âb-ı hayâtı bul şifâ
 1291

Anlamı:
Himmet ve cömertliğin kaynağı bir yüce bahtlı kişi
Koydu hoş bir görünümle bu yüce sütunu ölmüşlere
Tarihini söyledim dört köşesinden çıkıp seyret
Bu güzel çeşmeden iç Âb-ı hayâtı (hayat suyunu) şifa bul
 1874

Sütlüce ve Umuryeri

Beykoz'un yukarı sahilinde yani Anadolu Kavağı kıyısı tarafında ve Beykoz'a üç çeyreklik bir uzaklıkta bulunan küçük bir koydur.

Burada taş ve kireç ocaklarında çalışan işçilerin barınması için birkaç ev vardır. Bu köy yelkenli gemilerin barınmasına uygun bir durumdadır. Macar Tabyası ile Anadolu Kavağı arasında bulunan Sütlüce mevki İstanbul mesirelerinden birisidir. Çok lezzetli ve soğuk suyu bulunan bir çeşmesi ile bir takım taş ocaklarını içerir.

Burada Sadiye tarikatına mensup Hâsîrîzade Tekkesi vardır.

Anadolu Kavağı

Karadeniz Boğazı'nın girişinde yani daralmaya başladığı yerde Anadolu sahilinde bir yerdir ki İstanbul'dan 17 mil uzakta bulunduğundan sayfiye olarak kullanılan yalıları ve bazı köylü evlerini içermekte olup Rumeli Kavağı'nın

karşısındadır. Karadeniz Boğazı'nı koruyan istihkamlar Anadolu ve Rumeli Kavağı'nda olup Karadeniz Boğazı muhafızının ikametgâhı Rumeli Kavağı'ndadır.

İdare olarak Beykoz kaymakamlığına bağlıdır. Anadolu Kavağı, Mirşah Mehmed Efendi, Dolay, Ayazma, Taşlık, Çeşme ismide mahallelere bölünmüştür.

Mirşah Mehmed Efendi

Burada hamiyetli halkın yardımlarıyla 1829'da yaptırılmış bir mescit ile yanında bir kız okulu ve bir de hamam vardır. 1592 yılında Midillili Hacı Ali Reis'in hayır eseri olan cami de burada olup, o da caminin bahçesinde gömülüdür.

Kavak Kalesi, Rumeli Kavağı Kalesi ile birlikte 1623 tarihinde yaptırılmıştır.

Ayazma

Burada bir ayazma bulunduğundan bu isimle anılmaktadır. Bu yerde yalnızca ta-rihsiz bir çeşme vardır. Anadolu Kavağı'nın oldukça büyük bir çarşısı olup, içerisinde büyük bir çeşme ile 1861'de Veznedar Ali Bey tarafından hayır için yapılmış bir zincirli kuyu vardır.

Ceneviz Kalesi

Yûşa Dağı ve Anadolu Kavağı'nın kuzeyinde ve Kavağın üstünde Ceneviz Kalesi adı ile bilinen eski bir kale bulunur. Bu kale Boğaz'ın Karadeniz kısmı ile Büyükdere önlerine hâkim bir yerde çok sağlam bir korunaktır. Eski adı [Yoros]'dur.

Kavak yakınında olan bu yerde mekanı Cennet olsun Velî Sultan Bayezit Han hazretleri tarafından fevkânî olarak bir mescit yapılmıştır.

Eskiden kale içerisinde bir çeşme ile bir hamam varmış. Fakat günümüzde bunların yalnızca harabesi görülmektedir. Bu kale civarında Hızırtaş denilen bir taş vardır ki halkın ziyaretgahıdır. Bu taş yaklaşık iki metre yüksekliğinde ve kucaklanamayacak derecede büyük olup yalnızca ucundan biri yere dayanmış olduğu halde durmaktadır.

Taşlık

Burada 1875'de yapılmış biri büyük ve diğeri de küçük olmak üzere iki adet çeşme vardır. Büyüğünün üzerinde aşağıdaki beyitler yazılıdır:

Ahmed-i âli-himem
Kıldı bu hayrı kerem
Ola hemen muhterem
Feyz-i ahed aşkına
Vâlid-i hayr-ittisâm
Ya'nî Mehmed-müdâm
Cenneti ede makâm
Sırr-ı Samed aşkına

Yek kalem oldu revân
Oldu bu târih âyân
Çeşmeden âb-ı revân
İç Muhammed aşkına
 1292

Anlamı:
Yüce himmetli Ahmed
Bu hayrı lütf etti
Hemen hürmete layık olsun
Sözünü verdiği bolluk aşkına
Babasından gelen hayırla
Yani Mehmed'den devam eden
Makamı Cennet olsun
Ebedi sır aşkına
Tek seferde oldu
Bu tarih ortaya çıktı
Çeşmeden akan su
İç Muhammed aşkına
 1876

Çeşme

Bu yerde 1853 tarihinde yapılmış büyük bir çeşme vardır. Burada bulunan cami, Kösem Valde olarak bilinen [Mâh-peyker] Sultan'ın hayır eseridir. Fevkânî olarak yapılmıştır.

Kale civârında bulunan bu cami günümüzde Beylik camisi adıyla tanınır. Yanında erkekler için bir ilkokul vardır. Cami 1829 yılında mekanı Cennet olsun Sultan Mahmud Han hazretleri tarafından mükemmel olarak yenilenerek tamir edilmiştir.

Anadolu Feneri

Bu yer [Yom] burnu, diğer adıyla [Büyük Burun] Poyraz Tabyası arasında [Sakal] Limanı [Kabakoz] Limanı arasında bulunan sahili, kısmen bükümlü olarak doğuya yönelik bir kavisten oluşan bir yerdir. Buradan sahili izleyerek [Riva]'ya doğru bir yol gitdiği gibi güneye doğru Abraham Paşa caddesi başlanarak Akbaba'nın doğusundaki mezarlık yakınında, Akbaba'dan Dereşeki ve Karakulak'a giden yol ile birleşir.

Gelecek Sayıda: Rumeali Feneri

Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

Şehrin Kuruluşundan Osmanlı Fethine Kadar

Yazan: Prof. Dr. Celal Esat Arseven

Günümüz Türkçesine Çeviren: H.Veysel Güteryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Konstantin Porfiroyenitos (Konstantinos Porphyregennetos) Sarayı

«Velisar (Bélisaire)» Sarayı veya «Hebdomon» bile denilen ve bugün Tekfur Sarayı diye tanınan saray Balat'ın üst tarafında Teodos (Theodosios) duvarlarına bitişik bir saraydır. [111].

[111] 1815 yılında Meling tarafından çizilen İstanbul plânında Çenberlitaş civarında Osman Bey matbaasının bulunduğu yerde Velisar (Bélisaire) Sarayı harabesi adıyla bir harabe olduğu gösterilmektedir.

Cilyus'a (Cyllius) göre Hebdomon sarayı sur dışında olup bu isim yedinci mahalle anlamındaki Hebdomon denilen ve o devirde mezhepleri başka olduklarından şehir dışında oturan Got yardımcı askerine özgü olan mahaldeydi. Bu saray Jüstinyen (Iustinianos) tarafından onarılarak bir zaman Jüstinyen (Iustinianos) Sarayı olarak da isimlendirilmişti. Doktor Mortimen (Mordtmann) ve Milencen (Millingen) Bizans yapıları üzerine yaptığı incelemelerde günümüzde Tekfur Sarayı denilen saray ve Vlagerna (Blakherna) Sarayı'nın bir parçasından başka bir şey olmadığını buldular. Doktor Mortimen (Mordtmann) bunun yapım tarzına bakarak

Teodos (Theodosios) zamanından beri var olduğunu ve Vlagerna (Blakherna) Sarayı'na bağlı bulunduğunu açıklıyor. Mösyö Milencen (Millingen) ise Hebdomon Sarayı'nın burada olmayıp Makri Köyü'nde (Bakırköy) olduğunu ve Oğüstyon (Augusteon) Meydanı'nda bulunan «Miliyer (Miliaire)»'den itibâren yedimil uzaklıkta bulunduğundan Hebdomon denildiğini söylüyor. Bu sarayın Hebdomon Sarayı olduğunu ilk kez Cilyus (Cyllius) sanmıştır.

Günümüzde kalıntıları bulunan Bizans sarayları içinde birisi budur, diğeri de Ahırkapı'daki Jüstinyen (Iustinianos) veya Teodos (Theodosios) sarayı-

dır. Tekfur Sarayı dikdörtken şeklinde bir yapı olup ön yüzü büyük boyutta renkli taşlardan yapılmış mozaiklerle süslenmiştir. Günümüzde sadece dört duvarıyla pencereler ve alt katın direkleri kalmıştır.

İçinde duvarların kenarlarında kalan dişlerden ve pencerelerden bu yapının üç kat olduğu anlaşılmaktadır. Zemin katı iki sıra sütunlar üstüne örülmüş kemerlerle örtülmüştü. Avlu tarafından girilen kısımda yani kuzey tarafında dört köşe bir ayakla ayrılmış iki kısım olup her bir kısım ikişer kemerden oluşmuştur. Bu kemerleri tutan sütunlar gözenekli taşlardan olduğundan geçen

«Çerhapili (Çerhapyle)» kapısının ve Tekfur Sarayı'nın ön tarafından görünüşü.

Konstantin Porfiroyenet (Konstantinos Porphyrogennetos) Sarayı (Tekfur Sarayı) yandan görünüşü.

zaman içerisinde yağmurdan ıslanıp dondan çatlayarak parçalar halinde düşüp adeta yontulmuş gibi olmuşlardır. Müze-i Hümayun tarafından bu sütunların tuttuğu kemerler ahşap duvarlarla sağlamlaştırıldığı gibi bu çok değerli yapının tümüyle harap olmaması için de önemli girişimlerde bulunmaktadır.

Yapının içindeki bölümlenmeleri anlamak biraz güçtür. Çünkü buradan kırk elli yıl öncesine gelinceye kadar bu sarayın içi sonradan yapılmış bölümlenmeler ile ev olarak kullanılmakta ve hatta burada kibrit yapıldığından Kibrikhane denilmekteydi. B nedenle sonradan konulan direkleri sökmek için duvarlara açılan deliklere bakıpta eski halindeki bölümlenmeleri anlamak olanaksızdır. En üst katdaki pencerelerin yarısı da örülmüştür. Bunların da sonradan örüldüğü sanılmaktadır. Sarayın alt katından dar ve kemerli bir yol ile Çerhapili (Çerhapye) denilen At meydanı kapısının üstünden geçilerek bu kapıyı koruyan ve saraya bitişik bulunan bir kuleye girilir. Bu kule eskiden bir kemerle sarayın duvarına bağlıydı. Üstelik elli-altmış yıl önce çekilen ve kitabımıza koyduğumuz resimde de görüldüğü gibi, o devirde bu kısım kapıyı korumaktaydı. Burası bü-

yük devremde yıkılmıştır.

Sarayın altındaki avlu, sur tarafından bir koridor ile korunuyordu. Burasının duvarlarında açılan küçük bir delikten, bunun ayrı bir yol olduğu ve bu yolun sarayın bahçesinden itibaren kuleye kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Birinci kat kuzey tarafında ve alt katın kemerleri üzerindeki, üstü devirli pencerelerden ışık alır. Bu pencerelerin dört tanesi altındaki dört kemerlerin hizasındadır. Yukarıki kat da gene böyle pencerelerden ışık alır.

Doğu tarafında, yani şehire doğru olan kısımda eskiden köşeleme olan bir cunbanın yalnız taş konsolları görülmektedir.

Yukarıda anlattığımız saraylardan başka çeşikli devirlere ait diğer birçok saraylar da vardı ki bunlardan günümüzde hiçbir eser kalmamıştır. Bu sarayların tarihte isimleri geçen başkıcıları, İmparatoriçe Sofya'nın (Sofia) Sarayı, İloter (Eleuthere) Sarayı, Valantinyen (Valentinianus) Sarayı, Bonus Sarayı, Pigi (Pighi) Sarayı, Yogundiyana (Yucundiana) Sarayı, Aya Mama, Arkadiyus (Arkadios) ve Toksaros saraylarıydı.

Kadırga Limanı civarında bulunan «Sofya (Sofia)» Sarayı'nın yerine daha

sonra Esmâ Sultan Sarayı yapılmıştır. İmparator Valantinyen (Valentinianus) tarafından kızlarına özgü olarak yapılan sarayın yerinde bugün Şeyhülislam Binası vardır. İkinci Romen (Romanos) tarafından yapılan Bonus Sarayı, Sultan Selim Camisi'nin bulunduğu sırttaydı. İmparator çoğunlukla ertesi gün Aya Apostoli kilisesinde yapılan dini törene gitmek için akşamdan bu saraya gelirdi. Kalaman Sarayı Cenevizliler'in Mahallesi içindeydi.

Gelecek Sayıda: Hipodrom (At Meydanı)